
Kenopanishat with ShankarabhAshya and Notes

ಕೇನೋಪನಿಷತ್ ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ ಏವಂ ಟಿಪ್ಪಣಿಸಹಿತಾ

Document Information

Text title : Kenopanishad (shAnkarabhAShya)

File name : kenopaniShadshAnkarabhAShya.itx

Category : upanishhat, shankarAchArya, bhAShya

Location : doc_upanishhat

Transliterated by : svAminI tattvapriyAnanda tattvapriya3108 at gmail.com

Proofread by : svAminI tattvapriyAnanda

Acknowledge-Permission: svAminI tattvapriyAnanda

Latest update : August 28, 2025

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

August 28, 2025

sanskritdocuments.org

ಕೇನೋಪನಿಷತ್ ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ ಏವಂ ಟಿಪ್ಪಣಿಸಹಿತಾ

ವಚನಾತ್ ಕೇನೋಪನಿಷತ್ - ಮಂತ್ರವಿವರಣಂ

ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ / ಅಧ್ಯಾಯಃ ೧. .

೧. ಕೇನೇಷಿತಂ ಪತತಿ

೨. ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಂ

೩. ನ ತತ್ರ ಚಕ್ಷುರ್ಗಚ್ಛತಿ

೪. ಯದ್ವಾಚಾನಭ್ಯುದಿತಂ

೫. ಯನ್ಮನಸಾ ನ ಮನುತೇ

೬. ಯಚ್ಚಕ್ಷುಷಾ ನ ಪಶ್ಯತಿ

೭. ಯಚ್ಛೋತ್ರೇಣ ನ ಶ್ರ್ಣೋತಿ

೮. ಯತ್ಪ್ರಾಣೇನ ನ ಪ್ರಾಣಿತಿ

ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ / ಅಧ್ಯಾಯಃ ೨. .

೧. ಯದಿ ಮನ್ಯಸೇ ಸುವೇದೇತಿ

೨. ನಾಹಂ ಮನ್ಯೇ ಸುವೇದೇತಿ

೩. ಯಾಮತಂ ತಸ್ಯ ಮತಂ

೪. ಪ್ರತಿಬೋಧವಿದಿತಂ ಮತಂ

೫. ಇಹ ಚೇದವೇದೀದ್ ಅಥ ಸತ್ಯಮಸ್ತಿ

ತೃತೀಯ ಖಂಡಃ / ಅಧ್ಯಾಯಃ ೩. .

೧. ಬ್ರಹ್ಮ ಹ ದೇವೇಭ್ಯೋ ವಿಜಿಗ್ಯೇ

೨. ತ ಐಕ್ಷಂತ ಅಸ್ಮಾಕಮೇವಾಯಂ

೩. ತೇಽಗ್ನಿಮಬ್ರುವನ್ ಜಾತವೇದ

೪. ತದಭ್ಯದ್ರವತ್ ತಮಭ್ಯವದತ್

೫. ತಸ್ಮಿಂಸ್ತ್ವಯಿ ಕಿಂ ವೀರ್ಯಮಿತಿ

೬. ತಸ್ಮೈ ತೃಣಂ ನಿದಧಾವೇತದ್ಧಹೇತಿ

೭. ಅಥ ವಾಯುಮಬ್ರುವನ್

೮. ತದಭ್ಯದ್ರವತ್ ತಮಭ್ಯವದತ್

೯. ತಸ್ಮಿಂಸ್ತ್ವಯಿ ಕಿಂ ವೀರ್ಯಮಿತಿ

೧೦. ತಸ್ಮೈ ತೃಣಂ ನಿದಧಾವೇತದಾದತ್ವೇತಿ
 ೧೧. ಅಥ ಇಂದ್ರಮಬ್ರುವನ್
 ೧೨. ಸ ತಸ್ಮಿನ್ನೇವಾಕಾಶೇ ಸ್ತ್ರಿಯಮಾಜಗಾಮ
 ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ / ಅಧ್ಯಾಯಃ ೪. .
 ೧. ಸಾ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ
 ೨. ತಸ್ಮಾದ್ ವಾ ಏತೇ ದೇವಾಃ ಅತಿತರಾಮಿವ
 ೩. ತಸ್ಮಾದ್ ವಾ ಇಂದ್ರಃ ಅತಿತರಾಮಿವ
 ೪. ತಸ್ಮೈಷ ಆದೇಶೋ ಯದೇತದ್ವಿದ್ಯುತೋ
 ೫. ಅಥಾಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಯದೇತದ್ ಗಚ್ಛತೀವ ಚ ಮನಃ
 ೬. ತದ್ಧ ತದ್ವನಂ ನಾಮ
 ೭. ಉಪನಿಷದಂ ಭೋ ಬ್ರೂಹಿ
 ೮. ತಸ್ಮೈ ತಪೋ ದಮಃ ಕರ್ಮೇತಿ
 ೯. ಯೋ ವಾ ಏತಾಮೇವಂ ವೇದಾಪಹೃತ್ಯ

ವಿಚಾರಭಾಷ್ಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ

೧. ಉಪೋದ್ಭಾತ-ಪದ-ಭಾಷ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಿನಿರೂಪಣಂ, ಸಂನ್ಯಾಸಕರ್ತೃವ್ಯತಾ, ಸಮುಚ್ಚಯವಾದಖಂಡನಂ ಚ (೦೦೧-೦೦೨)
 ೨. ಉಪೋದ್ಭಾತ-ವಾಕ್ಯ-ಭಾಷ್ಯಂ ಅಜ್ಞಾಸ್ಯ ಕರ್ಮಾರಂಭತ್ವಂ, ಆತ್ಮನಃ ಕರ್ಮಾವಿಷಯತ್ವಂ ಚ (೦೦೩-೦೦೪)
 ೩. ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಅಹೇಯತ್ವಾನುಪಾದೇಯತ್ವೇನ ಆತ್ಮಾಭಿನ್ನತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನಂ (ನ ತತ್ರ . ಕೇನ ೧.೩) (೦೦೯-೦೧೨)
 ೪. ಪ್ರತ್ಯಯಸಾಕ್ಷಿತಯಾ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಭೇದಪ್ರತಿಪಾದನಂ (ಪ್ರತಿಬೋಧವಿದಿತಂ . ಕೇನ ೨.೪) (೦೨೧-೦೨೩)
 ೫. ಈಶ್ವರಸದ್ಭಾವಸಿದ್ಧಿಃ ಕರ್ಮಣಃ ಫಲದಾತೃತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿಶ್ಚ (ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯ ಕೇನ ೩.೧ ಉಪೋದ್ಭಾತ) (೦೨೫-೦೩೦)
 ೬. ತಪಃಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಯಾಃ ಅಶೇಷತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನಂ ಸಹಕಾರಿಸಾಧನಸಂಬಂಧ ಚ . (ಕೇನ ೪.೭) (೦೩೭-೦೩೯)

ಕೇನೋಪನಿಷತ್ (೧)

ಶಾಂತಿಪಾಠಃ (ಆಪ್ಯಾಯಂತು)

ಓಂ ಆಪ್ಯಾಯಂತು ಮಮಾಂಗಾನಿ . ವಾಕ್ಪಾಣಶ್ಚಕ್ಷುಃಶ್ರೋತ್ರಮಥೋ ಬಲಮಿಂದ್ರಿಯಾಣಿ
ಚ ಸರ್ವಾಣಿ .

ಸರ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪನಿಷದಂ . ಮಾಽಹಂ ಬ್ರಹ್ಮ ನಿರಾಕುರ್ಯಾಂ . ಮಾ ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ
ನಿರಾಕರೋತ್ . ಅನಿರಾಕರಣಮಸ್ವ ನಿರಾಕರಣಂ ಮೇಽಸ್ತು .

ತದಾತ್ಮನಿ ನಿರತೇ ಯ ಉಪನಿಷತ್ಸು ಧರ್ಮಾಸ್ತೇ ಮಯಿ ಸಂತು . ತೇ ಮಯಿ ಸಂತು

..

ಓಂ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಂತಿಃ ..

ಅಧ್ಯಾಯ ೧

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಉಪಕ್ರಮಣಿಕಾ

“ಕೇನೋಪನಿಷತ್” ಇತ್ಯಾದ್ಯೋಪನಿಷತ್ ಪರ-ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಷಯಾ ವಕ್ತವ್ಯಾ ಇತಿ
ನವಮಸ್ಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಆರಂಭಃ . ಪ್ರಾಗೇತಸ್ಮಾತ್ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಶೇಷತಃ
ಪರಿಸಮಾಪಿತಾನಿ, ಸಮಸ್ತ-ಕರ್ಮಾಶ್ರಯ-ಭೂತಸ್ಯ ಚ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಉಪಾಸನಾನ್ಯುಕ್ತಾನಿ,
ಕರ್ಮಾಂಗ-ವಿಷಯಾಣಿ ಚ . ಅನಂತರಂ ಚ ಗಾಯತ್ರ-ಸಾಮ-ವಿಷಯಂ ದರ್ಶನಂ
ವಂಶಾಂತಂ ಉಕ್ತಂ ಕಾರ್ಯಂ . ಸರ್ವಮೇತದ್ಯಥೋಕ್ತಂ ಕರ್ಮ ಚ ಜ್ಞಾನಂ
ಚ ಸಮ್ಯಗನುಷ್ಠಿತಂ ನಿಷ್ಕಾಮಸ್ಯ ಮುಮುಕ್ಷೋಃ ಸತ್ತ್ವ-ಶುದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಭವತಿ .
ಸಕಾಮಸ್ಯ ತು ಜ್ಞಾನ-ರಹಿತಸ್ಯ ಕೇವಲಾನಿ ಶ್ರೋತಾನಿ ಸ್ಮಾರ್ತಾನಿ ಚ ಕರ್ಮಾಣಿ
ದಕ್ಷಿಣ-ಮಾರ್ಗ-ಪ್ರತಿಪತ್ತಯೇ ಪುನರಾವೃತ್ತಯೇ ಚ ಭವಂತಿ . ಸ್ವಾಭಾವಿಕ್ಯಾ
ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರೀಯಯಾ ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಾ ಪಶ್ಚಾದಿ-ಸ್ಥಾವರಾಂತಾ ಅಧೋ-ಗತಿಃ ಸ್ಯಾತ್ .
“ಅಧೈತಯೋಃ ಪಥೋರ್ನ ಕತರೇಣ ಚ ನ ತಾನೀಮಾನಿ ಕ್ಷುದ್ರಾಣ್ಯಸಕೃದಾವರ್ತಿನಿ
ಭೂತಾನಿ ಭವಂತಿ ಜಾಯಸ್ವ ಮ್ನಿಯಸ್ವೇತ್ಯೇತತ್ ತೃತೀಯಂ ಸ್ಥಾನಂ” (ಛಾ.
೫.೧೦.೮) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ . “ಪ್ರಜಾ ಹ ತಿಸ್ರೋಽತ್ಯಾಯಮೀಯುಃ” (ಐ.ಆ. ೨.೧.೧.೪)
ಇತಿ ಚ ಮಂತ್ರ-ವರ್ಣಾತ್ .

ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಿ-ನಿರೂಪಣಂ

ವಿಶುದ್ಧ-ಸತ್ತ್ವಸ್ಯ ತು ನಿಷ್ಕಾಮಸ್ಯ ಏವ ಬಾಹ್ಯಾದನಿತ್ಯಾತ್ ಸಾಧ್ಯ-ಸಾಧನ-
ಸಂಬಂಧಾದ್ ಇಹ ಕೃತಾತ್ ಪೂರ್ವಕೃತಾದ್ವಾ ಸಂಸ್ಕಾರ-ವಿಶೇಷೋದ್ಭವಾದ್
ವಿರಕ್ತಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮ-ವಿಷಯಾ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಪ್ರವರ್ತತೇ . ತದೇತದ್ವಸ್ತು ಪ್ರಶ್ನ-
ಪ್ರತಿವಚನ-ಲಕ್ಷಣಯಾ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಪ್ರದರ್ಶ್ಯತೇ “ಕೇನೋಪನಿಷತ್” ಇತ್ಯಾದ್ಯಾ . ಕಾರಕೇ
ಚೋಕ್ತಂ “ಪರಾಂಚಿ ಖಾನಿ ವ್ಯತ್ಪಣತ್ವಯಂಭೂಃ ತಸ್ಮಾತ್ಪರಾಜ್ ಪಶ್ಯತಿ
ನಾಂತರಾತ್ಮನ್ . ಕಶ್ಚಿದ್ಧೀರಃ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮಾನಮೈಕ್ಷದ್ ಆವೃತ್ತ-ಚಕ್ಷುರಮೃತತ್ವಮಿಚ್ಛನ್”

(ಕ. ೨.೧.೧) ಇತ್ಯಾದಿ . “ಪರೀಕ್ಷ್ಯ ಲೋಕಾನ್ ಕರ್ಮ-ಚಿತಾನ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ನಿರ್ವೇದಮಾಯಾನ್ನಾಸ್ಯ ಕೃತಃ ಕೃತೇನ . ತದ್ವಿಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಸ ಗುರುಮೇವಾಭಿಗಚ್ಛೇತ್ ಸಮಿತ್ಪಾಣಿಃ ಶ್ರೋತ್ರಿಯಂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಷ್ಠಂ” (ಮು. ೧.೨.೧೨) ಇತ್ಯಾದ್ಯಾರ್ಥವೇ ಚ .

ನಿವೃತ್ತಾಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಕೃತ-ಕೃತ್ಯತಾ-ಪ್ರದರ್ಶನಂ

ಏವಂ ಹಿ ವಿರಕ್ತಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮ-ವಿಷಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಶ್ರೋತುಂ ಮಂತುಂ ವಿಜ್ಞಾತುಂ ಚ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮುಪಪದ್ಯತೇ, ನಾನ್ಯಥಾ . ಏತಸ್ಮಾಚ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮ-ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ ಸಂಸಾರ-ಬೀಜಮಜ್ಞಾನಂ ಕಾಮ-ಕರ್ಮ-ಪ್ರವೃತ್ತಿ-ಕಾರಣಮಶೇಷತೋ ನಿವರ್ತತೇ, “ತತ್ರ ಕೋ ಮೋಹಃ ಕಃ ಶೋಕಃ ಏಕತ್ವಮನುಪಶ್ಯತಃ” (ಈ. ೭) ಇತಿ ಮಂತ್ರ-ವರ್ಣಾತ್ . “ತರತಿ ಶೋಕಮಾತ್ಮವಿತ್” (ಛಾ. ೭.೧.೩) ಇತಿ, “ಭಿದ್ಯತೇ ಹೃದಯ-ಗ್ರಂಥಿಃ ಭಿದ್ಯಂತೇ ಸರ್ವ-ಸಂಶಯಾಃ . ಕ್ಷೀಯಂತೇ ಚಾಸ್ಯ ಕರ್ಮಾಣಿ ತಸ್ಮಿನ್ ದೃಷ್ಟೇ ಪರಾವರೇ” (ಮು. ೨.೨.೮) ಇತ್ಯಾದಿ-ಶ್ರುತಿಭ್ಯಶ್ಚ .

ಸಮುಚ್ಚಯವಾದಖಂಡನಂ

ಆಕ್ಷೇಪಃ

ಕರ್ಮ-ಸಹಿತಾದಪಿ ಜ್ಞಾನಾದೇತತ್ ಸಿದ್ಧತೀತಿ ಚೇತ್ .

ಸಮಾಧಾನಂ

ನ, ವಾಜಸನೇಯಕೇ ತಸ್ಮಾನ್ಯ-ಕಾರಣತ್ವ-ವಚನಾತ್ (೨) . “ಜಾಯಾ ಮೇ ಸ್ಯಾತ್” (ಬೃ. ೧.೪.೧೭) ಇತಿ ಪ್ರಸ್ತುತ್ಯ “ಪುತ್ರೇಣಾಯಂ ಲೋಕೋ ಜಯ್ಯೋ, ನಾನ್ಯೇನ ಕರ್ಮಣಾ, ಕರ್ಮಣಾ ಪಿತೃ-ಲೋಕೋ ವಿದ್ಯಯಾ ದೇವ-ಲೋಕಃ” (ಬೃ. ೧.೫.೧೬) ಇತ್ಯಾತ್ಮನೋಽನ್ಯಸ್ಯ ಲೋಕ-ತ್ರಯಸ್ಯ ಕಾರಣತ್ವಮುಕ್ತಂ ವಾಜಸನೇಯಕೇ . ತತ್ತ್ವೇವ ಚ ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯ-ವಿಧಾನೇ ಹೇತುರುಕ್ತಃ “ಕಿಂ ಪ್ರಜಯಾ ಕರಿಷ್ಯಾಮೋ ಯೇಷಾಂ ನೋಽಯಮಾತ್ಮಾಯಂ ಲೋಕಃ” (ಬೃ. ೪.೪.೨೨) ಇತಿ . ತತ್ರಾಯಂ ಹೇತ್ವರ್ಥಃ - ಪ್ರಜಾ-ಕರ್ಮ-ತತ್ಸಂಯುಕ್ತ-ವಿದ್ಯಾಭಿರ್ಮನುಷ್ಯ-ಪಿತೃ-ದೇವ-ಲೋಕ-ತ್ರಯ-ಸಾಧನೈರನಾತ್ಮ-ಲೋಕ-ಪ್ರತಿಪತ್ತಿ-ಕಾರಣೈಃ ಕಿಂ ಕರಿಷ್ಯಾಮಃ . ನ ಚಾಸ್ಮಾಕಂ ಲೋಕ-ತ್ರಯಮನಿತ್ಯಂ ಸಾಧನ-ಸಾಧ್ಯಮಿಷ್ಟಂ, ಯೇಷಾಮಸ್ಮಾಕಂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಃ ಅಜೋಽಜರೋಽಮೃತೋಽಭಯೋ ನ ವರ್ಧತೇ ಕರ್ಮಣಾ, ನೋ ಕನೀಯಾನ್, ನಿತ್ಯಶ್ಚ ಲೋಕ ಇಷ್ಟಃ . ಸ ಚ ನಿತ್ಯತ್ವಾನ್ನಾವಿದ್ಯಾ-ನಿವೃತ್ತಿ-ವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ಅನ್ಯ-ಸಾಧನ-ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಃ . ತಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮ-ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಜ್ಞಾನ-ಪೂರ್ವಕಃ ಸರ್ವೈಷಣಾ-ಸಂನ್ಯಾಸಃ ಏವ ಕರ್ತವ್ಯ ಇತಿ .

ಜ್ಞಾನಕರ್ಮವಿರೋಧಪ್ರದರ್ಶನಂ

ಕರ್ಮ-ಸಹಭಾವಿತ್ವ-ವಿರೋಧಾಚ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮ-ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಜ್ಞಾನಸ್ಯ . ನ ಹ್ಯುಪಾತ್ತ-ಕಾರಕ-ಫಲ-ಭೇದ-ವಿಜ್ಞಾನೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಪ್ರತ್ಯಸ್ತಮಿತ-ಸರ್ವ-ಭೇದ-ದರ್ಶನಸ್ಯ

ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮ-ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಷಯಸ್ಯ ಸಹಭಾವಿತ್ವಂ ಉಪಪದ್ಯತೇ . ವಸ್ತು-ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇ ಸತಿ
(೩) ಅಪುರುಷ-ತಂತ್ರತ್ವಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಜ್ಞಾನಸ್ಯ .

ಪ್ರಶ್ನಪ್ರತಿವಚನರೂಪಕಥನತಾತ್ಪರ್ಯಂ

ತಸ್ಮಾದ್ ದೃಷ್ಟಾದೃಷ್ಟೇಭ್ಯೋ ಬಾಹ್ಯ-ಸಾಧನ-ಸಾಧ್ಯೇಭ್ಯೋ ವಿರಕ್ತಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮ-
ವಿಷಯಾ ಬ್ರಹ್ಮ-ಜಿಜ್ಞಾಸೇಯಂ “ಕೇನೇಷಿತಂ” ಇತ್ಯಾದಿ-ಶ್ರುತ್ಯಾ ಪ್ರದರ್ಶ್ಯತೇ
 . ಶಿಷ್ಯಾಚಾರ್ಯ-ಪ್ರಶ್ನ-ಪ್ರತಿವಚನ-ರೂಪೇಣ ಕಥನಂ ತು ಸೂಕ್ಷ್ಮ-ವಸ್ತು-
ವಿಷಯತ್ವಾತ್, ಸುಖ-ಪ್ರತಿಪತ್ತಿ-ಕಾರಣಂ ಭವತಿ . ಕೇವಲ-ತರ್ಕಾಗಮ್ಯತ್ವಂ ಚ
ದರ್ಶಿತಂ ಭವತಿ . “ನೈಷಾ ತರ್ಕೇಣ ಮತಿರಾಪನೇಯಾ” (ಕ ೧.೨.೯) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಶ್ಚ
 . “ಆಚಾರ್ಯವಾನ್ ಪುರುಷೋ ವೇದ” (ಛಾ. ೬.೧೪.೨) , “ಆಚಾರ್ಯಾದೈವ
ವಿದ್ಯಾ ವಿದಿತಾ ಸಾಧಿಷ್ಯಂ ಪ್ರಾಪತ್” (ಛಾ. ೪.೯.೩) ಇತಿ . “ತದ್ವಿದ್ಧಿ ಪ್ರಣಿಪಾತೇನ”
(ಗೀ. ೪.೩೪) ಇತ್ಯಾದಿ-ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿ-ನಿಯಮಾಚ್ಚ ಕಶ್ಚಿದ್ ಗುರುಂ ಬ್ರಹ್ಮ-ನಿಷ್ಯಂ
ವಿಧಿವದುಪೇತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮ-ವಿಷಯಾದನ್ಯತ್ರ ಶರಣಮಪಶ್ಯನ್ ಅಭಯಂ ನಿತ್ಯಂ
ಶಿವಮಚಲಂ ಇಚ್ಛನ್ ಪಪ್ರಚ್ಛ ಇತಿ ಕಲ್ಪ್ಯತೇ ..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಉಪಕ್ರಮಣಿಕಾ

ಸಮಾಪ್ತಂ ಕರ್ಮಾತ್ಮ-ಭೂತ-ಪ್ರಾಣ-ವಿಷಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಕರ್ಮ ಚಾನೇಕಪ್ರಕಾರಂ,
ಯಯೋರ್ವಿಕಲ್ಪ-ಸಮುಚ್ಚಯಾನುಷ್ಠಾನಾದ್ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರಾಭ್ಯಾಂ ಸೃತಿಭ್ಯಾಮಾವೃತ್ಯನಾವೃ
ಭವತಃ . ಅತ ಊರ್ಧ್ವಂ ಫಲ-ನಿರಪೇಕ್ಷ-ಜ್ಞಾನ-ಕರ್ಮ-ಸಮುಚ್ಚಯಾನುಷ್ಠಾನಾತ್
ಕೃತಾತ್ಮ-ಸಂಸ್ಕಾರಸ್ಯ ಉಚ್ಚಿನ್ನಾತ್ಮ-ಜ್ಞಾನ-ಪ್ರತಿಬಂಧಕಸ್ಯ ದ್ವೈತ-ವಿಷಯ-ದೋಷ-
ದರ್ಶಿನೋ ನಿರ್ಜ್ಞಾತಾಶೇಷ-ಬಾಹ್ಯ-ವಿಷಯತ್ವಾತ್ ಸಂಸಾರ-ಬೀಜಮಜ್ಞಾನಂ
ಉಚ್ಚಿಚ್ಛಿತ್ಸತಃ (೪) ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮ-ವಿಷಯ-ಜಿಜ್ಞಾಸೋಃ “ಕೇನೇಷಿತಂ” ಇತ್ಯಾತ್ಮ-
ಸ್ವರೂಪ-ತತ್ತ್ವ-ವಿಜ್ಞಾನಾಯ ಅಯಮಧ್ಯಾಯಃ ಆರಭ್ಯತೇ . ತೇನ ಚ ಮೃತ್ಯು-
ಪದಮಜ್ಞಾನಂ (೫) ಉಚ್ಛೇತ್ತವ್ಯಂ, ತತ್ತಂತೋ ಹಿ ಸಂಸಾರೋ ಯತಃ .
ಅನಧಿಗತತ್ವಾದ್ ಆತ್ಮನೋ ಯುಕ್ತಾ ತದಧಿಗಮಾಯ ತದ್ವಿಷಯಾ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ

ಜ್ಞಾನಕರ್ಮವಿರೋಧಃ

ಕರ್ಮ-ವಿಷಯೇ ಚಾನುಕ್ತಿಃ (೬) , ತದ್ವಿರೋಧಿತ್ವಾತ್ . ಅಸ್ಯ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಸ್ಯ
ಆತ್ಮ-ತತ್ತ್ವಸ್ಯ ಕರ್ಮ-ವಿಷಯೇಽವಚನಂ . ಕಸ್ಮಾದಿತಿ ಚೇದ್ ಆತ್ಮನೋ ಹಿ
ಯಥಾವದ್ವಿಜ್ಞಾನಂ ಕರ್ಮಣಾ ವಿರುದ್ಧತೇ . ನಿರತಿಶಯ-ಬ್ರಹ್ಮ-ಸ್ವರೂಪೋ ಹ್ಯಾತ್ಮಾ
ವಿಜಿಜ್ಞಾಪಯಿಷಿತಃ “ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ತ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ ನೇದಂ ಯದಿದಮುಪಾಸತೇ” (ಕೇ.
೧.೪) ಇತ್ಯಾದಿ-ಶ್ರುತೇಃ . ನ ಹಿ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯೇಽಭಿಷಿಕ್ತೋ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ ಗಮಿತಃ ಕಂಚನ

ನಮಿತುಮಿಚ್ಛತಿ . ಅತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮೀತಿ ಸಂಬುದ್ಧೋ ನ ಕರ್ಮ ಕಾರಯಿತುಂ ಶಕ್ಯತೇ . ನ ಹ್ಯಾತ್ಮಾನಂ ಅವಾಪ್ತಾರ್ಥಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಮನ್ಯಮಾನಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಂ ಪ್ರಯೋಜನವತೀಂ ಪಶ್ಯತಿ . ನ ಚ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ . ಅತೋ ವಿರುದ್ಧತ ಏವ ಕರ್ಮಣಾ ಜ್ಞಾನಂ . ಅತಃ ಕರ್ಮ-ವಿಷಯೇ ಅನುಕ್ತಿಃ, ವಿಜ್ಞಾನ-ವಿಶೇಷ-ವಿಷಯಾ ಏವ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ .

ಅಜ್ಞಾಸ್ಯ ನಿಷ್ಕಾಮಸ್ಯ ಕರ್ಮಾರಂಭಃ, ಪ್ರಾಪ್ತಜ್ಞಾನಸ್ಯ ನ ಆಕ್ಷೇಪಃ

ಕರ್ಮಾನಾರಂಭ ಇತಿ ಚೇತ್ . (೭)

ಸಮಾಧಾನಂ

ನ ನಿಷ್ಕಾಮಸ್ಯ ಸಂಸ್ಕಾರಾರ್ಥತ್ವಾತ್ .

ಆಕ್ಷೇಪಸ್ಯ ವಿವರಣಂ

ಯದಿ ಹ್ಯಾತ್ಮ-ವಿಜ್ಞಾನೇನ ಆತ್ಮಾವಿದ್ಯಾ-ವಿಷಯತ್ವಾತ್ ಪರಿತಿತ್ಯಾಜಯಿಷಿತಂ (೮) ಕರ್ಮ, ತತಃ “ಪ್ರಕ್ಷಾಲನಾದ್ಧಿ ಪಂಕಸ್ಯ ದೂರಾದಸ್ವರ್ಶನಂ ವರಂ” (ಮು.ಭಾ.ವನ. ೨.೪೯) ಇತ್ಯನಾರಂಭ ಏವ ಕರ್ಮಣಃ ಶ್ರೇಯಾನ್ . ಅಲ್ಪ-ಫಲತ್ವಾದ್ ಆಯಾಸ-ಬಹುಲತ್ವಾತ್ ತತ್ತ್ವ-ಜ್ಞಾನಾದೇವ ಚ ಶ್ರೇಯಃ-ಪ್ರಾಪ್ತೇಃ ಇತಿ ಚೇತ್ .

ಸಮಾಧಾನಸ್ಯ ವಿವರಣಂ

ಸತ್ಯಂ, ಏತದವಿದ್ಯಾ-ವಿಷಯಂ ಕರ್ಮ ಅಲ್ಪ-ಫಲತ್ವಾದಿ-ದೋಷವದ್ ಬಂಧ-ರೂಪಂ ಚ ಸಕಾಮಸ್ಯ, “ಕಾಮಾನ್ ಯಃ ಕಾಮಯತೇ (೯) “ (ಮು. ೩.೨.೨) , “ಇತಿ ನು ಕಾಮಯಮಾನಃ (ಸಂಸರತಿ)” (ಬ್ರ. ೪.೪.೬) ಇತ್ಯಾದಿ-ಶ್ರುತಿಭ್ಯಃ . ನ ನಿಷ್ಕಾಮಸ್ಯ . ತಸ್ಯ ತು ಸಂಸ್ಕಾರಾರ್ಥಾನೈವ ಕರ್ಮಾಣಿ ಭವಂತಿ ತನ್ನಿವರ್ತಕಾಶ್ರಯ-ಪ್ರಾಣ-ವಿಜ್ಞಾನ-ಸಹಿತಾನಿ (೧೦) . “ದೇವಯಾಜೀ (೧೧) ಶ್ರೇಯಾನ್ ಆತ್ಮಯಾಜೀ ವಾ” ಇತ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯ ಆತ್ಮಯಾಜೀ ತು ಕರೋತಿ “ಇದಂ ಮೇನೇನಾಂಗಂ ಸಂಸ್ತ್ರಿಯತೇ” ಇತಿ ಸಂಸ್ಕಾರಾರ್ಥಮೇವ ಕರ್ಮಾಣೀತಿ ವಾಜಸನೇಯಕೇ .

“ಮಹಾಯಜ್ಞೈಶ್ಚ ಯಜ್ಞೈಶ್ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಯಂ ಕ್ರಿಯತೇ ತನುಃ” (ಮನು. ೨.೨೮)

, “ಯಜ್ಞೋ ದಾನಂ ತಪಶ್ಚೈವ ಪಾವನಾನಿ ಮನೀಷಿಣಾಂ” (ಗೀ. ೧೮.೫)

ಇತ್ಯಾದಿ-ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ . ಪ್ರಾಣಾದಿ-ವಿಜ್ಞಾನಂ ಚ ಕೇವಲಂ, ಕರ್ಮ ಸಮುಚ್ಚಿತಂ ವಾ, ಸಕಾಮಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಾತ್ಮ-ಪ್ರಾಪ್ತಾರ್ಥಮೇವ ಭವತಿ . ನಿಷ್ಕಾಮಸ್ಯ ತ್ವಾತ್ಮ-ಜ್ಞಾನ-ಪ್ರತಿಬಂಧ-ನಿರ್ಮಾಷ್ಟ್ಯೈ ಭವತಿ, ಆದರ್ಶ-ನಿರ್ಮಾರ್ಜನವತ್ . ಉತ್ಪನ್ನಾತ್ಮ-ವಿದ್ಯಸ್ಯ ತ್ವನಾರಂಭೋ ನಿರರ್ಥಕತ್ವಾತ್ . “ಕರ್ಮಣಾ ಬದ್ಧತೇ ಜಂತುವಿದ್ಯಯಾ ಚ ವಿಮುಚ್ಯತೇ . ತಸ್ಮಾತ್ ಕರ್ಮ ನ ಕುವಂತಿ ಯತಯಃ ಪಾರ-ದರ್ಶಿನಃ” (ಮು.ಭಾ.ಶಾಂ. ೨೪೨.೭) ಇತಿ . “ಕ್ರಿಯಾಪಥಶ್ಚೈವ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಸಂನ್ಯಾಸಶ್ಚ ತಯೋಃ ಸನ್ಯಾಸ ಏವಾತ್ಯರೇಚಯತ್” ಇತಿ, “ತ್ಯಾಗೇನೈಕೇ” (ಕೈ. ೧.೩) , “ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾ

ವಿದ್ಯತೇ” (ಶ್ಲೋ. ೩.೮) ಇತ್ಯಾದಿ-ಶ್ರುತಿಭೃಶ್ಚ . ನ್ಯಾಯಾಚ್ಚ ಉಪಾಯ-ಭೂತಾನಿ ಹಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸಂಸ್ಕಾರ-ದ್ವಾರೇಣ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ . ಜ್ಞಾನೇನ ತ್ವಮೃತತ್ವ-ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ . “ವಿದ್ಯಯಾ ವಿಂದತೇಽಮೃತಂ” (ಕೇ. ೨.೪) ಇತ್ಯಾದಿ-ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಭೃಶ್ಚ . ನ ಹಿ ನದ್ಯಾಃ ಪಾರಗೋ ನಾವಂ ನ ಮುಂಚತಿ ಯಥೇಷ್ಟ-ದೇಶ-ಗಮನಂ ಪ್ರತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇ ಸತಿ .

ಆತ್ಮನಃ ಕರ್ಮಾವಿಷಯತ್ವಂ

ನ ಹಿ ಸ್ವಭಾವ-ಸಿದ್ಧಂ ವಸ್ತು ಸಿಷಾಧಯಿಷತಿ ಸಾಧನೈಃ . ಸ್ವಭಾವ-ಸಿದ್ಧಶ್ಚಾತ್ಮಾ . ತಥಾ ನ ಆಪಿಪಯಿಷಿತಃ . ಆತ್ಮತ್ವೇ ಸತಿ ನಿತ್ಯಾಪ್ತತ್ವಾತ್ . ನಾಪಿ ವಿಚಿಕಾರಯಿಷಿತಃ . ಆತ್ಮತ್ವೇ ಸತಿ ನಿತ್ಯತ್ವಾದ್ ಅವಿಕಾರಿತ್ವಾದವಿಷಯತ್ವಾದಮೂರ್ತತ್ವಾಚ್ಚ . ಶ್ರುತೇಶ್ಚ “ನ ವರ್ಧತೇ ಕರ್ಮಣಾ” (ಬೃ. ೪.೪.೨೩) ಇತ್ಯಾದಿ . ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ “ಅವಿಕಾರ್ಯೋಽಯಮುಚ್ಯತೇ” (ಗೀ. ೨.೨೫) ಇತಿ . ನ ಚ ಸಂಚಿಕೀರ್ಷಿತಃ “ಶುದ್ಧಮಪಾಪ-ವಿದ್ಧಂ” (ಈ. ೮) ಇತ್ಯಾದಿ-ಶ್ರುತಿಭೃಶ್ಚ . ಅನನ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ . ಅನ್ಯೇನಾನ್ಯತ್ವಂಸ್ಮಿಯತೇ

(೧೨) ನ ಚಾತ್ಮನೋಽನ್ಯ-ಭೂತಾ ಕ್ರಿಯಾ ಅಸ್ತಿ . ನ ಚ ಸ್ವೇನೈವಾತ್ಮನಾ ಸ್ವಮಾತ್ಮಾನಂ ಸಂಚಿಕೀರ್ಷೇತ್ . ನ ಚ ವಸ್ತುಂತರಾಧಾನಂ ನಿತ್ಯಂ . ಪ್ರಾಪ್ತಿರ್ವಾ ವಸ್ತುಂತರಸ್ಯ ನಿತ್ಯಾ . ನಿತ್ಯತ್ವಂ ಚೇಷ್ಟಂ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ . ಅತ ಉತ್ಪನ್ನ-ವಿದ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಾರಂಭೋಽನುಪಪನ್ನಃ . ಅತೋ ವ್ಯಾವೃತ್ತ-ಬಾಹ್ಯ-ಬುದ್ಧೇಃ ಆತ್ಮ-ವಿಜ್ಞಾನಾಯ “ಕೇನೇಷಿತಂ” ಇತ್ಯಾದ್ಯಾರಂಭಃ ..

ಮಂತ್ರ ೧

ಕೇನೇಷಿತಂ ಪತತಿ ಪ್ರೇಷಿತಂ ಮನಃ . ಕೇನ ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಥಮಃ ಪ್ರೈತಿ ಯುಕ್ತಃ .

ಕೇನೇಷಿತಾಂ ವಾಚಮಿಮಾಂ ವದಂತಿ . ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಕ ಉ ದೇವೋ ಯುನಕ್ತಿ ..

೧.೧..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಕೇನ ಇಷಿತಂ ಕೇನ ಕರ್ತೃ ಇಷಿತಂ = ಇಷ್ಟಂ = ಅಭಿಪ್ರೇತಂ ಸದ್ ಮನಃ ಪತತಿ (೧೩) ಗಚ್ಛತಿ ಸ್ವವಿಷಯಂ ಪ್ರತೀತಿ ಸಂಬಂಧ್ಯತೇ . “ಇಷೇಃ” ಆಭೀಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ (೧೪) . ಗತ್ಯರ್ಥಸ್ಯ ಚ, ಇಹಾಸಂಭವಾದ್ ಇಚ್ಛಾರ್ಥಸ್ಯೈವ ಏತದ್ರೂಪಮಿತಿ ಗಮ್ಯತೇ . ಇಷಿತಮಿತಿ ಇಟ್-ಪ್ರಯೋಗಸ್ತು ಚ್ಛಾಂದಸಃ . ತಸ್ಯೈವ ಪ್ರ-ಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಯೋಗಾರ್ಥೇ ಪ್ರೇಷಿತಂ ಇತ್ಯೇತತ್ .

ಇಷಿತ-ಪ್ರೇಷಿತ-ಶಬ್ದ-ದ್ವಯಾರ್ಥವಿಚಾರಃ

ತತ್ರ ಪ್ರೇಷಿತಮಿತ್ಯೇವೋಕ್ತೇ ಪ್ರೇಷಯಿತ್ಯ-ಪ್ರೇಷಣ-ವಿಶೇಷ-ವಿಷಯಾಕಾಂಕ್ಷಾ ಸ್ಯಾತ್ - ಕೇನ ಪ್ರೇಷಯಿತ್ಯ-ವಿಶೇಷೇಣ ಕೀದೃಶಂ ವಾ ಪ್ರೇಷಣಮಿತಿ . ಇಷಿತಮಿತಿ ತು ವಿಶೇಷಣೇ ಸತಿ ತದುಭಯಂ ನಿವರ್ತತೇ . ಕಸ್ಯೇಚ್ಛಾ-ಮಾತ್ರೇಣ ಪ್ರೇಷಿತಮಿತ್ಯರ್ಥ-ವಿಶೇಷ-ನಿರ್ಧಾರಣಾತ್ .

ಆಕ್ಷೇಪಃ

ಯದ್ಯೇಷೋಽರ್ಥೋಽಭಿಪ್ರೇತಃ ಸ್ಯಾತ್ “ಕೇನೇಷಿತಂ” ಇತ್ಯೇತಾವತ್ಯೇವ ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್
“ಪ್ರೇಷಿತಂ” ಇತಿ ನ ವಕ್ತವ್ಯಂ . ಅಪಿ ಚ ಶಬ್ದಾಧಿಕ್ಯಾದರ್ಥಾಧಿಕ್ಯಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ
ಇಚ್ಛಯಾ, ಕರ್ಮಣಾ, ವಾಚಾ ವಾ, ಕೇನ ಪ್ರೇಷಿತಮಿತ್ಯರ್ಥ-ವಿಶೇಷೋವಗಂತುಂ
ಯುಕ್ತಃ .

ಸಮಾಧಾನಂ

ನ, ಪ್ರಶ್ನ-ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ . ದೇಹಾದಿ-ಸಂಘಾತಾದನಿತ್ಯಾತ್ ಕರ್ಮ-ಕಾರ್ಯಾದ್
ವಿರಕ್ತಃ, ಅತೋಽನ್ಯತ್ ಕೂಟಸ್ಥಂ ನಿತ್ಯಂ ವಸ್ತು ಬುಭುತ್ಸಮಾನಃ ಪೃಚ್ಛತೀತಿ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದುಪಪದ್ಯತೇ . ಇತರಥಾ ಇಚ್ಛಾ-ವಾಕ್ಯಮಭಿದೇಹಾದಿ-ಸಂಘಾತಸ್ಯ
ಪ್ರೇರಯಿತೃತ್ವಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಿತಿ ಪ್ರಶ್ನೋಪನರ್ಥಕಃ ಏವ ಸ್ಯಾತ್ .

ಆಕ್ಷೇಪಃ

ಏವಮಪಿ ಪ್ರೇಷಿತ-ಶಬ್ದಸ್ಯಾರ್ಥೋ ನ ಪ್ರದರ್ಶಿತ ಏವ .

ಸಮಾಧಾನಂ

ನ, ಸಂಶಯವತೋಽಯಂ ಪ್ರಶ್ನಃ ಇತಿ ಪ್ರೇಷಿತ-ಶಬ್ದಸ್ಯಾರ್ಥ-ವಿಶೇಷ ಉಪಪದ್ಯತೇ
. ಕಿಂ ಯಥಾ-ಪ್ರಸಿದ್ಧಮೇವ ಕಾರ್ಯ-ಕರಣ-ಸಂಘಾತಸ್ಯ ಪ್ರೇಷಯಿತೃತ್ವಂ, ಕಿಂ ವಾ
ಸಂಘಾತ-ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಸ್ಯ ಸ್ವತಂತ್ರಸ್ಯ ಇಚ್ಛಾ-ಮಾತ್ರೇಣೈವ ಮನ-ಆದಿ-ಪ್ರೇಷಯಿತೃತ್ವಂ
ಇತ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಂ “ಕೇನೇಷಿತಂ ಪತತಿ ಪ್ರೇಷಿತಂ ಮನಃ” ಇತಿ
ವಿಶೇಷಣ-ದ್ವಯಮುಪಪದ್ಯತೇ .

ಮನಃಪೃಚ್ಛತೀನಾಂ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಪ್ರದರ್ಶನಂ

ಆಕ್ಷೇಪಃ

ನನು ಸ್ವತಂತ್ರಂ ಮನಃ ಸ್ವ-ವಿಷಯೇ ಸ್ವಯಂ ಪತತೀತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ . ತತ್ರ ಕಥಂ ಪ್ರಶ್ನ
ಉಪಪದ್ಯತೇ ಇತಿ .

ಸಮಾಧಾನಂ

ಉಚ್ಯತೇ - ಯದಿ ಸ್ವತಂತ್ರಂ ಮನಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿ-ನಿವೃತ್ತಿ-ವಿಷಯೇ ಸ್ಯಾತ್, ತರ್ಹಿ
ಸರ್ವಸ್ಯ ಅನಿಷ್ಟ-ಚಿಂತನಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ . ಅನರ್ಥಂ ಚ ಜಾನನ್ ಸಂಕಲ್ಪಯತಿ .
ಅತ್ಯುಗ್ರದುಃಖೇ (೧೫) ಚ ಕಾರ್ಯೇ ವಾರ್ಯಮಾಣಮಪಿ ಪ್ರವರ್ತತ ಏವ ಮನಃ
. ತಸ್ಮಾದ್ಯುಕ್ತ ಏವ “ಕೇನೇಷಿತಂ” ಇತ್ಯಾದಿ-ಪ್ರಶ್ನಃ .

ಕೇನ ಪ್ರಾಣಃ ಯುಕ್ತಃ ನಿಯುಕ್ತಃ ಪ್ರೇರಿತಃ ಸನ್ ಪ್ರೈತಿ ಗಚ್ಛತಿ ಸ್ವ-ವ್ಯಾಪಾರಂ ಪ್ರತಿ
. ಪ್ರಥಮಃ ಇತಿ ಪ್ರಾಣ-ವಿಶೇಷಣಂ ಸ್ಯಾತ್, ತತ್ಪೂರ್ವಕತ್ವಾತ್ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯ-
ಪ್ರವೃತ್ತೀನಾಂ . ಕೇನ ಇಷಿತಾಂ ವಾಚಂ ಇಮಾಂ ಶಬ್ದ-ಲಕ್ಷಣಾಂ ವದಂತಿ ಲೌಕಿಕಾಃ
. ತಥಾ ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಚ ಸ್ವೇ ಸ್ವೇ ವಿಷಯೇ ಕ ಉ ದೇವಃ ದ್ಯೋತನವಾನ್
ಯುನಕ್ತಿ ನಿಯುಂಕ್ಷೇ, ಪ್ರೇರಯತಿ .. ೧.೧..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಪ್ರವೃತ್ತಿ-ಲಿಂಗಾದ್ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಃ ಪ್ರಶ್ನ ಉಪಪನ್ನಃ . ರಥಾದೀನಾಂ (೧೬) ಹಿ ಚೇತನಾವದಧಿಷ್ಠಿತಾನಾಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿದ್ವೃಷ್ಟಾ . ನ ಅನಧಿಷ್ಠಿತಾನಾಂ . ಮನ-ಆದೀನಾಂ ಚ ಅಚೇತನಾನಾಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿದ್ವೃಶ್ಯತೇ . ತದ್ಧಿ ಲಿಂಗಂ ಚೇತನಾವತಃ ಅಧಿಷ್ಠಾತುರಸ್ತಿತ್ವೇ . ಕರಣಾನಿ ಹಿ ಮನ-ಆದೀನಿ ನಿಯಮೇನ ಪ್ರವರ್ತಂತೇ . ತನ್ನಾಸತಿ ಚೇತನಾವತಿ ಅಧಿಷ್ಠಾತರಿ ಉಪಪದ್ಯತೇ . ತದ್ವಿಶೇಷಸ್ಯ ಚ ಅನಧಿಗಮಾತ್ ಚೇತನಾವತ್ನಾಮಾನ್ಯೇ ಚಾಧಿಗತೇ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಃ ಪ್ರಶ್ನ ಉಪಪದ್ಯತೇ .

ಕೇನೇಷಿತಂ ಕೇನೇಷ್ಯಂ ಕಸ್ಯೇಚ್ಛಾ-ಮಾತ್ರೇಣ ಮನಃ ಪತತಿ ಗಚ್ಛತಿ, ಸ್ವ-ವಿಷಯೇ ನಿಯಮೇನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ . ಮನುತೇನೇನೇತಿ ವಿಜ್ಞಾನ-ನಿಮಿತ್ತಮಂತಃಕರಣಂ ಮನಃ . ಪ್ರೇಷಿತಂ ಇವ ಇತ್ಯುಪಮಾರ್ಥಃ . ನ ತು ಇಷಿತ-ಪ್ರೇಷಿತ-ಶಬ್ದಯೋರರ್ಥಾವಿಹ ಸಂಭವತಃ . ನ ಹಿ ಶಿಷ್ಯಾನ್ ಇವ ಮನ-ಆದೀನಿ ವಿಷಯೇಭ್ಯಃ ಪ್ರೇಷಯತ್ಯಾತ್ಮಾ . ವಿವಿಕ್ತ-ನಿತ್ಯ-ಚಿತ್-ಸ್ವರೂಪತಯಾ ತು ನಿಮಿತ್ತ-ಮಾತ್ರಂ ಪ್ರವೃತ್ತೌ ನಿತ್ಯ-ಚಿಕಿತ್ಸಾಧಿಷ್ಠಾತ್ಮವತ್ (೧೭) . ಪ್ರಾಣಃ ಇತಿ ನಾಸಿಕಾ-ಭವಃ, ಪ್ರಕರಣಾತ್ (೧೮) . ಪ್ರಥಮತ್ವಂ ಪ್ರಚಲನ-ಕ್ರಿಯಾಯಾಃ ಪ್ರಾಣ-ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್ . ಸ್ವತೋ ವಿಷಯಾವಭಾಸ-ಮಾತ್ರಂ ಕರಣಾನಾಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ . ಚಲಿ-ಕ್ರಿಯಾ ತು ಪ್ರಾಣಸ್ಯೈವ ಮನ-ಆದಿಷು . ತಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಾಥಮ್ಯಂ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ . ಪ್ರೈತಿ ಗಚ್ಛತಿ . ಯುಕ್ತಃ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇತ್ಯೇತತ್ . ವಾಚಃ ವದನಂ ಕಿಂ-ನಿಮಿತ್ತಂ . ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಚಕ್ಷುಃಶ್ರೋತ್ರಯೋಶ್ಚ ಕೋ ದೇವಃ ಪ್ರಯೋಕ್ತಾ . ಕರಣಾನಾಮಧಿಷ್ಠಾತಾ ಚೇತನವಾನ್ ಯಃ ಸ ಕಿಂ-ವಿಶೇಷಣಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .. (೧.೧)

ಮಂತ್ರ ೨

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಏವಂ ಪೃಷ್ಟವತೇ ಯೋಗ್ಯಾಯಾಹ ಗುರುಃ . ಶ್ರೃಣು ಯತ್ ತ್ವಂ ಪೃಚ್ಛಸಿ, ಮನ-ಆದಿ-ಕರಣ-ಜಾತಸ್ಯ ಕೋ ದೇವಃ ಸ್ವ-ವಿಷಯಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರೇರಯಿತಾ, ಕಥಂ ವಾ ಪ್ರೇರಯತಿ ಇತಿ -

ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಮನಸೋ ಮನೋ ಯತ್ . ವಾಚೋ ಹ ವಾಚಂ ಸ ಉ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಃ .

ಚಕ್ಷುಷಶ್ಚಕ್ಷುರತಿಮುಚ್ಯ ಘೀರಾಃ . ಪ್ರೇತ್ಯಾಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾದಮೃತಾ ಭವಂತಿ .. ೧.೨..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಂ (೧೯) ಶ್ರೃಣೋತ್ಯನೇನೇತಿ ಶ್ರೋತ್ರಂ . ಶಬ್ದಸ್ಯ ಶ್ರವಣಂ ಪ್ರತಿ ಕರಣಂ . ಶಬ್ದಾಭಿವ್ಯಂಜಕಂ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಇಂದ್ರಿಯಂ . ತಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಸಃ ಯಸ್ತ್ವಯಾ ಪೃಷ್ಟಃ “ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಕ ಉ ದೇವೋ ಯುನಕ್ತಿ” ಇತಿ .

ಪ್ರತಿವಚನಸ್ಯ ಅನುರೂಪತ್ವಪ್ರದರ್ಶನಂ

ಆಕ್ಷೇಪಃ

ಅಸಾವೇವಂ-ವಿಶಿಷ್ಟಃ ಶ್ರೋತ್ರಾದೀನಿ ನಿಯುಂಕ್ತೇ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯೇ, ನನ್ವೇತದನನುರೂಪಂ ಪ್ರತಿವಚನಂ “ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಂ” ಇತಿ .

ಸಮಾಧಾನಂ

ನೈಷ ದೋಷಃ . ತಸ್ಯಾನ್ಯಥಾ ವಿಶೇಷಾನವಗಮಾತ್ . ಯದಿ ಹಿ ಶ್ರೋತ್ರಾದಿ-ವ್ಯಾಪಾರ-ವ್ಯತಿರಿಕ್ತೇನ ಸ್ವ-ವ್ಯಾಪಾರೇಣ ವಿಶಿಷ್ಟಃ ಶ್ರೋತ್ರಾದಿ-ನಿಯೋಕ್ತಾ ಅವಗಮ್ಯೇತ ದಾತ್ರಾದಿ-ಪ್ರಯೋಕ್ತವತ್, ತದಾ ಇದಮನನುರೂಪಂ ಪ್ರತಿವಚನಂ ಸ್ಯಾತ್ . ನ ತ್ವಿಹ ಶ್ರೋತ್ರಾದೀನಾಂ ಪ್ರಯೋಕ್ತಾ ಸ್ವವ್ಯಾಪಾರ-ವಿಶಿಷ್ಟೋ ಲವಿತ್ರಾದಿವದ್ ಅಧಿಗಮ್ಯತೇ . ಶ್ರೋತ್ರಾದೀನಾಮೇವ ತು ಸಂಹತಾನಾಂ ವ್ಯಾಪಾರೇಣ, ಆಲೋಚನ-ಸಂಕಲ್ಪಾಧ್ಯವಸಾಯ-ಲಕ್ಷಣೇನ, ಫಲಾವಸಾನ-ಲಿಂಗೇನ ಅವಗಮ್ಯತೇ - ಅಸ್ತಿ ಹಿ ಶ್ರೋತ್ರಾದಿಭಿರಸಂಹತಃ ಯತ್ಪ್ರಯೋಜನ-ಪ್ರಯುಕ್ತಃ ಶ್ರೋತ್ರಾದಿ-ಕಲಾಪೋ ಗೃಹಾದಿವದ್ ಇತಿ . ಸಂಹತಾನಾಂ ಪರಾರ್ಥತ್ವಾದವಗಮ್ಯತಃ ಶ್ರೋತ್ರಾದೀನಾಂ ಪ್ರಯೋಕ್ತಾ . ತಸ್ಮಾದ್ ಅನುರೂಪಮೇವೇದಂ ಪ್ರತಿವಚನಂ “ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಂ” ಇತ್ಯಾದಿ .

ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಮಿತಿ ಶ್ರೋತ್ರಾದೀನಾಂ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವಂ

ಆಕ್ಷೇಪಃ

ಕಃ ಪುನರತ್ರ ಪದಾರ್ಥಃ “ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಂ” ಇತ್ಯಾದೇಃ? ನ ಹಿ ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಾಂತರೇಣಾರ್ಥಃ (೨೦) , ಯಥಾ ಪ್ರಕಾಶಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಾಂತರೇಣ .

ಸಮಾಧಾನಂ

ನೈಷ ದೋಷಃ . ಅಯಮತ್ರ ಪದಾರ್ಥಃ - ಶ್ರೋತ್ರಂ ತಾವತ್ ಸ್ವ-ವಿಷಯ-ವ್ಯಂಜನ-ಸಮರ್ಥಂ ದೃಷ್ಟಂ . ತಚ್ಚ ಸ್ವ-ವಿಷಯ-ವ್ಯಂಜನ-ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಚೈತನ್ಯೇ ಹ್ಯಾತ್ಮ-ಜ್ಯೋತಿಷಿ ನಿತ್ಯೇನಸಂಹತೇ ಸರ್ವಾಂತರೇ ಸತಿ ಭವತಿ, ನ ಅಸತಿ ಇತಿ . ಅತಃ ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಮಿತ್ಯಾದ್ಯುಪಪದ್ಯತೇ . ತಥಾ ಚ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಾಣಿ - “ಆತ್ಮನೈವಾಯಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಽಽಸ್ತೇ” (ಬೃ. ೪.೩.೬) , “ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ” (ಕ. ೨.೨.೧೫, ಮು. ೨.೨.೧೦, ಶ್ವೇ. ೬.೧೪) , “ಯೇನ ಸೂರ್ಯಸ್ತಪತಿ ತೇಜಸೇದ್ಧಃ” (ತೈ.ಬ್ರಾ. ೩.೧೨.೯.೨) ಇತ್ಯಾದೀನಿ . “ಯದಾದಿತ್ಯ-ಗತಂ ತೇಜೋ ಜಗದ್ಭಾಸಯತೇಽಖಿಲಂ” (ಗೀ. ೧೫.೧೨) , “ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಕ್ಷೇತ್ರೇ ತಥಾ ಕೃತ್ಸಂ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ಭಾರತ” (ಗೀ. ೧೩.೩೩) ಇತಿ ಚ ಗೀತಾಸು . ಕಾರಕೇ ಚ “ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಂ” (ಕ. ೨.೨.೧೩) ಇತಿ . ಶ್ರೋತ್ರಾದ್ಯೇವ ಸರ್ವಸ್ಯಾತ್ಮ-ಭೂತಂ ಚೇತನಮಿತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ . ತದಿಹ ನಿವರ್ತ್ಯತೇ . ಅಸ್ತಿ ಕಿಮಪಿ ವಿದ್ವದ್-ಬುದ್ಧಿ-ಗಮ್ಯಂ ಸರ್ವಾಂತರತಮಂ ಕೂಟಸ್ಥಂ ಅಜಮಜರಮಮೃತಮಭಯಂ ಶ್ರೋತ್ರಾದೇರಪಿ ಶ್ರೋತ್ರಾದಿ ತತ್ಸಾಮರ್ಥ್ಯ-ನಿಮಿತ್ತಂ (೨೧) ಇತಿ ಪ್ರತಿವಚನಂ ಶಬ್ದಾರ್ಥಶ್ಚ

ಉಪಪದ್ಯತೇ ಏವ .

ತಥಾ ಮನಸಃ ಅಂತಃಕರಣಸ್ಯ ಮನಃ (೨೨) ನ ಹಿ ಅಂತಃಕರಣಮಂತರೇಣ ಚೈತನ್ಯ-ಜ್ಯೋತಿಷಾ ದೀಪಿತಂ ಸ್ವ-ವಿಷಯ-ಸಜಕಲ್ಪಾಧ್ಯವಸಾಯಾದಿ-ಸಮರ್ಥಂ ಸ್ಯಾತ್ . ತಸ್ಮಾದ್ ಮನಸೋಽಪಿ ಮನ ಇತಿ . ಇಹ ಬುದ್ಧಿ-ಮನಸೀ ಏಕೀಕೃತ್ಯ ನಿರ್ದೇಶೋ ಮನಸ ಇತಿ . ಯದ್ ವಾಚೋ ಹ ವಾಚಂ . ಯಚ್ಚಬ್ಧೋ ಯಸ್ಮಾದರ್ಥೇ ಶ್ರೋತ್ರಾದಿಭಿಃ ಸರ್ವೈಃ ಸಂಬಧ್ಯತೇ . ಯಸ್ಮಾಚ್ಛ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಂ, ಯಸ್ಮಾನ್ಮನಸೋ ಮನ ಇತ್ಯೇವಂ .

ವಾಚೋ ಹ ವಾಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತಿನಿರ್ಣಯಃ

“ವಾಚೋ ಹ ವಾಚಂ” ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ಪ್ರಥಮಾತ್ಮೇನ ವಿಪರಿಣಮ್ಯತೇ, “ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಃ” ಇತಿ ದರ್ಶನಾತ್ . “ವಾಚೋ ಹ ವಾಚಂ” ಇತ್ಯೇತದನುರೋಧೇನ “ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಂ” ಇತಿ ಕಸ್ಮಾದ್ ದ್ವಿತೀಯೈವ ನ ಕ್ರಿಯತೇ? ನ, ಬಹುನಾಂ ಅನುರೋಧಸ್ಯ ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ . “ವಾಚಂ” ಇತ್ಯಸ್ಯ “ವಾಗ್” ಇತ್ಯೇತಾವದ್ವಕ್ತವ್ಯಂ, “ಸಃ ಉ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಃ” ಇತಿ ಶಬ್ದ-ದ್ವಯಾನುರೋಧೇನ (೨೩) . ಏವಂ ಹಿ ಬಹುನಾಮನುರೋಧೋ ಯುಕ್ತಃ ಕೃತಃ ಸ್ಯಾತ್ . ಪೃಷ್ಟಂ ಚ ವಸ್ತು ಪ್ರಥಮಯೈವ ನಿರ್ದೇಷ್ಟುಂ ಯುಕ್ತಂ .

ಸ ಯಸ್ವಯಾ ಪೃಷ್ಟಃ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಾಖ್ಯ-ವೃತ್ತಿ-ವಿಶೇಷಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಃ ತತ್ಕೃತಂ ಹಿ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣನ-ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ . ನ ಹಿ ಆತ್ಮನಾ ಅನಧಿಷ್ಠಿತಸ್ಯ ಪ್ರಾಣನಮುಪಪದ್ಯತೇ . “ಕೋ ಹ್ಯೇವಾನ್ಯಾತ್ಯಃ ಪ್ರಾಣ್ಯಾದ್ಯದೇಷ ಆಕಾಶ ಆನಂದೋ ನ ಸ್ಯಾತ್” (ತೈ.ಆ. ೨.೨.೧) , “ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತ್ಯಪಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಗಸ್ಯತಿ” (ಕ. ೨.೨.೩) , ಇತ್ಯಾದಿ-ಶ್ರುತಿಭ್ಯಃ . ಇಹಾಪಿ ಚ ವಕ್ಷ್ಯತೇ “ಯೇನ ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಣೀಯತೇ ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ತ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ” (ಕೇ. ೧.೮) ಇತಿ .

ಆಕ್ಷೇಪಃ

ಶ್ರೋತ್ರಾದೀಂದ್ರಿಯ-ಪ್ರಸ್ತಾವೇ ಘ್ರಾಣಸ್ಯೈವ ಗ್ರಹಣಂ ಯುಕ್ತಂ, ನ ತು ಪ್ರಾಣಸ್ಯ (೨೪) .

ಸಮಾಧಾನಂ

ಸತ್ಯಮೇವಂ, ಪ್ರಾಣ-ಗ್ರಹಣೇನೈವ ತು ಘ್ರಾಣಸ್ಯ (೨೫) .) ಗ್ರಹಣಂ ಕೃತಮೇವ ಮನ್ಯತೇ ಶ್ರುತಿಃ . ಸರ್ವಸ್ಯೈವ (೨೬) ಕರಣ-ಕಲಾಪಸ್ಯ ಯದರ್ಥ-ಪ್ರಯುಕ್ತಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಪ್ರಕರಣಾರ್ಥೋ ವಿವಕ್ಷಿತಃ . ತಥಾ ಚಕ್ಷುಷಶ್ಚಕ್ಷುಃ . ರೂಪ-ಪ್ರಕಾಶಕಸ್ಯ ಚಕ್ಷುಷೋ ಯದ್ರೂಪ-ಗ್ರಹಣ-ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ತದಾತ್ಮ-ಚೈತನ್ಯಾಧಿಷ್ಠಿತಸ್ಯೈವ . ಅತಃ ಚಕ್ಷುಷಶ್ಚಕ್ಷುಃ .

ಜ್ಞಾತ್ವಾ-ಪದ-ಅಧ್ಯಾಹಾರ-ನಿರೂಪಣಂ

ಪ್ರಷ್ಟುಃ ಪೃಷ್ಟಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಜ್ಞಾತುಮಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಶ್ರೋತ್ರಾದೇಃ ಶ್ರೋತ್ರಾದಿ-ಲಕ್ಷಣಂ
ಯಥೋಕ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮ “ಜ್ಞಾತ್ವಾ” ಇತ್ಯಧ್ಯಾಹಿಯತೇ . “ಅಮೃತಾಃ ಭವಂತಿ” ಇತಿ
ಫಲ-ಶ್ರುತೇಶ್ಚ . ಜ್ಞಾನಾದ್ಯಮೃತತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ಯತೇ . “ಜ್ಞಾತ್ವಾತಿಮುಚ್ಯ (೨೭) “ಇತಿ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ಶ್ರೋತ್ರಾದಿ-ಕರಣ-ಕಲಾಪಂ ಉಜ್ವಿತ್ವಾ . ಶ್ರೋತ್ರಾದೌ ಹ್ಯಾತ್ಮ-
ಭಾವಂ ಕೃತ್ವಾ ತದುಪಾಧಿಃ ಸನ್ ತದಾತ್ಮನಾ ಜಾಯತೇ, ಮ್ರಿಯತೇ, ಸಂಸರತಿ ಚ .
ಅತಃ “ಶ್ರೋತ್ರಾದೇಃ ಶ್ರೋತ್ರಾದಿ-ಲಕ್ಷಣಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಆತ್ಮಾ” ಇತಿ ವಿದಿತ್ವಾ ಅತಿಮುಚ್ಯ
ಶ್ರೋತ್ರಾದ್ಯಾತ್ಮ-ಭಾವಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ .

ಯೇ ಶ್ರೋತ್ರಾದ್ಯಾತ್ಮ-ಭಾವಂ ಪರಿತ್ಯಜಂತಿ ತೇ ಧೀರಾಃ ಧೀಮಂತಃ . ನ
ಹಿ ವಿಶಿಷ್ಟ-ಧೀಮತ್ವಮಂತರೇಣ ಶ್ರೋತ್ರಾದ್ಯಾತ್ಮ-ಭಾವಃ ಶಕ್ಯಃ ಪರಿತ್ಯಕ್ತುಂ
. ಪ್ರೇತ್ಯ ವ್ಯಾವೃತ್ಯ ಅಸ್ಮಾದ್ ಲೋಕಾತ್ ಪುತ್ರ-ಮಿತ್ರ-ಕಲತ್ರ-ಬಂಧುಷು
ಮಮಾಹಂಭಾವ-ಸಂವ್ಯವಹಾರ-ಲಕ್ಷಣಾತ್ . ತ್ಯಕ್ತ-ಸರ್ವೈಷಣಾ ಭೂತ್ವಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ
. ಅಮೃತಾಃ ಅಮರಣ-ಧರ್ಮಾಣೋ ಭವಂತಿ . “ನ ಕರ್ಮಣಾ ನ ಪ್ರಜಯಾ
ಧನೇನ ತ್ಯಾಗೇನೈಕೇ ಅಮೃತತ್ವಮಾನಶುಃ” (ಕೈ. ೧.೨) , “ಪರಾಂಚಿ ಖಾನಿ
ವ್ಯತ್ಯಣತ್ವಯಂಭೂಃ ತಸ್ಮಾತ್ತರಾಜ್ ಪಶ್ಯತಿ ನಾಂತರಾತ್ಮನ್ . ಕಶ್ಚಿದ್ಧೀರಃ
ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮಾನಮೈಕ್ಷದಾವೃತ್ತ-ಚಕ್ಷುರಮೃತತ್ವಮಿಚ್ಛನ್” (ಕ. ೨.೧.೧) , “ಯದಾ
ಸರ್ವೇ ಪ್ರಮುಚ್ಯಂತೇ ಕಾಮಾ ಯೇಽಸ್ಯ ಹೃದಿ ಶ್ರೀತಾಃ... ಅತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮ ನಮಶ್ನುತೇ”
(ಕ. ೨.೩.೧೪) ಇತ್ಯಾದಿ-ಶ್ರುತಿಭ್ಯಃ .

ಅಥವಾ ಅತಿಮುಚ್ಯ ಇತ್ಯನೇನೈವ ಏಷಣಾ-ತ್ಯಾಗಸ್ಯ ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಅಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾತ್
ಪ್ರೇತ್ಯ ಅಸ್ಮಾಭ್ಛರೀರಾದಪೇತ್ಯ ಮೃತ್ವೇತ್ಯರ್ಥಃ .. ೧.೨..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

“ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿವಚನಂ ನಿರ್ವಿಶೇಷಸ್ಯ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾರ್ಥಂ (೨೮)
. (೨೯) ವಿಕ್ರಿಯಾದಿ-ವಿಶೇಷ-ರಹಿತಸ್ಯಾತ್ಮನೋ ಮನ-ಆದಿ-ಪ್ರವೃತ್ತೌ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಂ
ಇತ್ಯೇತತ್ “ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಂ” ಇತ್ಯಾದಿ-ಪ್ರತಿವಚನಾರ್ಥಃ, ಅನುಗಮಾತ್ .
ತದನುಗತಾನಿ ಹ್ಯತ್ರಾಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇಕ್ಷರಾಣಿ .

ಕಥಂ? ಶ್ರ್ತುಣೋತ್ಯನೇನೇತಿ ಶ್ರೋತ್ರಂ . ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಾವಭಾಸಕತ್ವಂ ಶ್ರೋತ್ರತ್ವಂ
(೩೦) . ಶಬ್ದೋಪಲ್ಬ-ರೂಪತಯಾ ಅವಭಾಸಕತ್ವಂ ನ ಸ್ವತಃ ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ
ಅಚಿದ್ರೂಪತ್ವಾತ್ . ಆತ್ಮನಶ್ಚ ಚಿದ್ರೂಪತ್ವಾತ್, ಯಚ್ಛ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಉಪಲ್ಬತ್ವೇನ
ಅವಭಾಸಕತ್ವಂ ತದಾತ್ಮ-ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್ “ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಂ” ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ .
ಯಥಾ ಕ್ಷತ್ರಸ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಂ (೩೧) . ಯಥಾ ವಾ ಉದಕಸ್ಯೌಷ್ಣ್ಯಮಗ್ನಿ-ನಿಮಿತ್ತಮಿತಿ
ದಗ್ಧರಪ್ಯುದಕಸ್ಯ ದಗ್ಧಾ ಅಗ್ನಿರುಚ್ಯತೇ . ಉದಕಮಪಿ ಹ್ಯಗ್ನಿ-ಸಂಯೋಗಾದಗ್ನಿರುಚ್ಯತೇ
ತದ್ವತ್ . ಅನಿತ್ಯಂ (೩೨) ಯತ್ಸಂಯೋಗಾದುಪಲ್ಬತ್ವಂ ತತ್ಕರಣಂ ಶ್ರೋತ್ರಾದಿ .

ಉದಕಸ್ಯ ಇವ ದಗ್ಧತ್ವಮನಿತ್ಯಂ ಹಿ ತತ್ರ ತತ್ . ಯತ್ರ ತು ನಿತ್ಯಮುಪಲಬ್ಧತ್ವಂ, ಅಗ್ನೌ ಇವ ಔಷ್ಣ್ಯಂ, ಸ ನಿತ್ಯೋಪಲಬ್ಧಿ-ಸ್ವರೂಪತ್ವಾದ್ ದಗ್ಧಾ ಇವ ಉಪಲಬ್ಧೋಚ್ಯತೇ . ಶ್ರೋತ್ರಾದಿಷು ಶ್ರೋತ್ರತ್ವಾದ್ಯುಪಲಬ್ಧಿಃ ಅನಿತ್ಯಾ, ನಿತ್ಯಾ ಚಾತ್ಮನಿ . ಅತಃ “ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಂ” ಇತ್ಯಾದ್ಯಕ್ಷರಣಾಂ ಅರ್ಥಾನುಗಮಾತ್ ಉಪಪದ್ಯತೇ ನಿರ್ವಿಶೇಷಸ್ಯ ಉಪಲಬ್ಧಿ-ಸ್ವರೂಪಸ್ಯಾತ್ಮನೋ ಮನ-ಆದಿ-ಪ್ರವೃತ್ತಿ-ನಿಮಿತ್ತತ್ವಮಿತಿ . ಮನ-ಆದಿಷ್ಟೇವಂ ಯಥೋಕ್ತಂ .

“ವಾಚೋ ಹ ವಾಚಂ” “ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಃ” ಇತಿ ವಿಭಕ್ತಿ-ದ್ವಯಂ (೨೩) ಸರ್ವತ್ರೈವ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ . ಕಥಂ? ಪೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಸ್ವರೂಪ-ನಿರ್ದೇಶಃ, ಪ್ರಥಮಯೈವ ಚ ನಿರ್ದೇಶಃ . ತಸ್ಯ ಚ ಜ್ಞೇಯತ್ವಾತ್ ಕರ್ಮತ್ವಮಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ . ಅತೋ “ವಾಚೋ ಹ ವಾಚಂ” “ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಃ” ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಸರ್ವತ್ರೈವ ವಿಭಕ್ತಿ-ದ್ವಯಂ .

ಯದೇತಚ್ಛೋತ್ರಾದ್ಯುಪಲಬ್ಧಿ-ನಿಮಿತ್ತಂ (೨೪) “ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಂ” ಇತ್ಯಾದಿ-ಲಕ್ಷಣಂ ನಿತ್ಯೋಪಲಬ್ಧಿ-ಸ್ವರೂಪಂ ನಿರ್ವಿಶೇಷಮಾತ್ಮ-ತತ್ತ್ವಂ ತದ್ ಬುದ್ಧ್ವಾ ಅತಿಮುಚ್ಯ ಅನವಬೋಧ-ನಿಮಿತ್ತಾಧ್ಯಾರೋಪಿತಾದ್ (೨೫) ಬುದ್ಧ್ವಾದಿ-ಲಕ್ಷಣಾತ್ ಸಂಸಾರಾದ್ ಮೋಕ್ಷಣಂ ಕೃತ್ವಾ ಧೀರಾಃ ಧೀಮಂತಃ ಪ್ರೇತ್ಯ ಅಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾತ್ ಶರೀರಾತ್ ಪ್ರೇತ್ಯ ವಿಯುಜ್ಯ ಅನ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಅಪ್ರತಿಸಂಧೀಯಮಾನೇ (೨೬) ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾದ್ ಅಮೃತಾಃ ಭವಂತಿ . ಸತಿ ಹ್ಯಜ್ಞಾನೇ ಕರ್ಮಾಣಿ ಶರೀರಾಂತರಂ ಪ್ರತಿಸಂದಧತೇ . ಆತ್ಮಾವಬೋಧೇ ತು ಸರ್ವ-ಕರ್ಮಾರಂಭ-ನಿಮಿತ್ತಾಜ್ಞಾನ-ವಿಪರೀತ-ವಿದ್ಯಾಗ್ನಿ-ವಿಪುಷ್ಪತ್ವಾತ್ (೨೭) ಕರ್ಮಣಾಮಿತಿ (೨೮) ಅನಾರಂಭೇಽಮೃತಾ ಏವ ಭವಂತಿ . ಶರೀರಾದಿ-ಸಂತಾನಾವಿಚ್ಛೇದ-ಪ್ರತಿಸಂಧಾನಾದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ (೨೯) ಅಧ್ಯಾರೋಪಿತ-ಮೃತ್ಯು-ವಿಯೋಗಾತ್ ಪೂರ್ವಮಪ್ಯಮೃತಾಃ ಸಂತೋ ನಿತ್ಯಾತ್ಮ-ಸ್ವರೂಪತ್ವಾತ್, (೪೦) “ಅಮೃತಾ ಭವಂತಿ” ಇತ್ಯುಪಚರ್ಯತೇ .. ೨..

ಮಂತ್ರ ೩

ಯಸ್ಮಾತ್ ಶ್ರೋತ್ರಾದೇರಪಿ ಶ್ರೋತ್ರಾದ್ಯಾತ್ಮ-ಭೂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಅತಃ -

ನ ತತ್ರ ಚಕ್ಷುರ್ಗಚ್ಛತಿ . ನ ವಾಗ್ಗಚ್ಛತಿ .

ನೋ ಮನೋ ನ ವಿದ್ಮೋ ನ ವಿಜಾನೀಮೋ ಯಥೈತದನುಶಿಷ್ಯಾತ್ .

ಅನ್ಯದೇವ ತದ್ವಿದಿತಾದಥೋ ಅವಿದಿತಾದಧಿ

ಇತಿ ಶುಶ್ರುಮ ಪೂರ್ವೇಷಾಂ ಯೇನಸ್ತದ್ವ್ಯಾ ಚಚಕ್ಷಿರೇ .. ೧.೩..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ನ ತತ್ರ ತಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಚಕ್ಷುರ್ಗಚ್ಛತಿ . ಸ್ವಾತ್ಮನಿ ಗಮನಾಸಂಭವಾತ್ . ತಥಾ ನ ವಾಗ್ಗಚ್ಛತಿ . ವಾಚಾ (೪೧) ಹಿ ಶಬ್ದ ಉಚ್ಚಾರ್ಯಮಾಣೋಽಭಿಧೇಯಂ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ಯದಾ, ತದಾಽಭಿಧೇಯಂ ಪ್ರತಿ ವಾಗ್ಗಚ್ಛತಿ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ . ತಸ್ಯ

ಚ ಶಬ್ದಸ್ಯ ತನ್ನಿರ್ವರ್ತಕಸ್ಯ ಚ ಕರಣಸ್ಯ ಆತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ . ಅತೋ ನ ವಾಗ್ಚ್ಛತಿ . ಯಥಾ ಅಗ್ನಿದಾಹಕಃ ಪ್ರಕಾಶಕಶ್ಚಾಪಿ ಸನ್ ನ ಹ್ಯಾತ್ಮಾನಂ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ದಹತಿ ವಾ, ತದ್ವತ್ . ನೋ ಮನಃ ಮನಶ್ಚಾನ್ಯಸ್ಯ ಸಂಕಲ್ಪಯಿತ್ಯ, ಅಧ್ಯವಸಾಯಿತ್ಯ ಚ ಸದ್, ನಾತ್ಮಾನಂ ಸಂಕಲ್ಪಯತಿ, ಅಧ್ಯವಸ್ಯತಿ ಚ, ತಸ್ಯಾಪಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಆತ್ಮೇತಿ . ಇಂದ್ರಿಯ-ಮನೋಭ್ಯಾಂ ಹಿ ವಸ್ತುನೋ ವಿಜ್ಞಾನಂ . ತದಗೋಚರತ್ವಾದ್ ನ ವಿದ್ಮಃ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಈದೃಶಮಿತಿ . ಅತೋ ನ ವಿಜಾನೀಮಃ ಯಥಾ ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಏತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಅನುಶಿಷ್ಯಾದ್ ಉಪದಿಶೇತ್ ಶಿಷ್ಯಾಯೇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ . ಯದ್ಧಿ ಕರಣ-ಗೋಚರಂ ತದನ್ಯಸ್ಮೈ ಉಪದೇಷ್ಟುಂ ಶಕ್ಯಂ ಜಾತಿ-ಗುಣ-ಕ್ರಿಯಾ-ವಿಶೇಷಣೈಃ . ನ ತಜ್ಜಾತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣವದ್ ಬ್ರಹ್ಮ . ತಸ್ಮಾದ್ ವಿಷಮಂ ಶಿಷ್ಯಾನುಪದೇಶೇನ ಪ್ರತ್ಯಾಯಯಿತುಮಿತಿ, ಉಪದೇಶೇ ತದರ್ಥ-ಗ್ರಹಣೇ ಚ ಯತ್ನಾತಿಶಯ-ಕರ್ತವ್ಯತಾಂ ದರ್ಶಯತಿ - ನ ವಿದ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ .

ಆಗಮವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಅವತರಣಿಕಾ

ಅತ್ಯಂತಮೇವ ಉಪದೇಶ-ಪ್ರಕಾರ-ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ತದಪವಾದೋಽಯಮುಚ್ಯತೇ . ಸತ್ಯಮೇವಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಭಿಃ ಪ್ರಮಾಣೈಃ ನ ಪರಃ ಪ್ರತ್ಯಾಯಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಃ, ಆಗಮೇನ ತು ಶಕ್ಯತ ಏವ ಪ್ರತ್ಯಾಯಯಿತುಮಿತಿ . ತದುಪದೇಶಾರ್ಥಮಾಗಮಮಾಹ “ಅನ್ಯದೇವ ತದ್ವಿದಿತಾದಧೋ ಅವಿದಿತಾದಧಿ” ಇತಿ .

ವ್ಯಾಕೃತಾವ್ಯಾಕೃತಾಭ್ಯಾಮನ್ಯದ್ ಬ್ರಹ್ಮ

ಅನ್ಯದೇವ ಪೃಥಗೇವ ತದ್ ಯತ್ಪ್ರಕೃತಂ ಶ್ರೋತ್ರಾದೀನಾಂ ಶ್ರೋತ್ರಾದೀತ್ಯುಕ್ತಮವಿಷಯಶ್ಚ ತೇಷಾಂ, ತದ್ ವಿದಿತಾದ್ ಅನ್ಯದೇವ ಹಿ . ವಿದಿತಂ ನಾಮ ಯದ್ವಿದಿ-ಕ್ರಿಯಯಾ ಅತಿಶಯೇನಾಪ್ತಂ ತದ್ವಿದಿ-ಕ್ರಿಯಾ-ಕರ್ಮ-ಭೂತಂ . ಕ್ವಚಿತ್ ಕಿಂಚಿತ್ ಕಸ್ಯಚಿತ್ ವಿದಿತಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಸರ್ವಮೇವ ವ್ಯಾಕೃತಂ ವಿದಿತಮೇವ . ತಸ್ಮಾದನ್ಯದೇವ ಇತ್ಯರ್ಥಃ . ಅವಿದಿತಮಜ್ಞಾತಂ ತರ್ಹಿ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಆಹ - ಅಧೋ ಅಪಿ ಅವಿದಿತಾದ್ ವಿದಿತ-ವಿಪರೀತಾದವ್ಯಾಕೃತಾವಿದ್ಯಾ-ಲಕ್ಷಣಾದ್ ವ್ಯಾಕೃತ-ಬೀಜಾತ್, ಅಧಿ ಇತಿ ಉಪರ್ಯರ್ಥೇ, ಲಕ್ಷಣಯಾ ಅನ್ಯದಿತ್ಯರ್ಥಃ . ಯದ್ಧಿ ಯಸ್ಮಾದಧಿ ಉಪರಿ ಭವತಿ, ತತ್ ತಸ್ಮಾದ್ ಅನ್ಯದಿತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ .

ಹೇಯೋಪಾದೇಯವ್ಯತಿರಕ್ತತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನದ್ವಾರಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಆತ್ಮಾಭಿನ್ನತ್ವ-ಪ್ರತಿಪಾದನಂ

ಯದ್ವಿದಿತಂ ತದಲ್ಪಂ, ಮತ್ಯಂ, ದುಃಖಾತ್ಮಕಂ ಚ (ಭಾ. ೭.೨೪.೧) ಇತಿ ಹೇಯಂ . (೪೨) ತಸ್ಮಾದ್ ವಿದಿತಾದನ್ಯದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯುಕ್ತೇ (೪೩) ತ್ವಹೇಯತ್ವಮುಕ್ತಂ . ತಥಾ ಅವಿದಿತಾದಧಿ ಇತ್ಯುಕ್ತೇನುಪಾದೇಯತ್ವಮುಕ್ತಂ ಸ್ಯಾತ್. (೪೪) ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಂ ಹಿ ಕಾರಣಮನ್ಯದನ್ಯೇನ ಉಪಾದೀಯತೇ . ಅತಶ್ಚ (೪೫) ನ ವೇದಿತುಃ ಅನ್ಯಸ್ಮೈ ಪ್ರಯೋಜನಾಯ ಅನ್ಯದುಪಾದೇಯಂ ಭವತೀತಿ

ಏವಂ ವಿದಿತಾವಿದಿತಾಭ್ಯಾಮನ್ಯದಿತಿ ಹೇಯೋಪಾದೇಯ-ಪ್ರತಿಷೇಧೇನ ಸ್ವಾತ್ಮನೋಽನ್ಯತ್ವಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಷಯಾ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಶಿಷ್ಯಸ್ಯ ನಿವರ್ತಿತಾ (೪೬) ಸ್ಯಾತ್ . ನ ಹಿ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವಾತ್ಮನೋ ವಿದಿತಾವಿದಿತಾಭ್ಯಾಮನ್ಯತ್ವಂ ವಸ್ತುನಃ ಸಂಭವತಿ ಇತ್ಯಾತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯೇಷ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಃ . “ಅಯಮಾತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ” (ಮಾ. ೨) , “ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾ” (ಛಾ. ೮.೨.೧) , “ಯತ್ಸಾಕ್ಷಾದಪರೋಕ್ಷಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮ” (ಬೃ. ೩.೪.೧) , “ಯ ಆತ್ಮಾ ಸರ್ವಾಂತರಃ” (ಬೃ. ೩.೪.೧) ಇತ್ಯಾದಿ-ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇಭ್ಯಶ್ಚೇತಿ

ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯೋಪದೇಶಃಸಂಪ್ರದಾಯಾಗತಃ

ಏವಂ ಸರ್ವಾತ್ಮನಃ ಸರ್ವ-ವಿಶೇಷ-ರಹಿತಸ್ಯ ಚಿನ್ಮಾತ್ರ-ಜ್ಯೋತಿಷೋ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ-ಪ್ರತಿಪಾದಕಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಆಚಾರ್ಯೋಪದೇಶ-ಪರಂಪರಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತತ್ವಮಾಹ - ಇತಿ ಶುಶ್ರುಮೇತ್ಯಾದಿ . ಬ್ರಹ್ಮ ಚ ಏವಂ ಆಚಾರ್ಯೋಪದೇಶ-ಪರಂಪರಯಾ ಏವಾಧಿಗಂತವ್ಯಂ ನ ತರ್ಕತಃ, ಪ್ರವಚನ-ಮೇಧಾ-ಬಹುಶ್ರುತ-ತಪೋ-ಯಜ್ಞಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ, ಇತಿ ಏವಂ ಶುಶ್ರುಮ ಶ್ರುತವಂತೋ ವಯಂ ಪೂರ್ವೇಷಾಂ ಆಚಾರ್ಯಾಣಾಂ ವಚನಂ . ಯೇ ಆಚಾರ್ಯಾಃ ನಃ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವ್ಯಾಚಕಕ್ಷಿರೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಂತೋ ವಿಸ್ಪಷ್ಟಂ ಕಥಿತವಂತಃ, ತೇಷಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ .. ೧.೩..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ನ ತತ್ರ ಚಕ್ಷುರ್ಗಚ್ಛತಿ ಇತಿ ಉಕ್ತೇಽಪಿ ಪರ್ಯನುಯೋಗೇ ಹೇತುರಪ್ರತಿಪತ್ತೇಃ (೪೭) . “ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಂ” ಇತ್ಯೇವಮಾದಿನಾ ಉಕ್ತೇಽಪ್ಯಾತ್ಮ-ತತ್ತ್ವೇಽಪ್ರತಿಪನ್ನತ್ವಾತ್ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವ-ಹೇತೋಃ ವಸ್ತುನಃ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪರ್ಯನುಯುಕ್ತಾ (೪೮) -ಕಾರಣಂ (ದುವಿಜ್ಞೇಯತ್ವಂ) ಆಹ (೪೯) - ನ ತತ್ರ ಚಕ್ಷುರ್ಗಚ್ಛತಿ ಇತಿ . ತತ್ರ ಶ್ರೋತ್ರಾದ್ಯಾತ್ಮ-ಭೂತೇ ಚಕ್ಷುರಾದೀನಿ - ವಾಕ್ಚಕ್ಷುಷೋಃ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯೋಪಲಕ್ಷಣಾರ್ಥತ್ವಾದ್ - ನ ವಿಜ್ಞಾನಮುತ್ಪಾದಯಂತಿ . ಸುಖಾದಿವತ್ ತರ್ಹಿ ಗೃಹ್ಯೇತ ಅಂತಃ-ಕರಣೇನಾತ ಆಹ - ನೋ ಮನಃ . ನ ಸುಖಾದಿವದ್ ಮನಸೋ ವಿಷಯಸ್ತತ್ . ಇಂದ್ರಿಯಾವಿಷಯತ್ವಾತ್ (೫೦) .

ನ ವಿದ್ಮೋ ನ ವಿಜಾನೀಮಃ ಅಂತಃಕರಣೇನ ಯಥಾ ಏತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಮನ-ಆದಿ-ಕರಣ-ಜಾತಂ ಅನುಶಿಷ್ಯಾದ್ ಅನುಶಾಸನಂ ಕುರ್ಯಾತ್, ಪ್ರವೃತ್ತಿ-ನಿಮಿತ್ತಂ ಭವೇತ್ ತಥಾ, ಅವಿಷಯತ್ವಾನ್ನ ವಿದ್ಮೋ ನ ವಿಜಾನೀಮಃ . ಅಥವಾ ಶ್ರೋತ್ರಾದೀನಾಂ ಶ್ರೋತ್ರಾದಿ-ಲಕ್ಷಣಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಶೇಷೇಣ ದರ್ಶಯ ಇತ್ಯುಕ್ತಃ ಆಚಾರ್ಯ ಆಹ - ನ ಶಕ್ಯತೇ ದರ್ಶಯಿತುಂ . ಕನ್ಯಾತ್? ನ ತತ್ರ ಚಕ್ಷುರ್ಗಚ್ಛತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವತ್ಸರ್ವಂ . ಅತ್ರ ತು ವಿಶೇಷೋ ಯಥೈತದನುಶಿಷ್ಯಾದಿತಿ . ಯಥೈತದ್ ಅನುಶಿಷ್ಯಾತ್ ಪ್ರತಿಪಾದಯೇತ್ ಅನ್ಯೋಽಪಿ ಶಿಷ್ಯಾನ್ ಇತೋಽನ್ಯೇನ ವಿಧಿನೇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ .

ಸರ್ವಥಾಪಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಬೋಧಯ ಇತ್ಯುಕ್ತ ಆಚಾರ್ಯ ಆಹ - ಅನ್ಯದೇವ ತದ್ವಿದಿತಾದಥೋ ಅವಿದಿತಾದಧಿ ಇತ್ಯಾಗಮಂ, ವಿದಿತಾವಿದಿತಾಭ್ಯಾಮನ್ಯತ್ವಂ . ಯೋ ಹಿ ಜ್ಞಾತಾ ಸ ಏವ ಸಃ (೫೧) , ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ (೫೨) . ಅತಃ ಸರ್ವಾತ್ಮನೋ ಜ್ಞಾತುರ್ಜ್ಞಾತ್ರಂತರಾಭಾವಾದ್ ವಿದಿತಾದನ್ಯತ್ವಂ . “ಸ ವೇತ್ತಿ ವೇದ್ಯಂ ನ ಚ ತಸ್ಯಾಸ್ತಿ ವೇತ್ತಾ” (ಶ್ಲೋ. ೩.೧೯) ಇತಿ ಚ ಮಂತ್ರ-ವರ್ಣಾತ್ . “ವಿಜ್ಞಾತಾರಮರೇ ಕೇನ ವಿಜಾನೀಯಾತ್” (ಬೃ. ೨.೪.೧೪) ಇತಿ ಚ ವಾಜಸನೇಯಕೇ . ಅಪಿ ಚ ವ್ಯಕ್ತಮೇವ (೫೩) ವಿದಿತಂ, ತಸ್ಮಾದನ್ಯದ್ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ . ಯದ್ವಿದಿತಂ ವ್ಯಕ್ತಂ ತದನ್ಯ-ವಿಷಯತ್ವಾದಲ್ಪಂ ಸವಿರೋಧಂ, ತತೋನಿತ್ಯಂ, ಅತ ಏವಾನೇಕತ್ವಾದಶುದ್ಧಂ, ಅತ ಏವ ತದ್ವಿಲಕ್ಷಣಂ (೫೪) ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ ಸಿದ್ಧಂ .

ಆಕ್ಷೇಪಃ

ಅಸ್ತು ತರ್ಹ್ಯವಿದಿತಂ .

ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ-ಸಮಾಧಾನಂ

ನ, ವಿಜ್ಞಾನಾನಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ .

ಸಮಾಧಾನಸ್ಯ ವಿವರಣಂ

ಯದ್ಧ್ಯವಿದಿತಂ ತದ್ವಿಜ್ಞಾನಾನಪೇಕ್ಷಂ . ಅವಿದಿತ-ವಿಜ್ಞಾನಾಯ ಹಿ ಲೋಕ-ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ . ಇದಂ ತು ವಿಜ್ಞಾನಾನಪೇಕ್ಷಂ . ಕಸ್ಮಾತ್? ವಿಜ್ಞಾನ-ಸ್ವರೂಪತ್ವಾತ್ . ನ ಹಿ ಯಸ್ಯ ಯತ್ಸ್ವರೂಪಂ ತತ್ತೇನಾನ್ಯತೋಽಪೇಕ್ಷ್ಯತೇ . ನ ಚ ಸ್ವತ ಏವಾಪೇಕ್ಷಾ ಅನಪೇಕ್ಷಮೇವ (೫೫) ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ . ಪ್ರದೀಪಃ ಸ್ವರೂಪಾಭಿವ್ಯಕ್ತೌ ನ ಪ್ರಕಾಶಾಂತರಮನ್ಯತೋಽಪೇಕ್ಷ್ಯತೇ ಸ್ವತೋ ವಾ . ಯದ್ಧ್ಯನಪೇಕ್ಷಂ (೫೬) ತತ್ಸ್ವತ ಏವ ಸಿದ್ಧಂ . ಪ್ರಕಾಶಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ ಪ್ರದೀಪಸ್ಯ (೫೭) ಅಪೇಕ್ಷಿತೋಽಪ್ಯನರ್ಥಕಃ ಸ್ಯಾತ್, ಪ್ರಕಾಶೇ ವಿಶೇಷಾಭಾವಾತ್ . ನ ಹಿ ಪ್ರದೀಪಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಾಭಿವ್ಯಕ್ತೌ ಪ್ರದೀಪ-ಪ್ರಕಾಶೋಽರ್ಥವಾನ್ . ನ ಚ ಏವಮಾತ್ಮನೋಽನ್ಯತ್ರ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಅಸ್ತಿ, ಯೇನ ಸ್ವರೂಪ-ವಿಜ್ಞಾನೇಽಪ್ಯಪೇಕ್ಷ್ಯತೇ (೫೮) .

ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಾಕ್ಷೇಪಃ (ವಿವರಣಮಧಸ್ತಾತ್)

ವಿರೋಧ ಇತಿ ಚೇತ್ .

ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ-ಸಮಾಧಾನಂ (ವಿವರಣಮಧಸ್ತಾತ್)

ನ, ಅನ್ಯತ್ವಾತ್ .

ಆಕ್ಷೇಪಸ್ಯ ವಿವರಣಂ

ಸ್ವರೂಪ-ವಿಜ್ಞಾನೇ ವಿಜ್ಞಾನ-ಸ್ವರೂಪತ್ವಾದ್ ವಿಜ್ಞಾನಾಂತರಂ ನಾಪೇಕ್ಷತ ಇತ್ಯೇತದಸತ್ . ದೃಶ್ಯತೇ ಹಿ ವಿಪರೀತ-ಜ್ಞಾನಂ (೫೯) ಆತ್ಮನಿ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನಂ ಚ . ನ ಜಾನಾಮ್ಯಾತ್ಮಾನಮಿತಿ . ಶ್ರುತೇಶ್ಚ “ತತ್ತ್ವಮಸಿ” (ಛಾ. ೬.೮.೨) ,

“ಆತ್ಮಾನಮೇವಾವೇತ್” (ಬೃ. ೧.೪.೧೦) , “ಏತಂ ವೈ ತಮಾತ್ಮಾನಂ ವಿದಿತ್ವಾ” (ಬೃ. ೩.೫.೧) ಇತಿ ಚ ಸರ್ವತ್ರ ಶ್ರುತಿಷು ಆತ್ಮ-ವಿಜ್ಞಾನೇ ವಿಜ್ಞಾನಾಂತರಾಪೇಕ್ಷತ್ವಂ ದೃಶ್ಯತೇ . ತಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ-ಶ್ರುತಿ-ವಿರೋಧಃ (೬೦) ಇತಿ ಚೇತ್ .

ಸಮಾಧಾನಸ್ಯ ವಿವರಣಂ

ನ, ಕಸ್ಮಾತ್? ಅನ್ಯೋ ಹಿ ಸ ಆತ್ಮಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿ-ಕಾರ್ಯ-ಕರಣ-ಸಂಘಾತಾಭಿಮಾನ-ಸಂತಾನಾವಿಚ್ಛೇದ-ಲಕ್ಷಣೋಽವಿವೇಕಾತ್ಮಕೋ ಬುದ್ಧ್ಯವಭಾಸ-ಪ್ರಧಾನಃ

ಚಕ್ಷುರಾದಿ-ಕರಣೋ ನಿತ್ಯ-ಚಿತ್ತ್ವ ರೂಪಾತ್ಮಾಂತಃಸಾರೋ ಯತ್ರಾನಿತ್ಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮವಭಾಸತೇ . ಬೌದ್ಧ-ಪ್ರತ್ಯಯಾನಾಂ ಆವಿಭಾವ-ತಿರೋಭಾವ-

ಧರ್ಮಕತ್ವಾತ್ ತದ್ಧರ್ಮತಯೈವ ವಿಲಕ್ಷಣಮಪಿ ಚಾವಭಾಸತೇ . ಅಂತಃ-ಕರಣಸ್ಯ (೬೧) ಮನಸೋಽಪಿ ಮನೋಽನ್ತರ್ಗತತ್ವಾತ್ ಸರ್ವಾಂತರ-ಶ್ರುತೇಃ (೬೨) . ಅಂತರ್ಗತೇನ ನಿತ್ಯ-ವಿಜ್ಞಾನ-ಸ್ವರೂಪೇಣ ಆಕಾಶವದ್ ಅಪ್ರಚಲಿತಾತ್ಮನಾ

ಅಂತರ್ಗರ್ಭ-ಭೂತೇನ ಬಾಹ್ಯೋ ಬುದ್ಧ್ಯಾತ್ಮಾ ತದ್ವಿಲಕ್ಷಣಃ, ಅರ್ಚಿಭಿಃ ಇವ ಅಗ್ನಿಃ ಪ್ರತ್ಯಯೈರಾವಿಭಾವ-ತಿರೋಭಾವ-ಧರ್ಮಕೈರ್ವಿಜ್ಞಾನಾಭಾಸ-ರೂಪೈಃ ಅನಿತ್ಯೈಃ

ಅನಿತ್ಯ-ವಿಜ್ಞಾನಃ, ಆತ್ಮಾ, ಸುಖೀ, ದುಃಖೀ, ಇತ್ಯಭ್ಯುಪಗತೋ ಲೌಕಿಕೈಃ (೬೩) . ಅತೋಽನ್ಯೋ ನಿತ್ಯ-ವಿಜ್ಞಾನ-ಸ್ವರೂಪಾದಾತ್ಮನಃ . ತತ್ರ (೬೪) ಹಿ ವಿಜ್ಞಾನಾಪೇಕ್ಷಾ

ವಿಪರೀತ-ಜ್ಞಾನತ್ವಂ ಚೋಪಪದ್ಯತೇ, ನ ಪುನಃ ನಿತ್ಯ-ವಿಜ್ಞಾನೇ .

ಬೋಧೋಪದೇಶಸ್ಯ ಅಧ್ಯಾಸನಿರಾಸಾರ್ಥತ್ವಂ

ಆಕ್ಷೇಪಃ

“ತತ್ತ್ವಮಸಿ” ಇತಿ ಬೋಧೋಪದೇಶೋ ನ ಉಪಪದ್ಯತೇ ಇತಿ ಚೇತ್ . “ಆತ್ಮಾನಮೇವಾವೇತ್” (ಬೃ. ೧.೪.೧೦) ಇತ್ಯೇವಮಾದೀನಿ ಚ ನಿತ್ಯ-

ಬೋಧಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ . ನ ಹಿ ಆದಿತ್ಯೋಽನ್ಯೇನ ಪ್ರಕಾಶ್ಯತೇ . ಅತಃ ತದರ್ಥ-ಬೋಧೋಪದೇಶಃ ಅನರ್ಥಕ ಇತಿ ಚೇತ್ .

ಸಮಾಧಾನಂ

ನ, ಲೋಕಾಧ್ಯಾರೋಪಾಪೋಹಾರ್ಥತ್ವಾತ್ . ಸರ್ವಾತ್ಮನಿ ಹಿ ನಿತ್ಯ-ವಿಜ್ಞಾನೇ ಬುದ್ಧ್ಯಾದ್ಯನಿತ್ಯ-ಧರ್ಮಾಃ (೬೫) ಲೋಕೈರಧ್ಯಾರೋಪಿತಾ ಆತ್ಮಾವಿವೇಕತಃ .

ತದಪೋಹಾರ್ಥೋ ಬೋಧೋಪದೇಶೋ ಬೋಧಾತ್ಮನಃ . ತತ್ರ (೬೬) ಚ ಬೋಧಾಬೋಧೌ ಸಮಂಜಸೋ . ಅನ್ಯ-ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾದ್ (೬೭) ಉದಕ ಇವ ಔಷ್ಣ್ಯಂ

ಅಗ್ನಿ-ನಿಮಿತ್ತಂ, ರಾತ್ರೈಹನೀ ಇವ ಆದಿತ್ಯ-ನಿಮಿತ್ತೇ . ಲೋಕೇ ನಿತ್ಯಾವೃಷ್ಟ್ಯ-ಪ್ರಕಾಶಾವಗ್ನ್ಯಾದಿತ್ಯಯೋಃ ಅನ್ಯತ್ರ (೬೮) ಭಾವಾಭಾವಯೋಃ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾದ್

ಅನಿತ್ಯೈ ಇವ ಉಪಚರ್ಯೇತೇ . ಧಕ್ಷತ್ಯಗ್ನಿಃ, ಪ್ರಕಾಶಯಿಷ್ಯತಿ ಸವಿತಾ, ಇತಿ ತದ್ವತ್ . ಏವಂ ಚ ಸುಖ-ದುಃಖ-ಬಂಧ-ಮೋಕ್ಷಾದ್ಯಧ್ಯಾರೋಪೋ ಲೋಕಸ್ಯ,

ತದಪೇಕ್ಷ್ಯ “ತತ್ತ್ವಮಸಿ”, (ಭಾ. ೬.೮.೭) “ಆತ್ಮಾನಮೇವಾವೇತ್”, (ಬೃ. ೧.೪.೧೦) ಇತ್ಯಾತ್ಮಾವಬೋಧೋಪದೇಶೇನ ಶ್ರುತಯಃ ಕೇವಲಂ ಅಧ್ಯಾರೋಪಾಪೋಹಾರ್ಥಾಃ . ಯಥಾ ಸವಿತಾಸೌ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ಆತ್ಮಾನಂ (೬೯) ಇತಿ ತದ್ವದ್ ಬೋಧಾಬೋಧ-ಕರ್ತೃತ್ವಂ (೭೦) ಚ ನಿತ್ಯ-ಬೋಧಾತ್ಮನಿ . ತಸ್ಮಾದ್ (೭೧) ಅನ್ಯದವಿದಿತಾತ್ . ಅಧಿ-ಶಬ್ದಶ್ಚ ಅನ್ಯಾರ್ಥೇ . ಯದ್ವಾ ಯದ್ಧಿ ಯಸ್ಯಾಧಿ ತತ್ತತೋಽನ್ಯತ್ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ (೭೨) . ಯಥಾ ಅಧಿ ಭೃತ್ಯಾದೀನಾಂ ರಾಜಾ . ಅವ್ಯಕ್ತಮೇವ ಅವಿದಿತಂ ತತೋಽನ್ಯದಿತ್ಯರ್ಥಃ .

ವಿದಿತಮವಿದಿತಂ ಚ ವ್ಯಕ್ತಾವ್ಯಕ್ತೇ ಕಾರ್ಯ-ಕಾರಣತ್ವೇನ ವಿಕಲ್ಪಿತೇ . ತಾಭ್ಯಾಮನ್ಯದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಜ್ಞಾನ-ಸ್ವರೂಪಂ ಸರ್ವ-ವಿಶೇಷ-ಪ್ರತ್ಯಸ್ತಮಿತಮಿತ್ಯಯಂ ಸಮುದಾಯಾರ್ಥಃ . ಅತ ಏವಾತ್ಮತ್ವಾದ್ ನ ಹೇಯ ಉಪಾದೇಯೋ ವಾ (೭೩) . ಅನ್ಯದ್ ಹಿ ಅನ್ಯೇನ ಹೇಯಮುಪಾದೇಯಂ ವಾ . ನ ತೇನೈವ (೭೪) ತದ್ ಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿದ್ ಹೇಯಮುಪಾದೇಯಂ ವಾ ಭವತಿ . ಆತ್ಮಾ ಚ ಬ್ರಹ್ಮ ಸರ್ವಾಂತರಾತ್ಮತ್ವಾದ್ ಅವಿಷಯಂ . ಅತಃ (೭೫) ಅನ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ನ ಹೇಯಮುಪಾದೇಯಂ ವಾ . ಅನ್ಯಾಭಾವಾಚ್ಚ (೭೬) .

ಇತಿ ಶುಶ್ರುಮ ಪೂರ್ವೇಷಾಂ ಇತ್ಯಾಗಮೋಪದೇಶಃ . ವ್ಯಾಚ್ಚಕ್ಷಿರೇ ಇತ್ಯಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ ತರ್ಕ-ಪ್ರತಿಷೇಧಾರ್ಥಂ . ಯೇ ನಃ ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಉಕ್ತವಂತಃ ತೇ ನಿತ್ಯಮೇವಾಗಮಂ ಬ್ರಹ್ಮ-ಪ್ರತಿಪಾದಕಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಂತಃ, ನ ಪುನಃ ಸ್ವ-ಬುದ್ಧಿ-ಪ್ರಭವೇಣ ತರ್ಕೇಣ ಉಕ್ತವಂತ ಇತ್ಯಾಗಮ-ಪಾರಂಪರ್ಯಾವಿಚ್ಛೇದಂ ದರ್ಶಯತಿ ವಿದ್ಯಾ-ಸ್ತುತಯೇ . ತರ್ಕಸ್ತು ಅನವಸ್ಥಿತಾಃ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨.೧.೧೧) ಭ್ರಾಂತೋಽಪಿ ಭವತಿ ಇತಿ .. ೩..

ಮಂತ್ರ ಳ

ಪದಭಾಷ್ಯಾವತರಣಿಕಾ

“ಅನ್ಯದೇವ ತದ್ವಿದಿತಾದಧೋ ಅವಿದಿತಾದಧಿ” ಇತ್ಯನೇನ ವಾಕ್ಯೇನ “ಆತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ” ಇತಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತೇ ಶ್ಲೋಕುರಾಶಂಕಾ ಜಾತಾ - ತತ್ಕಥಂ ನ್ವಾತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ? ಆತ್ಮಾ ಹಿ ನಾಮಾಧಿಕೃತಃ ಕರ್ಮಣ್ಯುಪಾಸನೇ ಚ, ಸಂಸಾರೀ, ಕರ್ಮೋಪಾಸನಂ ವಾ ಸಾಧನಮನುಷ್ಠಾಯ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ-ದೇವಾನ್ ಸ್ವರ್ಗಂ ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತುಮಿಚ್ಛತಿ . ತತ್ಸ್ಮಾದನ್ಯ ಉಪಾಸ್ಯಃ “ವಿಷ್ಣುಃ” “ಈಶ್ವರಃ” “ಇಂದ್ರಃ” ಚ “ಪ್ರಾಣಃ” ವಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ, ನತ್ವಾತ್ಮಾ . ಲೋಕ-ಪ್ರತ್ಯಯ-ವಿರೋಧಾತ್ . ಯಥಾ ಅನ್ಯೇ ತಾರ್ಕಿಕಾಃ “ಈಶ್ವರಾದನ್ಯ ಆತ್ಮಾ” ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ತಥಾ ಕರ್ಮಿಣಃ “ಅಮುಂ ಯಜ, ಅಮುಂ ಯಜ” ಇತ್ಯನ್ಯಾ ಏವ ದೇವತಾ ಉಪಾಸತೇ . ತಸ್ಮಾದ್ಯುಕ್ತಂ ಯದ್ವಿದಿತಮುಪಾಸ್ಯಂ ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಭವೇತ್ . ತತೋಽನ್ಯ ಉಪಾಸಕಃ ಇತಿ . ತಾಮೇತಾಮಾಶಂಕಾಂ ಶಿಷ್ಯ-ಲಿಂಗೇನೋಪಲಕ್ಷ್ಯ ತದ್ವಾಕ್ಯಾದ್ವಾ ಆಹ, ಮೈವಂ ಶಂಕಿಷಾಃ -

ಯದ್ವಾಚಾನಭ್ಯುದಿತಂ ಯೇನ ವಾಗಭ್ಯುದ್ಯತೇ .

ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ತ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ ನೇದಂ ಯದಿದಮಪಾಸತೇ .. ೧.೪..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಯತ್ ಚೈತನ್ಯ-ಮಾತ್ರ-ಸತ್ತಾಕಂ, ವಾಚಾ ವಾಗಿತಿ ಜಿಹ್ವಾಮೂಲಾದಿಷ್ಟಷ್ಟಸು (೭೭) ಸ್ಥಾನೇಷು ವಿಷಕ್ತಮಾಗ್ನೇಯಂ ವರ್ಣಾನಾಮಭಿವ್ಯಂಜಕಂ ಕರಣಂ . ವರ್ಣಾಶ್ಚ ಅರ್ಧ-ಸಂಕೇತ-ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಾ ಏತಾವಂತ ಏವಂ ಕ್ರಮ-ಪ್ರಯುಕ್ತಾ ಇತಿ . ಏವಂ ತದಭಿವ್ಯಂಗ್ಯಃ (೭೮) ಶಬ್ದಃ ಪದಂ ವಾಗಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ . “ಅಕಾರೌ ವೈ ಸರ್ವಾ ವಾಕ್, ಸೈಷಾ ಸ್ವರ್ಶ (೭೯) -ಅಂತಃಸ್ಥ (೮೦) -ಊಷ್ಮಭಿಃ (೮೧) ವ್ಯಜ್ಯಮಾನಾ ಬಹ್ವೀ ನಾನಾ-ರೂಪಾ ಭವತಿ” (ಐ.ಆ. ೨.೩.೭.೧೩) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ . ಮಿತಂ (೮೨) ಅಮಿತಂ (೮೩) ಸ್ವರಃ (೮೪) ಸತ್ಯಾನ್ಯತೇ (೮೫) ಏಷ ವಿಕಾರೋ ಯಸ್ಯಾಸ್ತಯಾ ವಾಚಾ ಪದತ್ವೇನ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಯಾ ಕರಣ-ಗುಣವತ್ಯಾ ಅನಭ್ಯುದಿತಂ ಅಪ್ರಕಾಶಿತಮನಭ್ಯುಕ್ತಂ . ಯೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವಿವಕ್ಷಿತೇಽರ್ಥೇ ಸಕರಣಾ ವಾಗ್ ಅಭ್ಯುದ್ಯತೇ ಚೈತನ್ಯ-ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಪ್ರಕಾಶ್ಯತೇ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ ಇತ್ಯೇತತ್ . “ಯದ್ವಾಚೋ ಹ ವಾಗ್” ಇತ್ಯುಕ್ತಂ . “ವದನ್ವಾಕ್” (ಬೃ. ೧.೪.೭) , “ಯೋ ವಾಚಮಂತರೋ ಯಮಯತಿ” (ಬೃ. ೩.೭.೧೭) , ಇತ್ಯಾದಿ ಚ ವಾಜಸನೇಯಕೇ . “ಯಾ ವಾಕ್ ಪುರುಷೇಷು ಸಾ ಘೋಷೇಷು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ ಕಶ್ಚಿತ್ತಾಂ ವೇದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ” ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನಮುತ್ಪಾದ್ಯ ಪ್ರತಿವಚನಮುಕ್ತಂ “ಸಾ ವಾಗ್ಯಯಾ ಸ್ವಪ್ನೇ ಭಾಷತೇ (೮೬) “ಇತಿ . ಸಾ ಹಿ ವಕ್ತುವರ್ಕರ್ನಿತ್ಯಾ ವಾಕ್ ಚೈತನ್ಯ-ಜ್ಯೋತಿಃ-ಸ್ವರೂಪಾ . “ನ ಹಿ ವಕ್ತುವರ್ಕೇರ್ವಿಪರಿಲೋಪೋ ವಿದ್ಯತೇ” (ಬೃ. ೪.೩.೨೬) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ . ತದೇವ ಆತ್ಮ-ಸ್ವರೂಪಂ ಬ್ರಹ್ಮ ನಿರತಿಶಯಂ ಭೂಮಾಖ್ಯಂ, ಬೃಹತ್ತಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವಿದ್ಧಿ ವಿಜಾನೀಹಿ ತ್ವಂ . ಯೈರ್ವಾಗಾದ್ಯುಪಾಧಿಭಿಃ ವಾಚೋ ಹ ವಾಕ್, ಚಕ್ಷುಷಶ್ಚಕ್ಷುಃ, ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಂ, ಮನಸೋ ಮನಃ, ಕರ್ತೃ, ಭೋಕ್ತಾ, ವಿಜ್ಞಾತಾ, ನಿಯಂತಾ, ಪ್ರಶಾಸಿತಾ, ವಿಜ್ಞಾನಮಾನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ ಸಂವ್ಯವಹಾರಾಃ ಅಸಂವ್ಯವಹಾರೇ ನಿರ್ವಿಶೇಷೇ ಪರೇ ಸಾಮ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಪ್ರವರ್ತಂತೇ ತಾನ್ ವ್ಯುದಸ್ಯ ಆತ್ಮಾನಮೇವ ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಧೀತಿ ಏವ-ಶಬ್ದಾರ್ಥಃ . ನೇದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಯದಿದಂ ಇತ್ಯುಪಾಧಿ-ಭೇದ-ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಅನಾತ್ಮೇಶ್ವರಾದಿ ಉಪಾಸತೇ ಧ್ಯಾಯಂತಿ . “ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ತ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ” ಇತ್ಯುಕ್ತೇಽಪಿ (೮೭) “ನೇದಂ ಬ್ರಹ್ಮ” ಇತ್ಯನಾತ್ಮನೋಽಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ ಪುನರುಚ್ಯತೇ, ನಿಯಮಾರ್ಥಂ (೮೮) , ಅನ್ಯ-ಬ್ರಹ್ಮ-ಬುದ್ಧಿ-ಪರಿಸಂಖ್ಯಾನಾರ್ಥಂ (೮೯) ವಾ .. ೧.೪..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ವಾಗವಿಷಯತ್ವಂ ವಾಕ್ಯಕಾಶಕತ್ವಂ ಚ ಬ್ರಹ್ಮ

ಯದ್ವಾಚಾ ಇತಿ ಮಂತ್ರಾನುವಾದೋ (೯೦) ದೃಢ-ಪ್ರತೀತೇಃ . “ಅನ್ಯದೇವ ತದ್ವಿದಿತಾತ್” ಇತಿ ಯೋಽಯಮಾಗಮಾರ್ಥೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಕ್ತೋಽಸ್ಮೈವ

ದ್ರಥಿಮ್ನೇ ಮಂತ್ರಾಃ “ಯದ್ವಾಚಾ” ಇತ್ಯಾದಯಃ ಪಠ್ಯಂತೇ . ಯದ್ ಬ್ರಹ್ಮ
ವಾಚಾ ಶಬ್ದೇನ ಅನಭ್ಯುದಿತಂ ಅನಭ್ಯುಕ್ತಂ ಅಪ್ರಕಾಶಿತಮಿತ್ಯೇತತ್ . ಯೇನ
ವಾಗ್ ಅಭ್ಯುದ್ಯತೇ ಇತಿ ವಾಕ್ಪ್ರಕಾಶ-ಹೇತುತ್ವೋಕ್ತಿಃ . ಯೇನ ಪ್ರಕಾಶ್ಯತೇ ಇತಿ
ವಾಚೋಽಭಿಧಾನಸ್ಯ ಅಭಿಧೇಯ-ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವಸ್ಯ ಹೇತುತ್ವಮುಚ್ಯತೇ (೯೧)
ಬ್ರಹ್ಮಣಃ . ಉಕ್ತಂ ಚ “ಕೇನೇಷಿತಾಂ ವಾಚಮಿಮಾಂ ವದಂತಿ”, “ಯದ್ವಾಚೋ
ಹ ವಾಚಂ” ಇತಿ . “ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ತ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ” ಇತ್ಯವಿಷಯತ್ವೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣ
ಆತ್ಮನ್ಯವಸ್ಥಾಪನಾರ್ಥ ಆಮ್ನಾಯಃ . ಯದ್ವಾಚಾನಭ್ಯುದಿತಂ, ವಾಕ್ಪ್ರಕಾಶ-ನಿಮಿತ್ತಂ
ಚೇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽವಿಷಯತ್ವೇನ ವಸ್ತ್ವಂತರ-ಜಿಘೃಷ್ಣಾಂ (೯೨) ನಿವರ್ತ್ಯ ಸ್ವಾತ್ಮನ್ಯೇವ
ಅವಸ್ಥಾಪಯತಿ ಆಮ್ನಾಯಃ, “ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ತ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ” ಇತಿ ಯತ್ನತಃ (೯೩)
ಉಪರಮಯತಿ, “ನೇದಂ” ಇತ್ಯುಪಾಸ್ಯ-ಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಚ (೯೪) .. ೪..

ಮಂತ್ರ ೫

ಯನ್ಮನಸಾ ನ ಮನುತೇ . ಯೇನಾಹುರ್ಮನೋಮತಂ .

ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ತ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ . ನೇದಂ ಯದಿದಮುಪಾಸತೇ .. ೧.೫..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಯತ್ ೨.೧ ಮನಸಾ ನ ಮನುತೇ . ಮನಃ ಇತ್ಯಂತಃಕರಣಂ ಬುದ್ಧಿ-ಮನಸೋರೇಕತ್ವೇನ
ಗೃಹ್ಯತೇ . ಮನುತೇನೇನ ಇತಿ ಮನಃ, ಸರ್ವ-ಕರಣ-ಸಾಧಾರಣಂ (೯೫)
ಸರ್ವ-ವಿಷಯ-ವ್ಯಾಪಕತ್ವಾತ್ . “ಕಾಮಃ (೯೬) ಸಂಕಲ್ಪೋ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾ
ಶ್ರದ್ಧಾಶ್ರದ್ಧಾ, ಧೃತಿರಧೃತಿಹೀರ್ಧೀರಿತ್ಯೇತತ್ ಸರ್ವಂ ಮನ ಏವ” (ಬೃ. ೧.೫.೩)
ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ ಕಾಮಾದಿ-ವೃತ್ತಿಮನ್ಮನಃ . ತೇನ ಮನಸಾ ಯತ್ ಚೈತನ್ಯ-
ಜ್ಯೋತಿರ್ಮನಸೋಽವಭಾಸಕಂ ನ ಮನುತೇ ನ ಸಂಕಲ್ಪಯತಿ, ನಾಪಿ ನಿಶ್ಚಿನೋತಿ
(೯೭) , ಮನಸೋಽವಭಾಸಕತ್ವೇನ (೯೮) ನಿಯಂತ್ರತ್ವಾತ್ . ಸರ್ವ-ವಿಷಯಂ ಪ್ರತಿ
(೯೯) ಪ್ರತ್ಯಗೇವೇತಿ ಸ್ವಾತ್ಮನಿ ನ ಪ್ರವರ್ತತೇಽಂತಃಕರಣಂ . ಅಂತಃಸ್ಥೇನ ಹಿ ಚೈತನ್ಯ-
ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಅವಭಾಸಿತಸ್ಯ ಮನಸೋ ಮನನ-ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ . ತೇನ (೧೦೦)
ಸವೃತ್ತಿಕಂ ಮನಃ ಯೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಮತಂ ವಿಷಯೀ-ಕೃತಂ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಆಹುಃ
ಕಥಯಂತಿ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿದಃ . ತಸ್ಮಾತ್ ತದೇವ ಮನಸ ಆತ್ಮಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇತಯಿತಾರಂ
ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಧಿ . ನೇದಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವತ್ .. ೧.೫..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಯನ್ಮನಸಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಮಾನಂ . ಮನೋ ಮತಂ ಇತಿ . ಯೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ
ಮನೋಽಪಿ ವಿಷಯೀಕೃತಂ ನಿತ್ಯ-ವಿಜ್ಞಾನ-ಸ್ವರೂಪೇಣ ಇತ್ಯೇತತ್ . ಸರ್ವಕರಣಾನಾಮವಿಷಯ
ತಾನಿ (೧೦೧) ಚ ಸವ್ಯಾಪಾರಾಣಿ ಸವಿಷಯಾಣಿ ನಿತ್ಯ-ವಿಜ್ಞಾನ-ಸ್ವರೂಪಾವಭಾಸತಯಾ
ಯೇನಾವಭಾಸ್ಯಂತೇ (೧೦೨) ಇತಿ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥಃ . “ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಕ್ಷೇತ್ರೀ ತಥಾ ಕೃತ್ಸ್ನಂ
ಪ್ರಕಾಶಯತಿ” (ಗೀ. ೧೩.೩೩) ಇತಿ ಸ್ಮೃತೇಃ . “ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ” (ಮು. ೨.೨.೧೦) ಇತಿ

ಚಾರ್ಥವರ್ಣೇ .. ೫..

ಯಚ್ಚಕ್ಷುಷಾ ನ ಪಶ್ಯತಿ ಯೇನ ಚಕ್ಷೂಂಷಿ ಪಶ್ಯತಿ .

ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ತ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ . ನೇದಂ ಯದಿದಮುಪಾಸತೇ .. ೧.೬..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಯತ್ ೧ ಚಕ್ಷುಷಾ ನ ಪಶ್ಯತಿ ನ ವಿಷಯೀ-ಕರೋತಿ ಅಂತಃ-ಕರಣ-ವೃತ್ತಿ-
ಸಂಯುಕ್ತೇನ (೧೦೩) ಲೋಕಃ . ಯೇನ ಚಕ್ಷೂಂಷಿ (೧೦೪) ಅಂತಃ-ಕರಣ-ವೃತ್ತಿ-
ಭೇದ-ಭಿನ್ನಾಃ (೧೦೫) ಚಕ್ಷುವ್ಯರ್ಥಿಃ ೧.೩ ಪಶ್ಯತಿ (೧೦೬) ಲೋಕಃ ಚೈತನ್ಯಾತ್ಮ-
ಜ್ಯೋತಿಷಾ ವಿಷಯೀ-ಕರೋತಿ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ . ತದೇವ ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವತ್ ..
೧.೬..

ಯಚ್ಛ್ರೋತ್ರೇಣ ನ ಶ್ರೃಣೋತಿ . ಯೇನ ಶ್ರೋತ್ರಮಿದಂ ಶ್ರುತಂ .

ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ತ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ . ನೇದಂ ಯದಿದಮುಪಾಸತೇ .. ೧.೭..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಯತ್ ಯತ್ ೧ ಶ್ರೋತ್ರೇಣ ನ ಶ್ರೃಣೋತಿ ದಿಗ್ಗೇವತಾಧಿಷ್ಟಿತೇನ ಆಕಾಶ-
ಕಾರ್ಯೇಣ ಮನೋ-ವೃತ್ತಿ-ಸಂಯುಕ್ತೇನ ನ ವಿಷಯೀ-ಕರೋತಿ ಲೋಕಃ . ಯೇನ
ಶ್ರೋತ್ರಮಿದಂ ಶ್ರುತಂ ಯತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ (೧೦೭) ಚೈತನ್ಯಾತ್ಮ-ಜ್ಯೋತಿಷಾ ವಿಷಯೀ-
ಕೃತಂ (೧೦೮) . ತದೇವ ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವತ್ .. ೧.೭..

ಯತ್ಪ್ರಾಣೇನ ನ ಪ್ರಾಣಿತಿ . ಯೇನ ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಣೇಯತೇ .

ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ತ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ . ನೇದಂ ಯದಿದಮುಪಾಸತೇ .. ೧.೮..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಯತ್ ಪ್ರಾಣೇನ ಧ್ರಾಣೇನ ಪಾರ್ಥಿವೇನ ನಾಸಿಕಾ-ಪುಟಾಂತರವಸ್ಥಿತೇನ ಅಂತಃ-
ಕರಣ-ಪ್ರಾಣ-ವೃತ್ತಿಭ್ಯಾಂ ಸಹಿತೇನ ಯದ್ ನ ಪ್ರಾಣಿತಿ ಗಂಧವನ್ನ ವಿಷಯೀ-
ಕರೋತಿ . ಯೇನ ಚೈತನ್ಯಾತ್ಮ-ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಅವ-ಭಾಸ್ಯತ್ವೇನ ಸ್ವ-ವಿಷಯಂ ಪ್ರತಿ
ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಣೇಯತೇ . ತದೇವ ಇತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವಂ ಸಮಾನಂ .. ೧.೮..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

“ಯೇನ ಪ್ರಾಣಃ” ಇತಿ ಕ್ರಿಯಾ-ಶಕ್ತಿರಪ್ಯಾತ್ಮ-ವಿಜ್ಞಾನ-ನಿಮಿತ್ತೇತ್ಯತತ್ .. ೬-೮..

.. ಇತಿ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ ..

ಅಧ್ಯಾಯ ೨

ಮಂತ್ರ ೧

ಏವಂ “ಹೇಯೋಪಾದೇಯ-ವಿಪರೀತಃ ತ್ವಮಾತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ” ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಾಯಿತಃ ಶಿಷ್ಯಃ
“ಅಹಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ ಸುಷ್ಕು ವೇದಾಹಂ ಮಾಂ” ಇತಿ ಗೃಹ್ಣೀಯಾದ್ ಇತ್ಯಾಶಂಕ್ಯ

(೧೦೯) ಆಚಾರ್ಯಃ ಶಿಷ್ಯ-ಬುದ್ಧಿ-ವಿಚಾಲನಾರ್ಥಂ ಯದೀತ್ಯಾಹ .

ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽವೇದ್ಯತ್ವೇ ಹೇತುಃ

ಆಕ್ಷೇಪಃ

ನನು ಇಷ್ಟೈವ ಸುವೇದಾಹಮಿತಿ ನಿಶ್ಚಿತಾ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ .

ಸಮಾಧಾನಂ

ಸತ್ಯಂ ಇಷ್ಟಾ ನಿಶ್ಚಿತಾ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ. ನ ಹಿ ಸುವೇದಾಹಮಿತಿ . ಯದ್ಧಿ ವೇದ್ಯಂ ವಸ್ತು ವಿಷಯೀಭವತಿ, ತತ್ ಸುಷ್ಪ ವೇದಿತುಂ ಶಕ್ಯಂ . ದಾಹ್ಯಂ ಇವ ದಗ್ಧಂ ಅಗ್ನೇರ್ದಗ್ಧಃ, ನ ತ್ವಗ್ನೇಃ ಸ್ವರೂಪಮೇವ . ಸರ್ವಸ್ಯ ಹಿ ವೇದಿತುಃ ಸ್ವಾತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಸರ್ವ-ವೇದಾಂತಾನಾಂ ಸುನಿಶ್ಚಿತೋರ್ಥಃ . ಇಹ ಚ ತದೇವ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಂ ಪ್ರಶ್ನ-ಪ್ರತಿವಚನೋಕ್ತ್ಯಾ “ಶ್ಲೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ಲೋತ್ರಂ” ಇತ್ಯಾದ್ಯಯಾ . “ಯದ್ವಾಚಾನಭ್ಯುದಿತಂ” ಇತಿ ಚ ವಿಶೇಷತಃ ಅವಧಾರಿತಂ . ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ಸಂಪ್ರದಾಯ-ನಿಶ್ಚಯಶ್ಲೋಕಃ “ಅನ್ಯದೇವ ತದ್ವಿದಿತಾದಥೋ ಅವಿದಿತಾದಧಿ” ಇತಿ . ಉಪನ್ಯಸ್ತಮುಪಸಂಹರಿಷ್ಯತಿ ಚ “ಅವಿಜ್ಞಾತಂ ವಿಜಾನತಾಂ ವಿಜ್ಞಾತಂ ಅವಿಜಾನತಾಂ” ಇತಿ . ತಸ್ಮಾದ್ಯುಕ್ತಮೇವ ಶಿಷ್ಯಸ್ಯ “ಸುವೇದ” ಇತಿ ಬುದ್ಧಿಂ ನಿರಾಕರ್ತುಂ .

ನ ಹಿ ವೇದಿತಾ ವೇದಿತುಃ (೧೧೦) ವೇದಿತುಂ ಶಕ್ಯೋಽಗ್ನಿಃ ಇವ ದಗ್ಧಮಗ್ನೇಃ ದಗ್ಧಃ . ನ ಚಾನ್ಯೋ ವೇದಿತಾ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಸ್ತಿ ಯಸ್ಯ ವೇದ್ಯಮನ್ಯತ್ ಸ್ಯಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮ . “ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ವಿಜ್ಞಾತೃ” (ಬೃ. ೩.೮.೧೧) ಇತ್ಯನ್ಯೋ ವಿಜ್ಞಾತಾ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಯತೇ . ತಸ್ಮಾತ್ “ಸುಷ್ಪ ವೇದಾಹಂ ಬ್ರಹ್ಮ” ಇತಿ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿರ್ಮಿಥೈವ . ತಸ್ಮಾದ್ ಯುಕ್ತಮೇವಾಹಾಚಾರ್ಯೋ ಯದೀತ್ಯಾದಿ -

ಯದಿ ಮನ್ಯಸೇ ಸುವೇದೇತಿ ದಹರಮೇವಾಪಿ (೧೧೧) ನೂನಂ ತ್ವಂ ವೇತ್ಥ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪಂ ಯದಸ್ಯ ತ್ವಂ

ಯದಸ್ಯ ದೇವೇಷು . ಅಥ ನು ಮೀಮಾಂಸ್ಯಮೇವ ತೇ . ಮನ್ಯೇ ವಿದಿತಂ .. ೨.೧..

ಯದಿ ಮನ್ಯಸೇ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಗ-ಕಾರಣ-ದ್ವಾರಾ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಪತ್ತೇಃ ಪ್ರತಿಬಂಧದರ್ಶನಃ ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಯದಿ ಕದಾಚಿದ್ ಮನ್ಯಸೇ ಸುವೇದೇತಿ “ಸುಷ್ಪ ವೇದಾಹಂ ಬ್ರಹ್ಮ” ಇತಿ . ಕದಾಚಿದ್ ಯಥಾ-ಶ್ರುತಂ ದುರ್ವಿಜ್ಞೇಯಮಪಿ ಕ್ಷೀಣ-ದೋಷಃ ಸುಮೇಧಾಃ ಕಶ್ಚಿತ್ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ, ಕಶ್ಚಿನ್ನ ಇತಿ ಸಾಶಂಕಮಾಹ “ಯದಿ” ಇತ್ಯಾದಿ . ದೃಷ್ಟಂ ಚ “ಯ ಏಷೋಽಕ್ಷಣಿ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತ ಏಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ . ಏತದಮೃತಮಭಯಂ ಏತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ” (ಛಾ. ೮.೨.೪) ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಃ ಪಂಡಿತೋಽಪ್ಯಸುರ-ರಾಡ್ ವಿರೋಚನಃ ಸ್ವಭಾವ-ದೋಷ-ವಶಾದ್ ಅನುಪಪದ್ಯಮಾನಮಪಿ ವಿಪರೀತಮರ್ಥಂ “ಶರೀರಮಾತ್ಮಾ” ಇತಿ ಪ್ರತಿಪನ್ನಃ . ತಥೇಂದ್ರೋ ದೇವ-ರಾಟ್ ಸಕೃದ್ ದ್ವಿಸ್ತಿರುಕ್ತಂ ಚಾಪ್ರತಿಪದ್ಯಮಾನಃ ಸ್ವಭಾವ-ದೋಷ-ಕ್ಷಯಮಪೇಕ್ಷ್ಯ

ಚತುರ್ಥೇ ಪರ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮೋಕ್ತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿಪನ್ನವಾನ್ . ಲೋಕೇಽಪಿ ಏಕಸ್ಮಾದ್ ಗುರೋಃ ಶ್ರುಣ್ವತಾಂ ಕಶ್ಚಿದ್ಯಥಾವತ್ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ, ಕಶ್ಚಿದಯಥಾವತ್, ಕಶ್ಚಿದ್ವಿಪರೀತಂ, ಕಶ್ಚಿನ್ನ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ . ಕಿಮು ವಕ್ತವ್ಯಂ ಅತೀಂದ್ರಿಯಮಾತ್ಮ-ತತ್ತ್ವಂ (೧೧೨) . ಅತ್ರ ಹಿ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಾಃ ಸದಸದ್ವಾದಿನಃ ತಾರ್ಕಿಕಾಃ ಸರ್ವೇ . ತಸ್ಮಾದ್ “ವಿದಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮ” (೧೧೩) ಇತಿ ಸುನಿಶ್ಚಿತೋಕ್ತಮಪಿ ವಿಷಮ-ಪ್ರತಿಪತ್ತಿತ್ವಾದ್ (೧೧೪) “ಯದಿ ಮನ್ಯಸೇ” ಇತ್ಯಾದಿ ಸಾಶಂಕಂ ವಚನಂ ಯುಕ್ತಮೇವ ಆಚಾರ್ಯಸ್ಯ . ದಹರಂ ಅಲ್ಪಂ ಏವ ಅಪಿ ನೂನಂ ತ್ವಂ ವೇತ್ಥ ಜಾನೀಷೇ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪಂ . ಬ್ರಹ್ಮಣ ಔಪಾಧಿಕಭೇದನಿರೂಪಣಂ ಸ್ವತೋ ನಿರ್ಧರ್ಮತತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನಂ ಚ ಆಕ್ಷೇಪಃ

ಕಿಮನೇಕಾನಿ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪಾಣಿ ಮಹಾಂತ್ಯರ್ಭಕಾಣಿ ಚ, ಯೇನಾಹ ದಹರಮೇವೇತ್ಯಾದಿ?

ಸಮಾಧಾನಂ

ಬಾಢಂ . ಅನೇಕಾನಿ ಹಿ ನಾಮ-ರೂಪೋಪಾಧಿ-ಕೃತಾನಿ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪಾಣಿ, ನ ಸ್ವತಃ . ಸ್ವತಸ್ತು “ಅಶಬ್ದಮಸ್ತಶ್ಚಮರೂಪಮವ್ಯಯಂ ತಥಾರಸಂ ನಿತ್ಯಮಗಂಧವಚ್ಚ ಯತ್” (ಕ. ೧.೩.೧೫) ನೃ.ಉ.ತಾ. ೯, ಮುಕ್ತಿಕೋಪ. ೨.೭೨) ಇತಿ ಶಬ್ದಾದಿಭಿಃ ಸಹ ರೂಪಾಣಿ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧಂತೇ .

ಆಕ್ಷೇಪಃ

ನನು ಯೇನೈವ ಧರ್ಮೇಣ ಯದ್ರೂಪ್ಯತೇ ತದೇವ ತಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಮಿತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಪಿ ಯೇನ ವಿಶೇಷೇಣ ನಿರೂಪಣಂ ತದೇವ ತಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಂ ಸ್ಯಾದ್ ಅತಃ (೧೧೫) ಉಚ್ಯತೇ . ಚೈತನ್ಯಂ (೧೧೬) ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನಾಂ ಅನ್ಯತಮಸ್ಯ ಸರ್ವೇಷಾಂ ವಿಪರೀತಾನಾಂ ವಾ ಧರ್ಮೋ ನ ಭವತಿ . ತಥಾ ಶ್ರೋತ್ರಾದೀನಾಮಂತಃ-ಕರಣಸ್ಯ ಚ ಧರ್ಮೋ ನ ಭವತೀತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪಮಿತಿ ಬ್ರಹ್ಮ ರೂಪ್ಯತೇ ಚೈತನ್ಯೇನ . ತಥಾ ಚೋಕ್ತಂ “ವಿಜ್ಞಾನಮಾನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮ” (ಬೃ. ೩.೯.೨೮) , “ವಿಜ್ಞಾನ-ಘನ ಏವ” (ಬೃ. ೨.೪.೧೨) , “ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ” (ತೈ. ೨.೧.೧) , “ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ” (ಐ. ೩.೧.೩) ಇತಿ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪಂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ಶ್ರುತಿಷು .

ಸಮಾಧಾನಂ

ಸತ್ಯಮೇವಂ . ತಥಾಪಿ ತದ್ ಅಂತಃಕರಣ-ದೇಹೇಂದ್ರಿಯೋಪಾಧಿ-ದ್ವಾರೇಣೈವ ವಿಜ್ಞಾನಾದಿ-ಶಬ್ದೈರ್ನಿರ್ದಿಶ್ಯತೇ, ತದನುಕಾರಿತ್ವಾದ್ ದೇಹಾದಿ-ವೃದ್ಧಿ-ಸಂಕೋಚೋಚ್ಚೇದಾದಿವ ನಾಶೇಷು ಚ, ನ ಸ್ವತಃ . ಸ್ವತಸ್ತು “ಅವಿಜ್ಞಾತಂ ವಿಜಾನತಾಂ ವಿಜ್ಞಾತಮವಿಜಾನತಾಂ” (ಕೇ. ೨.೩) ಇತಿ ಸ್ಥಿತಂ ಭವಿಷ್ಯತಿ .

ಯದ್ ಅಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪಮಿತಿ ಪೂರ್ವೇಣ ಸಂಬಂಧಃ . ನ ಕೇವಲಮಧ್ಯಾತ್ಮೋಪಾಧಿ-
ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಸ್ಯಾಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪಂ ತ್ವಂ ಅಲ್ಪಂ ವೇತ್ಥ ಯದ್ ಅಪಿ
ಅಧಿದೈವತೋಪಾಧಿ-ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಸ್ಯ ಅಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪಂ ದೇವೇಷು ವೇತ್ಥ ತ್ವಂ,
ತದಪಿ ನೂನಂ ದಹರಮೇವ ವೇತ್ಥ ಇತಿ ಮನ್ಯೇಹಂ . ಯದಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಯದಧಿದೈವಂ
(೧೧೭) ತದಪಿ ಚ ದೇವೇಷು ಉಪಾಧಿ-ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವಾದ್ ದಹರತ್ವಾದ್ ನ ನಿವರ್ತತೇ
. ಯತ್ತು ವಿಧ್ವಸ್ತ-ಸರ್ವೋಪಾಧಿ-ವಿಶೇಷಂ ಶಾಂತಂ ಅನಂತಮೇಕಮದ್ವೈತಂ
ಭೂಮಾಖ್ಯಂ ನಿತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ನ ತತ್ ಸುವೇದ್ಯಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ . ಯತ ಏವಂ
ಅಥ ನು ತಸ್ಮಾತ್ ಮನ್ಯೇ ಅಧ್ಯಾಪಿ ಮೀಮಾಂಸ್ಯಂ ವಿಚಾರ್ಯಂ ಏವ ತೇ ತವ
ಬ್ರಹ್ಮ .

ಏವಮಾಚಾರ್ಯೋಕ್ತಃ ಶಿಷ್ಯ ಏಕಾಂತೇ ಉಪವಿಷ್ಟಃ ಸಮಾಹಿತಃ ಸನ್
ಯಥೋಕ್ತಮಾಚಾರ್ಯೇಣ ಆಗಮಮರ್ಥತೋ ವಿಚಾರ್ಯ, ತರ್ಕತಶ್ಚ
ನಿರ್ಧಾರ್ಯ ಸ್ವಾನುಭವಂ ಕೃತ್ವಾ ಆಚಾರ್ಯ-ಸಕಾಶಮುಪಗಮ್ಯ, ಉವಾಚ -
ಮನ್ಯೇ ಅಹಂ ಅಥೇದಾನೀಂ ವಿದಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ..೨.೧..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯಂ

“ಯದಿ ಮನ್ಯಸೇ ಸುವೇದ” ಇತಿ ಶಿಷ್ಯ-ಬುದ್ಧಿ-ವಿಚಾಲನಾ ಗೃಹೀತ-ಸ್ಥಿರತಾಯೈ .

ವಿವರಣವಾಕ್ಯಂ

ವಿದಿತಾವಿದಿತಾಭ್ಯಾಂ ನಿವರ್ತ್ಯ ಬುದ್ಧಿಂ ಶಿಷ್ಯಸ್ಯ, ಸ್ವಾತ್ಮನ್ಯವಸ್ಥಾಪ್ಯ, “ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ
ತ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ” ಇತಿ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯೇ (೧೧೮) ಅಭಿಷಿಚ್ಯ ಉಪಾಸ್ಯ-ಪ್ರತಿಷೇಧೇನ, ಅಧಾಸ್ಯ
ಬುದ್ಧಿಂ ವಿಚಾಲಯತಿ .

ಯದಿ ಮನ್ಯಸೇ ಸುವೇದ ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ ತ್ವಂ, ತತೋಲ್ಪಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ
ರೂಪಂ ವೇತ್ಥ ತ್ವಂ ಇತಿ ನೂನಂ ನಿಶ್ಚಿತಂ ಮನ್ಯತೇ ಇತ್ಯಾಚಾರ್ಯಃ (೧೧೯) . ಸಾ
ಪುನಃ ವಿಚಾಲನಾ ಕಿಮರ್ಥಾ? ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ - ಪೂರ್ವ-ಗೃಹೀತೇ ವಸ್ತುನಿ ಬುದ್ಧೇಃ
ಸ್ಥಿರತಾಯೈ .

ದೇವೇಷು ಅಪಿ “ಸುವೇದಾಹಂ” ಇತಿ ಮನ್ಯತೇ ಯಃ ಸೋಽಪಿ ಅಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ
ರೂಪಂ ದಹರಮೇವ ವೇತ್ತಿ ನೂನಂ . ಕಸ್ಮಾತ್? ಅವಿಷಯತ್ವಾತ್ ಕಸ್ಯಚಿದ್
ಬ್ರಹ್ಮಣಃ . ಅಥವಾ ಅಲ್ಪಮೇವಾಸ್ಯ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಂ ಮನುಷ್ಯೇಷು (೧೨೦), ದೇವೇಷು
ಚ ಅಧಿದೈವಿಕಂ, ಅಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಯದ್ರೂಪಂ ತದಿತಿ ಸಂಬಂಧಃ (೧೨೧) .

ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯಂ

ಅಥ ನು-ಇತಿ ಹೇತುಃ ಮೀಮಾಂಸಾಯಾಃ .

ವಿವರಣವಾಕ್ಯಂ

ಯಸ್ಮಾದ್ ದಹರಮೇವ ಸುವಿದಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪಂ, ಅನ್ಯದೇವ ತದ್ವಿದಿತಾದ್ ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ . ಸುವೇದೇತಿ ಚ ಮನ್ಯಸೇ . ಅತೋಽಲ್ಪಮೇವ ವೇತ್ಸ ತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪಂ ಯಸ್ಮಾದಥ ನು ತಸ್ಮಾದ್ ಮೀಮಾಂಸ್ಯಂ ಏವ ಅದ್ಯಾಪಿ ತೇ ತವ ಬ್ರಹ್ಮ . ವಿಚಾರ್ಯಮೇವ ಯಾವದ್ ವಿದಿತಾವಿದಿತ-ಪ್ರತಿಷೇಧಾಗಮಾರ್ಥಾನುಭವ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯಂ

“ಮನ್ಯೇ ವಿದಿತಂ” ಇತಿ ಶಿಷ್ಯಸ್ಯ ಮೀಮಾಂಸಾನಂತರೋಕ್ತಿಃ ಪ್ರತ್ಯಯ-ತ್ರಯ-ಸಂಗತೇಃ .

ವಿವರಣವಾಕ್ಯಂ

ಸಮ್ಯಗ್ವಸ್ತು-ನಿಶ್ಚಯಾಯ ವಿಚಾಲಿತಃ ಶಿಷ್ಯಃ, ಆಚಾರ್ಯೇಣ ಮೀಮಾಂಸ್ಯಮೇವ ತ ಇತಿ ಚೋಕ್ತಃ, ಏಕಾಂತೇ ಸಮಾಹಿತೋ ಭೂತ್ವಾ ವಿಚಾರ್ಯ, ಯಥೋಕ್ತಂ ಸುಪರಿನಿಶ್ಚಿತಃ ಸನ್ ಆಹ ಆಗಮಾಚಾರ್ಯಾತ್ಮಾನುಭವ-ಪ್ರತ್ಯಯ-ತ್ರಯಸ್ಯ ಏಕ-ವಿಷಯತ್ವೇನ ಸಂಗತ್ಯರ್ಥಂ . ಏವಂ ಹಿ ಸುಪರಿನಿಷ್ಠಿತಾ ವಿದ್ಯಾ ಸಫಲಾ ಸ್ಯಾದ್, ನ ಅನಿಶ್ಚಿತೇತಿ ನ್ಯಾಯಃ ಪ್ರದರ್ಶಿತೋ ಭವತಿ . “ಮನ್ಯೇ ವಿದಿತಂ” ಇತಿ ಪರಿನಿಷ್ಠಿತ-ನಿಶ್ಚಿತ-ವಿಜ್ಞಾನ-ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ-ಹೇತುಕ್ತೇಃ .. ೧..

ಮಂತ್ರ ೨

ಕಥಮಿತಿ ಶ್ರೃಣು -

ನಾಹಂ (೧೨೨) ಮನ್ಯೇ ಸುವೇದೇತಿ . ನೋ ನ ವೇದೇತಿ ವೇದ ಚ .

ಯೋ ನಸ್ತದ್ವೇದ ತದ್ವೇದ . ನೋ ನ ವೇದೇತಿ ವೇದ ಚ .. ೨.೨..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ನ ಅಹಂ ಮನ್ಯೇ ಸುವೇದೇತಿ . ನೈವಾಹಂ ಮನ್ಯೇ ಸುವೇದ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ . ನೈವ ತರ್ಹಿ ವಿದಿತಂ ತ್ವಯಾ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಕ್ತೇ ಆಹ - ನೋ ನ ವೇದೇತಿ, ವೇದ ಚ . “ವೇದ ಚ” ಇತಿ ಚ-ಶಬ್ದಾದ್ “ನ ವೇದ ಚ” .

ಗುರುಃ

ನನು ವಿಪ್ರತಿಷಿದ್ಧಂ “ನಾಹಂ ಮನ್ಯೇ ಸುವೇದ” ಇತಿ, “ನೋ ನ ವೇದ” ಇತಿ, “ವೇದ ಚ” ಇತಿ . ಯದಿ “ನ ಮನ್ಯಸೇ ಸುವೇದ” ಇತಿ, ಕಥಂ “ಮನ್ಯಸೇ ವೇದ ಚ” ಇತಿ . ಅಥ “ಮನ್ಯಸೇ ವೇದ ಏವ” ಇತಿ, ಕಥಂ “ನ ಮನ್ಯಸೇ ಸುವೇದ” ಇತಿ . ಏಕಂ ವಸ್ತು ಯೇನ ಜ್ಞಾಯತೇ ತೇನೈವ ತದೇವ ವಸ್ತು ನ ಸುವಿಜ್ಞಾಯತೇ ಇತಿ ವಿಪ್ರತಿಷಿದ್ಧಂ, ಸಂಶಯ-ವಿಪರ್ಯಯೌ ವರ್ಜಯಿತ್ವಾ . ನ ಚ ಬ್ರಹ್ಮ ಸಂಶಯಿತತ್ವೇನ ಜ್ಞೇಯಂ, ವಿಪರೀತತ್ವೇನ ವೇತಿ ನಿಯಂತುಂ ಶಕ್ಯಂ . ಸಂಶಯ-ವಿಪರ್ಯಯೌ ಹಿ ಸರ್ವತ್ರಾನರ್ಥಕರತ್ವೇನ ಏವ ಪ್ರಸಿದ್ಧೌ .

ಏವಮಾಚಾರ್ಯೇಣ ವಿಚಾರ್ಯಮಾನೋಽಪಿ ಶಿಷ್ಯೋ ನ ವಿಚಚಾಲ, “ಅನ್ಯದೇವ ತದ್ವಿದಿತಾದಥೋ ಅವಿದಿತಾದಧಿ” ಇತ್ಯಾಚಾರ್ಯೋಕ್ತಾಗಮ-ಸಂಪ್ರದಾಯ-ಬಲಾದ್ ಉಪಪತ್ಯನುಭವ-ಬಲಾಚ್ಚ . ಜಗರ್ಜ ಚ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿದ್ಯಾಯಾಂ ದೃಢ-ನಿಶ್ಚಯತಾಂ ದರ್ಶಯನ್ನಾತ್ಮನಃ . ಕಥಂ? ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ -

ಶಿಷ್ಯಃ

ಯಃ ಯಃ ಕಶ್ಚಿದ್ ನಃ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಸಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ತದ್ ಮದುಕ್ತಂ ವಚನಂ ತತ್ತ್ವತೋ ವೇದ, ಸ ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ವೇದ . ಕಿಂ ಪುನಸ್ತದ್ವಚನಮಿತ್ಯತ ಆಹ - “ನೋ ನ ವೇದೇತಿ, ವೇದ ಚ” ಇತಿ . ಯದೇವ “ಅನ್ಯದೇವ ತದ್ವಿದಿತಾದಥೋ ಅವಿದಿತಾದಧಿ” ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ತದೇವ ವಸ್ತು ಅನುಮಾನಾನುಭವಾಭ್ಯಾಂ ಸಂಯೋಜ್ಯ ನಿಶ್ಚಿತಂ ವಾಕ್ಯಾಂತರೇಣ “ನೋ ನ ವೇದ” ಇತಿ “ವೇದ ಚ” ಇತ್ಯವೋಚತ್ . ಆಚಾರ್ಯ-ಬುದ್ಧಿ-ಸಂವಾದಾರ್ಥಂ ಮಂದ-ಬುದ್ಧಿ-ಗ್ರಹಣ-ವ್ಯಪೋಹಾರ್ಥಂ (೧೨೩) ಚ . ತಥಾ ಚ (೧೨೪) ಗರ್ಜಿತಮುಪಪನ್ನಂ ಭವತಿ “ಯೋ ನಸ್ತದ್ವೇದ ತದ್ವೇದ” ಇತಿ .. ೨.೨..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಪರಿನಿಷ್ಠಿತಂ ಸಫಲಂ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರತಿಜಾನೀತೇ ಆಚಾರ್ಯಾತ್ಮ-ನಿಶ್ಚಯಯೋಃ ತುಲ್ಯತಾಯೈ ಯಸ್ಮಾದ್ ಹೇತುಮಾಹ “ನಾಹ ಮನ್ಯೇ ಸುವೇದ” ಇತಿ . “ಅಹ”-ಇತ್ಯವಧಾರಣಾರ್ಥೋ ನಿಪಾತೋ ನ “ಏವ” ಮನ್ಯೇ ಇತ್ಯೇತತ್ . ಯಾವದ್ ಅಪರಿನಿಷ್ಠಿತಂ ವಿಜ್ಞಾನಂ ತಾವದ್ ಸುವೇದ ಸುಷ್ಣ ವೇದ ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ ವಿಪರೀತೋ ಮಮ ನಿಶ್ಚಯ ಆಸೀತ್ . ಸ ಅಪಜಗಾಮ ಭವದ್ವಿರ್ವಿಚಾಲಿತಸ್ಯ, ಯಥೋಕ್ತಾರ್ಥ-ಮೀಮಾಂಸಾ-ಫಲ-ಭೂತಾತ್ ಸ್ವಾತ್ಮ-ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ-ನಿಶ್ಚಯ-ರೂಪಾತ್ ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ ವಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್ . ಅತೋ “ನಾಹಂ ಮನ್ಯೇ ಸುವೇದ” ಇತಿ . ಯಸ್ಮಾಚ್ಚ ತನ್ನೈವ ನ ವೇದ ಇತಿ “ಮನ್ಯೇ” ಇತ್ಯನುವರ್ತತೇ (೧೨೫) . (೧೨೬) ಅವಿದಿತ-ಬ್ರಹ್ಮ-ಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ . ಕಥಂ ತರ್ಹಿ ಮನ್ಯಸೇ ಇತ್ಯುಕ್ತ ಆಹ - ವೇದ ಚ . ಚ-ಶಬ್ದಾದ್ ವೇದ ಚ, ನ ವೇದ ಚ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ . ವಿದಿತಾವಿದಿತಾಭ್ಯಾಮನ್ಯತ್ವಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ . ತಸ್ಮಾದ್ ಮಯಾ ವಿದಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ ಮನ್ಯೇ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಃ . ಅಥವಾ ವೇದ ಚೇತಿ ನಿತ್ಯ-ವಿಜ್ಞಾನ-ಬ್ರಹ್ಮ-ಸ್ವರೂಪತಯಾ ನೋ ನ ವೇದ, ವೇದೈವ ಚಾಹಂ ಸ್ವರೂಪ-ವಿಕ್ರಿಯಾಭಾವಾತ್ . ವಿಶೇಷ-ವಿಜ್ಞಾನಂ ಚ ಪರಾಧ್ಯಸ್ತಂ ನ ಸ್ವತಃ, ಇತಿ ಪರಮಾರ್ಥತೋ ನ ಚ ವೇದೇತಿ .

ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯಂ

“ಯೋ ನಸ್ತದ್ವೇದ ತದ್ವೇದ” ಇತಿ ಪಕ್ಷಾಂತರ-ನಿರಾಸಾರ್ಥಮಾಮ್ನಾಯ ಉಕ್ತಾರ್ಥಾನುವಾದಾತ್ .

ವಿವರಣವಾಕ್ಯಂ

ಯೋ (೧೨೭) ನಃ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಮಧ್ಯೇ ಯಥಾ ಅಹಂ ವೇದ ಇತಿ ಸ ಏವ ತದ್
ಬ್ರಹ್ಮ ವೇದ ನಾನ್ಯಃ . ಉಪಾಸ್ಯ-ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿತ್ವಾದ್ ಅತೋಽನ್ಯಸ್ಯ . “ವೇದ ಚ”
ಇತಿ ಪಕ್ಷಾಂತರೇ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿತ್ವಂ ನಿರಸ್ಯತೇ . ಕುತೋಽಯಮರ್ಥೋಽವಸೀಯತೇ?
ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ - ಉಕ್ತಾನುವಾದಾತ್ . ಉಕ್ತಂ ಹ್ಯನುವದತಿ “ನೋ ನ ವೇದ” ಇತಿ, “ವೇದ
ಚ” ಇತಿ .. ೨..

ಮಂತ್ರ ೩

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಶಿಷ್ಯಾಚಾರ್ಯ-ಸಂವಾದಾತ್ ಪ್ರತಿನಿವೃತ್ತ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣ ಶ್ರುತಿಃ ಸಮಸ್ತ-
ಸಂವಾದ-ನಿವೃತ್ತಮರ್ಥಮೇವ ಬೋಧಯತಿ ಯಸ್ಯಾಮತಮಿತ್ಯಾದಿನಾ -
ಯಸ್ಯಾಮತಂ ತಸ್ಯ ಮತಂ ಮತಂ ಯಸ್ಯ ನ ವೇದ ಸಃ .
ಅವಿಜ್ಞಾತಂ ವಿಜಾನತಾಂ ವಿಜ್ಞಾತಮವಿಜಾನತಾಂ .. ೨.೩..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿದಃ ಅಮತಂ ಅವಿಜ್ಞಾತಂ “ಅವಿದಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮ” ಇತಿ ಮತಂ =
ಅಭಿಪ್ರಾಯಃ ನಿಶ್ಚಯಃ ತಸ್ಯ ಮತಂ ಜ್ಞಾತಂ ಸಮ್ಯಗ್ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ . ಯಸ್ಯ
ಪುನಃ ಮತಂ ಜ್ಞಾತಂ “ವಿದಿತಂ ಮಯಾ ಬ್ರಹ್ಮ” ಇತಿ ನಿಶ್ಚಯಃ ನ ವೇದ ಏವ ಸಃ .
ನ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಜಾನಾತಿ ಸಃ .

ವಿದ್ವದವಿದುಷೋರ್ಯಥೋಕ್ತೌ ಪಕ್ಷೌ ಅವಧಾರಯತಿ - ಅವಿಜ್ಞಾತಂ ವಿಜಾನತಾಮಿತಿ
. ಅವಿಜ್ಞಾತಂ ಅಮತಂ ಅವಿದಿತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಜಾನತಾಂ ಸಮ್ಯಗ್
ವಿದಿತವತಾಮಿತ್ಯೇತತ್ . ವಿಜ್ಞಾತಂ ವಿದಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಅವಿಜಾನತಾಂ (೧೨೮)
ಅಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶಿನಾಂ ಇಂದ್ರಿಯ-ಮನೋ-ಬುದ್ಧಿಷ್ಟೇವಾತ್ಮ-ದರ್ಶಿನಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ . ನ
ತ್ವತ್ಯಂತಮೇವಾವ್ಯುತ್ಪನ್ನ-ಬುದ್ಧೀನಾಂ . ನ ಹಿ ತೇಷಾಂ “ವಿಜ್ಞಾತಂ ಅಸ್ಮಾಭಿರ್ಬ್ರಹ್ಮ”
ಇತಿ ಮತಿರ್ಭವತಿ . ಇಂದ್ರಿಯ-ಮನೋ-ಬುದ್ಧ್ಯುಪಾಧಿಷ್ಠಾತ್ಮ-ದರ್ಶಿನಾಂ ತು
ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಧಿ-ವಿವೇಕಾನುಪಲಂಭಾತ್, ಬುದ್ಧ್ಯಾದ್ಯುಪಾಧೇಶ್ಚ ವಿಜ್ಞಾತತ್ವಾದ್,
“ವಿದಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮ” ಇತ್ಯುಪಪದ್ಯತೇ ಭ್ರಾಂತಿಃ ಇತ್ಯತೋಽಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷತ್ವೇನ
ಉಪನ್ಯಸ್ಯತೇ - ವಿಜ್ಞಾತಮವಿಜಾನತಾಮಿತಿ . ಅಥವಾ ಹೇತ್ವರ್ಥಃ (೧೨೯)
ಉತ್ತರಾರ್ಥೋಽವಿಜ್ಞಾತಮಿತ್ಯಾದಿಃ .. ೨.೩..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯಂ

ಯಸ್ಯಾಮತಂ ಇತಿ ಶ್ರುತಂ ಆಖ್ಯಾಯಿಕಾರ್ಥೋಪಸಂಹಾರಾರ್ಥಂ .

ವಿವರಣವಾಕ್ಯಂ

ಶಿಷ್ಯಾಚಾರ್ಯೋಕ್ತಿ-ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಿ-ಲಕ್ಷಣಯಾ

ಅನುಭವ-ಯುಕ್ತಿ-ಪ್ರಧಾನಯಾ

ಆಖ್ಯಾಯಿಕಯಾ ಯೋಽರ್ಥಃ ಸಿದ್ಧಃ ಸ ಶ್ರೌತೇನ ವಚನೇನ ಆಗಮ-ಪ್ರಧಾನೇನ (೧೩೦) ನಿಗಮನ-ಸ್ಥಾನೀಯೇನ ಸಂಕ್ಷೇಪತ ಉಚ್ಯತೇ .

ಯದುಕ್ತಂ ವಿದಿತಾದನ್ಯದ್ ವಾಗಾದೀನಾಮಗೋಚರತ್ವಾತ್, ಮೀಮಾಂಸಿತಂ ಚ ಅನುಭವೋಪಪತ್ತಿಭ್ಯಾಂ ಬ್ರಹ್ಮ (೧೩೧) ತತ್ ತಥೈವ ಜ್ಞಾತವ್ಯಂ (೧೩೨) . ಕಸ್ಮಾತ್? ಯಸ್ಯಾಮತಂ ಯಸ್ಯ ವಿವಿಧಿಷಾ-ಪ್ರಯುಕ್ತ-ಪ್ರವೃತ್ತಸ್ಯ ಸಾಧಕಸ್ಯ ಅಮತಮವಿಜ್ಞಾತಮವಿದಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾತ್ಮ-ತತ್ತ್ವ-ನಿಶ್ಚಯ-ಫಲಾವಸಾನಾವಬೋಧತಯಾ

ವಿವಿಧಿಷಾ ನಿವೃತ್ತಾ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ . ತಸ್ಯ ಮತಂ ಜ್ಞಾತಂ . ತೇನ ವಿದಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಯೇನಾವಿಷಯತ್ವೇನ ಆತ್ಮತ್ವೇನ ಪ್ರತಿಬುದ್ಧಮಿತ್ಯರ್ಥಃ . ಸ ಸಮ್ಯಗ್ಗರ್ಶೀ ಯಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನಾನಂತರಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಾವಸ್ಯಾವಸಿತತ್ವಾತ್ (೧೩೩) ಸರ್ವತಃ ಕಾರ್ಯಭಾವಃ (೧೩೪) . ವಿಪರ್ಯಯೇಣ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನೋ ಭವತಿ . ಕಥಂ?

ಮತಂ ವಿದಿತಂ “ಜ್ಞಾತಂ ಮಯಾ ಬ್ರಹ್ಮ” ಇತಿ ಯಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಸ ಮಿಥ್ಯಾ-ದರ್ಶೀ ವಿಪರೀತ-ವಿಜ್ಞಾನೋ ವಿದಿತಾದನ್ಯತ್ವಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ . ನ ವೇದ ಸಃ ನ ವಿಜಾನಾತಿ . ತತಶ್ಚ ಸಿದ್ಧಮವೈದಿಕಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಂ ಅಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಷಯತಯಾ ನಿಂದಿತತ್ವಾತ್ . ತಥಾ ಕಪಿಲ-ಕಣಭುಗಾದಿ-ಸಮಯಸ್ಯಾಪಿ ವಿದಿತ-ಬ್ರಹ್ಮ-

ವಿಷಯತ್ವಾದ್ ಅನವಸ್ಥಿತ-ತರ್ಕ-ಜನ್ಯತ್ವಾದ್ ವಿವಿಧಿಷಾಽನಿವೃತ್ತೇಶ್ಚ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಮಿತಿ . ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ “ಯಾ ವೇದ-ಬಾಹ್ಯಾಃ ಸ್ಮೃತಯೋ ಯಾಶ್ಚ ಕಾಶ್ಚ ಕೃದೃಷ್ಟಯಃ . ಸರ್ವಾಸ್ತಾ ನಿಷ್ಫಲಾಃ ಪೋಕ್ತಾಃ ತಮೋನಿಷ್ಠಾ ಹಿ ತಾಃ ಸ್ಮೃತಾಃ” (ಮನು. ೧೨.೯೫) ಇತಿ ವಿಪರೀತ-ಮಿಥ್ಯಾ-ಜ್ಞಾನಯೋಃ (೧೩೫) ಅನಷ್ಟತ್ವಾತ್ .

ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯಂ

“ಅವಿಜ್ಞಾತಂ ವಿಜಾನತಾಂ ವಿಜ್ಞಾತಮವಿಜಾನತಾಂ” ಇತಿ ಪೂರ್ವ-ಹೇತೂಕ್ತಿಃ ಅನುವಾದಸ್ಯಾನರ್ಥಕ್ಯಾತ್ .

ವಿವರಣವಾಕ್ಯಂ

ಅನುವಾದಮಾತ್ರೇನರ್ಥಕಂ ವಚನಮಿತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಯೋರ್ಯಸ್ಯಾಮತಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ಜ್ಞಾನಾಜ್ಞಾನಯೋಃ ಹೇತ್ವರ್ಥತ್ವೇನ ಇದಮುಚ್ಯತೇ . ಅವಿಜ್ಞಾತಂ ಅವಿದಿತಮಾತ್ಮತ್ವೇನ ಅವಿಷಯತಯಾ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಜಾನತಾಂ ಯಸ್ಮಾತ್ ತಸ್ಮಾತ್ ತದೇವ ಜ್ಞಾನಂ . ಯತ್ತೇಷಾಂ ವಿಜ್ಞಾತಂ ವಿದಿತಂ ವ್ಯಕ್ತಮೇವ ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿ-ವಿಷಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಅವಿಜಾನತಾಂ “ವಿದಿತಾವಿದಿತ-ವ್ಯಾವೃತ್ತಂ ಆತ್ಮಭೂತಂ ನಿತ್ಯ-ವಿಜ್ಞಾನ-ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ಮಸ್ಥಮವಿಕ್ರಿಯಮಮೃತಮಜರಂ ಅಭಯಂ ಅನನ್ಯತ್ವಾದವಿಷಯಂ” ಇತ್ಯೇವಂ ಅವಿಜಾನತಾಂ . ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿ-ವಿಷಯಾತ್ಮತಯೈವ ನಿತ್ಯಂ ವಿಜ್ಞಾತಂ ಬ್ರಹ್ಮ . ತಸ್ಮಾದ್ವಿದಿತಾವಿದಿತ-ವ್ಯಕ್ತಾವ್ಯಕ್ತ-ಧರ್ಮಾಧ್ಯಾರೋಪೇಣ ಕಾರ್ಯ-ಕಾರಣ-ಭಾವೇನ (೧೩೬) (೧೩೭) ಸವಿಕಲ್ಪಂ ಅಯಥಾರ್ಥ-ವಿಷಯತ್ವಾತ್ . ಶುಕ್ತಿಕಾದೌ ರಜತಾದ್ಯಧ್ಯಾರೋಪಣ-ಜ್ಞಾನವದ್ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಂ ತೇಷಾಂ .. ೩..

ಮಂತ್ರ ಳ

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

“ಅವಿಜ್ಞಾತಂ ವಿಜಾನತಾಂ” ಇತ್ಯವಧೃತಂ . ಯದಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಅತ್ಯಂತಮೇವಾವಿಜ್ಞಾತಂ, ಲೌಕಿಕಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿದಾಂ ಚಾವಿಶೇಷಃ ಪ್ರಾಪ್ತಃ . “ಅವಿಜ್ಞಾತಂ ವಿಜಾನತಾಂ” ಇತಿ ಚ ಪರಸ್ಪರ-ವಿರುದ್ಧಂ . ಕಥಂ ತು ತದ್-ಬ್ರಹ್ಮ ಸಮ್ಯಗ್ವಿದಿತಂ ಭವತಿ ಇತ್ಯೇವಮರ್ಥಂ (೧೩೮) ಆಹ -

ಪ್ರತಿಬೋಧವಿದಿತಂ ಮತಂ ಅಮೃತತ್ವಂ ಹಿ ವಿಂದತೇ .

ಆತ್ಮನಾ ವಿಂದತೇ ವೀರ್ಯಂ ವಿದ್ಯಯಾ ವಿಂದತೇಽಮೃತಂ ..೨.೪..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಪ್ರತಿಬೋಧವಿದಿತಂ ಬೋಧಂ ಬೋಧಂ ಪ್ರತಿ ವಿದಿತಂ . ಬೋಧ-ಶಬ್ದೇನ ಬೌದ್ಧಾಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾಃ ಉಚ್ಯಂತೇ . ಸರ್ವೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ವಿಷಯೀ-ಭವಂತಿ ಯಸ್ಯ ಸ ಆತ್ಮಾ ಸರ್ವ-ಬೋಧಾನ್ ಪ್ರತಿಬುದ್ಧತೇ .

ಪ್ರತ್ಯಯಸಾಕ್ಷಿತಯಾ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಭೇದಪ್ರತಿಪಾದನಂ

ಸರ್ವ-ಪ್ರತ್ಯಯ-ದರ್ಶೀ ಚಿಚ್ಚಕ್ತಿ-ಸ್ವರೂಪ-ಮಾತ್ರಃ ಪ್ರತ್ಯಯೈರೇವ ಪ್ರತ್ಯಯೇಷ್ಟವಿಶಿಷ್ಟತಯಾ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ . ನಾನ್ಯದ್ ದ್ವಾರಮಾತ್ಮನೋ ವಿಜ್ಞಾನಾಯ . ಅತಃ ಪ್ರತ್ಯಯ-ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮತಯಾ ವಿದಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಯದಾ, ತದಾ ತದ್ ಮತಂ ತತ್ ಸಮ್ಯಗ್ಗರ್ಹನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ .

ಸರ್ವ-ಪ್ರತ್ಯಯ-ದರ್ಶಿತ್ವೇ ಚೋಪಜನನಾಪಾಯ-ವರ್ಜಿತ-ಧೃಕ್-ಸ್ವರೂಪತಾ, ನಿತ್ಯತ್ವಂ, ವಿಶುದ್ಧ-ಸ್ವರೂಪತ್ವಂ, ಆತ್ಮತ್ವಂ, ನಿರ್ವಿಶೇಷತಾ, ಏಕತ್ವಂ ಚ ಸರ್ವ-ಭೂತೇಷು, ಸಿದ್ಧಂ ಭವೇತ್ . ಲಕ್ಷಣ-ಭೇದಾಭಾವಾದ್ ವ್ಯೋಮ್ನಃ ಇವ ಘಟ-ಗಿರಿ-ಗುಹಾದಿಷು . ವಿದಿತಾವಿದಿತಾಭ್ಯಾಮನ್ಯದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾಗಮ-ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಃ ಏವಂ ಪರಿಶುದ್ಧ ಏವೋಪಸಂಹೃತೋ ಭವತಿ . “ದೃಷ್ಟೇದ್ರಷ್ಟ್ವಾ, ಶ್ರುತೇಃ ಶ್ರೋತಾ, ಮತೇರ್ಮಂತಾ ವಿಜ್ಞಾತೇಃ ವಿಜ್ಞಾತಾ” (ಬೃ ೩.೪.೨) ಇತಿ ಹಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಂ .

ಬೋಧಕ್ರಿಯಾಕರ್ತಾ ಆತ್ಮೇತ್ಯಸ್ಯ ಏಕದೇಶಿ-ಮತಸ್ಯ ದೂಷಣಂ

ಯದಾ ಪುನಃ ಬೋಧ-ಕ್ರಿಯಾ-ಕರ್ತೃತಿ ಬೋಧ-ಕ್ರಿಯಾ-ಲಕ್ಷಣೇನ ತತ್ಕರ್ತಾರಂ ವಿಜಾನಾತಿ ಇತಿ ಬೋಧ-ಲಕ್ಷಣೇನ ವಿದಿತಂ ಪ್ರತಿಬೋಧ-ವಿದಿತಮಿತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯತೇ, ಯಥಾ ಯೋ ವೃಕ್ಷ-ಶಾಖಾಶ್ಚಾಲಯತಿ ಸ ವಾಯುರಿತಿ ತದ್ವತ್, ತದಾ ಬೋಧ-ಕ್ರಿಯಾ-ಶಕ್ತಿಮಾನಾತ್ಮಾ ದ್ರವ್ಯಂ, ನ ಬೋಧ-ಸ್ವರೂಪ ಏವ . ಬೋಧಸ್ತು ಜಾಯತೇ, ವಿನಶ್ಯತಿ ಚ . ಯದಾ ಬೋಧೋ ಜಾಯತೇ ತದಾ ಬೋಧ-ಕ್ರಿಯಯಾ ಸವಿಶೇಷಃ . ಯದಾ ಬೋಧೋ ನಶ್ಯತಿ ತದಾ ನಷ್ಟ-ಬೋಧೋ ದ್ರವ್ಯ-ಮಾತ್ರಂ ನಿರ್ವಿಶೇಷಃ . ತತ್ತ್ವವಂ ಸತಿ ವಿಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕಃ (೧೩೯) ಸಾವಯವೋಽನಿತ್ಯೋಽಶುದ್ಧ ಇತ್ಯಾದಯೋ ದೋಷಾ ನ ಪರಿಹರ್ತುಂ ಶಕ್ಯಂತೇ .

ಕಾಣಾದಮತಖಂಡನಂ

ಯದಪಿ ಕಾಣಾದಾನಾಂ ಆತ್ಮ-ಮನಃಸಂಯೋಗಜೋ ಬೋಧಃ. ಆತ್ಮನಿ ಸಮವೈತಿ . ಅತ ಆತ್ಮನಿ ಬೋಧ್ಧೃತ್ವಂ, ನ ತು ವಿಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕಃ (೧೪೦) ಆತ್ಮಾ ದ್ರವ್ಯ-ಮಾತ್ರಸ್ತು ಭವತಿ, ಘಟ ಇವ ರಾಗ-ಸಮವಾಯೀ . ಅಸ್ಮಿನ್ ಪಕ್ಷೇಽಪ್ಯಚೇತನಂ ದ್ರವ್ಯ-ಮಾತ್ರಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ “ವಿಜ್ಞಾನಮಾನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮ” (ಬೃ. ೩.೯.೨೮) ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಃ (೧೪೧) ಶ್ರುತಯೋ ಬಾಧಿತಾಃ ಸ್ಯುಃ . ಆತ್ಮನೋ ನಿರವಯವತ್ವೇನ ಪ್ರದೇಶಾಭಾವಾದ್ ನಿತ್ಯ-ಸಂಯುಕ್ತತ್ವಾಚ್ಚ ಮನಸಃ, (೧೪೨) ಸ್ಮತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ-ನಿಯಮಾನುಪಪತ್ತಿರಪರಿಹಾರ್ಯಾ ಸ್ಯಾತ್ . ಸಂಸರ್ಗ-ಧರ್ಮಿತ್ವಂ ಚಾತ್ಮನಃ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿ-ನ್ಯಾಯ-ವಿರುದ್ಧಂ ಕಲ್ಪಿತಂ ಸ್ಯಾತ್ . “ಅಸಂಗೋ ನ ಹಿ ಸಜ್ಜತೇ” (ಬೃ. ೩.೯.೨೬) , “ಅಸಕ್ತಂ ಸರ್ವಭೃತ್” (ಗೀ. ೧೩.೧೪) ಇತಿ ಹಿ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತೀ . ನ್ಯಾಯಶ್ಚ ಗುಣವದ್ ಗುಣವತಾ ಸಂಸೃಜ್ಯತೇ, ನಾತುಲ್ಯ-ಜಾತೀಯಂ . ಅತಃ ನಿರ್ಗುಣಂ ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ ಸರ್ವ-ವಿಲಕ್ಷಣಂ ಕೇನಚಿದಪ್ಯತುಲ್ಯ-ಜಾತೀಯೇನ ಸಂಸೃಜ್ಯತ ಇತ್ಯೇತದ್ ನ್ಯಾಯ-ವಿರುದ್ಧಂ ಭವೇತ್ . ತಸ್ಮಾತ್ ನಿತ್ಯಾಲುಪ್ತ-ವಿಜ್ಞಾನ-ಸ್ವರೂಪ-ಜ್ಯೋತಿರಾತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಯಮರ್ಥಃ ಸರ್ವ-ಬೋಧ-ಬೋಧ್ಧೃತ್ವೇ ಆತ್ಮನಃ ಸಿದ್ಧತಿ, ನಾನ್ಯಥಾ . ತಸ್ಮಾತ್ “ಪ್ರತಿಬೋಧ-ವಿದಿತಂ ಮತಂ” ಇತಿ ಯಥಾ-ವ್ಯಾಖ್ಯಾತ ಏವಾರ್ಥೋಽಸ್ಮಾಭಿಃ .

ಬೌದ್ಧಪಕ್ಷಸ್ಯ ಖಂಡನಂ

ಯತ್ತುನಃ ಸ್ವ-ಸಂವೇದ್ಯತಾ “ಪ್ರತಿಬೋಧ-ವಿದಿತಂ” ಇತ್ಯಸ್ಯ ವಾಕ್ಯನ್ಯಾಥೋಽ (೧೪೩) ವರ್ಣ್ಯತೇ, ತತ್ರ ಭವತಿ ಸೋಪಾಧಿಕತ್ವಂ ಆತ್ಮನಃ. (೧೪೪) ಬುದ್ಧ್ಯುಪಾಧಿ-ಸ್ವರೂಪತ್ವೇನ ಭೇದಂ ಪರಿಕಲ್ಪ್ಯ, ಆತ್ಮನಾ ಆತ್ಮಾನಂ ವೇತ್ತಿ ಇತಿ ಸಂವ್ಯವಹಾರಃ (೧೪೫). “ಆತ್ಮನೈವಾತ್ಮಾನಂ ಪಶ್ಯತಿ” (೧೪೬) (ಬೃ. ೪.೪.೨೩), “ಸ್ವಯಮೇವಾತ್ಮನಾತ್ಮಾನಂ ವೇತ್ಯ ತ್ವಂ ಪುರುಷೋತ್ತಮ” (ಗೀ. ೧೦.೧೫) ಇತಿ . ನ ತು ನಿರುಪಾಧಿಕನ್ಯಾತ್ಮನ ಏಕತ್ವೇ ಸ್ವ-ಸಂವೇದ್ಯತಾ ಪರ-ಸಂವೇದ್ಯತಾ ವಾ ಸಂಭವತಿ . ಸಂವೇದನ-ಸ್ವರೂಪತ್ವಾತ್ ಸಂವೇದನಾಂತರಾಪೇಕ್ಷಾ ಚ ನ ಸಂಭವತಿ . ಯಥಾ ಪ್ರಕಾಶಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಾಂತರಾಪೇಕ್ಷಾಯಾಃ ನ ಸಂಭವಃ, ತದ್ವತ್ .

ಬೌದ್ಧ-ಪಕ್ಷೇ ಸ್ವ-ಸಂವೇದ್ಯತಾಯಾಂ ತು ಕ್ಷಣ-ಭಂಗುರತ್ವಂ, ನಿರಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಚ ವಿಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಸ್ಯಾತ್ . “ನ ಹಿ ವಿಜ್ಞಾತುರ್ವಿಜ್ಞಾತೇಃ ವಿಪರಿಲೋಪೋ ವಿದ್ಯತೇಽವಿನಾಶಿತ್ವಾತ್” (ಬೃ. ೪.೩.೩೦) , “ನಿತ್ಯಂ ವಿಭುಂ ಸರ್ವಗತಂ” (ಮು. ೧.೧.೬) , “ಸ ವಾ ಏಷ ಮಹಾನಜ ಆತ್ಮಾಜರೋಽಮರೋಽಮೃತೋಽಭಯಃ” (ಬೃ. ೪.೪.೨೫) ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಃ ಶ್ರುತಯೋ ಬಾಧ್ಯೇರನ್ .

ಅನ್ಯಮತಾನಾಂ ಖಂಡನಂ

ಯತ್ತುನಃ ಪ್ರತಿಬೋಧ-ಶಬ್ದೇನ ನಿರ್ವಿಮಿತ್ತೋ (೧೪೭) ಬೋಧಃ ಪ್ರತಿಬೋಧಃ,

ಯಥಾ ಸುಪ್ತಸ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಂ ಪರಿಕಲ್ಪಯಂತಿ, ಸಕೃದ್ವಿಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರತಿಬೋಧಃ ಇತ್ಯಪರೇ, ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಃ ಸನಿಮಿತ್ತಃ ಸಕೃದ್ವಾ ಅಸಕೃದ್ವಾ ಪ್ರತಿಬೋಧಃ ಏವ ಹಿ ಸಃ .

ಅಮೃತತ್ವಂ ಅಮರಣ-ಭಾವಂ, ಸ್ವಾತ್ಮನ್ಯವಸ್ಥಾನಂ, ಮೋಕ್ಷಂ ಹಿ ಯಸ್ಮಾದ್ ವಿಂದತೇ ಲಭತೇ ಯಥೋಕ್ತಾತ್ ಪ್ರತಿಬೋಧಾತ್, ಪ್ರತಿಬೋಧ-ವಿದಿತಾತ್ಮಕಾತ್, ತಸ್ಮಾದ್ ಪ್ರತಿಬೋಧ-ವಿದಿತಮೇವ ಮತಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ . ಬೋಧಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ರತ್ಯಗ್ ಆತ್ಮಾ . ಆತ್ಮ-ವಿಷಯಂ ಚ ಮತಮೃತತ್ವೇ ಹೇತುಃ . ನ ಹ್ಯಾತ್ಮನೋಽನಾತ್ಮತ್ವಂ (೧೪೮) ಅಮೃತತ್ವಂ ಭವತಿ . ಆತ್ಮತ್ವಾದಾತ್ಮನೋಽಮೃತತ್ವಂ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಮೇವ . ಏವಂ ಮರ್ತ್ಯತ್ವಮಾತ್ಮನೋ ಯದವಿದ್ಯಯಾ ಅನಾತ್ಮತ್ವ-ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ (೧೪೯) .

ಜ್ಞಾನೇನ ಅಮೃತತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿಪ್ರಕಾರಃ

ಕಥಂ (೧೫೦) ಪುನರ್ಯಥೋಕ್ತಯಾ ಆತ್ಮ-ವಿದ್ಯಯಾ ಅಮೃತತ್ವಂ ವಿಂದತೇ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ಆತ್ಮನಾ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣ ವಿಂದತೇ ಲಭತೇ ವೀರ್ಯಂ ಬಲಂ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ . ಧನ (೧೫೧) -ಸಹಾಯ-ಮಂತ್ರೈಷಧಿ-ತಪೋ-ಯೋಗ-ಕೃತಂ ವೀರ್ಯಂ ಮೃತ್ಯುಂ ನ ಶಕ್ನೋತ್ಯಭಿಭವಿತುಂ, ಅನಿತ್ಯ-ವಸ್ತು-ಕೃತತ್ವಾತ್ . ಆತ್ಮ-ವಿದ್ಯಾ-ಕೃತಂ ತು ವೀರ್ಯಮಾತ್ಮನೈವ ವಿಂದತೇ, ನಾನ್ಯೇನ ಇತ್ಯತಃ ಅನನ್ಯ-ಸಾಧನತ್ವಾದ್ ಆತ್ಮ-ವಿದ್ಯಾ-ವೀರ್ಯಸ್ಯ, ತದೇವ (೧೫೨) ವೀರ್ಯಂ ಮೃತ್ಯುಂ ಶಕ್ನೋತ್ಯಭಿ-ಭವಿತುಂ . ಯತ ಏವಮಾತ್ಮ-ವಿದ್ಯಾ-ಕೃತಂ ವೀರ್ಯಮಾತ್ಮನೈವ ವಿಂದತೇ ಅತಃ (೧೫೩) ವಿದ್ಯಯಾ ಆತ್ಮ-ವಿಷಯಯಾ ವಿಂದತೇ ಅಮೃತಂ ಅಮೃತತ್ವಂ . “ನಾಯಮಾತ್ಮಾ ಬಲಹೀನೇನ ಲಭ್ಯಃ” (ಮು ೩.೨.೪) ಇತ್ಯಾರ್ಥವರ್ಣೇ . ಅತಃ (೧೫೪) ಸಮರ್ಥೋ ಹೇತುಃ “ಅಮೃತತ್ವಂ ಹಿ ವಿಂದತೇ” ಇತಿ .. ೨.೪..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯಂ

“ಪ್ರತಿಬೋಧ-ವಿದಿತಂ ಮತಂ” ಇತಿ ವೀಪ್ಸಾ ಪ್ರತ್ಯಯಾನಾಂ (೧೫೫) ಆತ್ಮಾವಬೋಧ-ದ್ವಾರತ್ವಾತ್ .

ವಿವರಣವಾಕ್ಯಂ

“ಬೋಧಂ ಪ್ರತಿ, ಬೋಧಂ ಪ್ರತಿ” ಇತಿ ವೀಪ್ಸಾ ಸರ್ವ-ಪ್ರತ್ಯಯ-ವ್ಯಾಪ್ತರ್ಥಾ . ಬೌದ್ಧಾಃ (೧೫೬) ಹಿ ಸರ್ವೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾಃ ತಪ್ತ-ಲೋಹವದ್ ನಿತ್ಯ-ವಿಜ್ಞಾನ-ಸ್ವರೂಪಾತ್ಮ-ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಾದ್ (೧೫೭) ವಿಜ್ಞಾನ-ಸ್ವರೂಪಾವಭಾಸಾಃ, ತದನ್ಯಾವಭಾಸಶ್ಚಾತ್ಮಾ ತದ್ವಿಲಕ್ಷಣಃ ಅಗ್ನಿವದ್ ಉಪಲಭ್ಯತೇ ಇತಿ ತೇನ ತೇ ದ್ವಾರೀಭವಂತಿ ಆತ್ಮೋಪಲಬ್ಧೌ . ತಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರತಿಬೋಧಾವಭಾಸ-ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮತಯಾ ಯದ್ವಿದಿತಂ ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ, ತದೇವ ಮತಂ ಜ್ಞಾತಂ ತದೇವ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನಂ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮ-ವಿಜ್ಞಾನಂ (೧೫೮) , ನ ವಿಷಯ-ವಿಜ್ಞಾನಂ . ಆತ್ಮತ್ವೇನ “ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮಾನಮೈಕ್ಷತ್” (ಕ. ೨.೧.೧) ಇತಿ ಚ ಕಾರಕೇ

ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಮಮೃತತ್ವನಿಮಿತ್ತಂ

ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯಂ

“ಅಮೃತತ್ವಂ ಹಿ ವಿಂದತೇ” ಇತಿ ಹೇತು-ವಚನಂ, ವಿಪರ್ಯಯೇ ಮೃತ್ಯು-ಪ್ರಾಪ್ತೇಃ .
ವಿವರಣವಾಕ್ಯಂ

ವಿಷಯಾತ್ಮ-ವಿಜ್ಞಾನೇ ಹಿ ಮೃತ್ಯುಃ ಪ್ರಾರಭತ ಇತಿ ಆತ್ಮ-ವಿಜ್ಞಾನಮಮೃತತ್ವ-
ನಿಮಿತ್ತಮಿತಿ ಯುಕ್ತಂ ಹೇತು-ವಚನಂ “ಅಮೃತತ್ವಂ ಹಿ ವಿಂದತೇ” ಇತಿ .

ಅಮೃತತ್ವಸ್ಯ ಅನುತ್ಪಾದಕತ್ವಂ

ಆತ್ಮ-ಜ್ಞಾನೇನ ಕಿಮಮೃತತ್ವಮುತ್ಪಾದ್ಯತೇ? ನ . ಕಥಂ ತರ್ಹಿ? ಆತ್ಮನಾ ವಿಂದತೇ
ಸ್ವೇನೈವ ನಿತ್ಯಾತ್ಮ-ಸ್ವಭಾವೇನ (೧೫೯) ಅಮೃತತ್ವಂ ವಿಂದತೇ . ನಾಲಂಬನ-
ಪೂರ್ವಕಂ . ವಿಂದತ ಇತಿ ಆತ್ಮ-ವಿಜ್ಞಾನಾಪೇಕ್ಷಂ . ಯದಿ ಹಿ ವಿದ್ಯೋತ್ಪಾದ್ಯಂ
ಅಮೃತತ್ವಂ ಸ್ಯಾದ್, ಅನಿತ್ಯಂ ಭವೇತ್ ಕರ್ಮ-ಕಾರ್ಯವತ್ . ಅತೋ ನ
ವಿದ್ಯೋತ್ಪಾದ್ಯಂ .

ವಿದ್ಯಾಯಾಃ ಅಮೃತತ್ವನಿಮಿತ್ತಂ

ಯದಿ ಚ ಆತ್ಮನೈವಾಮೃತತ್ವಂ (೧೬೦) ವಿಂದತೇ ಕಿಂ ಪುನರ್ವಿದ್ಯಯಾ
ಕ್ರಿಯತೇ? ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ - ಅನಾತ್ಮ-ವಿಜ್ಞಾನಂ ನಿವರ್ತಯಂತೀ ಸಾ ತನ್ನಿವೃತ್ತ್ಯಾ
ಸ್ವಾಭಾವಿಕಸ್ಯಾಮೃತತ್ವಸ್ಯ ನಿಮಿತ್ತಮಿತಿ ಕಲ್ಪತೇ . ಯತ ಆಹ “ವೀರ್ಯಂ
ವಿದ್ಯಯಾ ವಿಂದತೇ”. ವೀರ್ಯಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಅನಾತ್ಮಾಧ್ಯಾರೋಪ-ಮಾಯಾ-
ಸ್ವಾಂತ-ಧ್ವಾಂತಾನಭಿಭಾವ್ಯ-ಲಕ್ಷಣಂ ಬಲಂ ವಿದ್ಯಯಾ ವಿಂದತೇ . ತಚ್ಚ ಕಿಂ-
ವಿಶಿಷ್ಟಂ? ಅಮೃತಂ ಅವಿನಾಶೀ . ಅವಿದ್ಯಾಜಂ ಹಿ ವೀರ್ಯಂ ವಿನಾಶಿ .
ವಿದ್ಯಯಾಽವಿದ್ಯಾಯಾ ಬಾಧ್ಯತ್ವಾತ್ . ನ ತು ವಿದ್ಯಾಯಾ ಬಾಧಕೋಽಸ್ತೀತಿ .
ವಿದ್ಯಾಜಮಮೃತಂ ವೀರ್ಯಂ . ಅತೋ ವಿದ್ಯಾ ಅಮೃತತ್ವೇ ನಿಮಿತ್ತ-ಮಾತ್ರಂ
ಭವತಿ . “ನಾಯಮಾತ್ಮಾ ಬಲಹೀನೇನ ಲಭ್ಯಃ” (ಮು. ೩.೨.೪) ಇತ್ಯಾರ್ಥವರ್ಣೇ .
ಲೋಕೇಽಪಿ ವಿದ್ಯಾಜಮೇವ ಬಲಮಭಿಭವತಿ, ನ ಶರೀರಾದಿ-ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಯಥಾ
(೧೬೧) ಹಸ್ತ್ಯಾದೇಃ .

ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಬೋಧ-ವಿದಿತಂ ಮತಮಿತಿ ಸಕೃದೇವಾಶೇಷ-ವಿಪರೀತ-ನಿರಸ್ತ-
ನಂಸ್ಮಾರೇಣ ಸ್ವಪ್ನ-ಪ್ರತಿಬೋಧವದ್ (೧೬೨) ಯದ್ವಿದಿತಂ ತದೇವ ಮತಂ ಜ್ಞಾತಂ
ಭವತೀತಿ . ಅಥವಾ ಗುರೂಪದೇಶಃ (೧೬೩) ಪ್ರತಿಬೋಧಃ, ತೇನ ವಾ ವಿದಿತಂ
ಮತಮಿತಿ . ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರತಿಬೋಧ-ಶಬ್ದ-ಪ್ರಯೋಗೋಽಸ್ತಿ, ಸುಪ್ತ-ಪ್ರತಿಬುದ್ಧೋ
ಗುರುಣಾ ಪ್ರತಿಬೋಧಿತ ಇತಿ . ಪೂರ್ವಂ ತು ಯಥಾರ್ಥಂ .. ೪..

ಮಂತ್ರ ೫

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಕಷ್ಟಾ ಖಲು ಸುರ-ನರ-ತಿಯರ್-ಪ್ರೇತಾದಿಷು ಸಂಸಾರ-ದುಃಖ-ಬಹುಲೇಷು ಪ್ರಾಣಿ-ನಿಕಾಯೇಷು (೧೬೪) ಜನ್ಮ-ಜರಾ-ಮರಣ-ರೋಗಾದಿ-ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿರಜ್ಞಾನಂ . ಅತಃ -

ಇಹ ಚೇದವೇದೀದ್ ಅಥ ಸತ್ಯಮಸ್ತಿ . ನ ಚೇದಿಹಾವೇದೀದ್ ಮಹತೀ ವಿನಷ್ಟಿಃ . ಭೂತೇಷು ಭೂತೇಷು ವಿಚಿತ್ಯ ಧೀರಾಃ ಪ್ರೇತ್ಯಾಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾದಮೃತಾ ಭವಂತಿ .. ೨.೫..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಇಹ ಏವ ಚೇದ್ ಮನುಷ್ಯೋಽಧಿಕೃತಃ ಸಮರ್ಥಃ ಸನ್ ಯದಿ ಅವೇದೀದ್ ಆತ್ಮಾನಂ ಯಥೋಕ್ತ-ಲಕ್ಷಣಂ (೧೬೫) ವಿದಿತವಾನ್ ಯಥೋಕ್ತೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ (೧೬೬) , ಅಥ ತದಾ ಅಸ್ತಿ ಸತ್ಯಂ ಮನುಷ್ಯ-ಜನ್ಮನ್ಯಸ್ತಿನ್ ಅವಿನಾಶೋಽರ್ಥವತ್ತಾ ವಾ, ಸದ್ಭಾವೋ ವಾ, ಪರಮಾರ್ಥತಾ ವಾ, ಸತ್ಯಂ ವಿದ್ಯತೇ . ನ ಚೇದಿಹಾವೇದೀದಿತಿ . ನ ಚೇದ್ ಇಹ ಜೀವನ್ ಚೇದಧಿಕೃತಃ ಅವೇದೀದ್ ನ ವಿದಿತವಾನ್, ತದಾ ಮಹತೀ ದೀರ್ಘಾ ಅನಂತಾ ವಿನಷ್ಟಿಃ ವಿನಾಶನಂ ಜನ್ಮ-ಜರಾ-ಮರಣಾದಿ-ಪ್ರಬಂಧಾವಿಚ್ಛೇದ-ಲಕ್ಷಣಾ ಸಂಸಾರ-ಗತಿಃ . ತಸ್ಮಾದ್ ಏವಂ ಗುಣ-ದೋಷೌ (೧೬೭) ವಿಜಾನಂತೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ (೧೬೮) ಭೂತೇಷು ಭೂತೇಷು ಸರ್ವ-ಭೂತೇಷು, ಸ್ಥಾವರೇಷು ಚರೇಷು ಚ, ಏಕಮಾತ್ಮ-ತತ್ತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಚಿತ್ಯ ವಿಜ್ಞಾಯ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕೃತ್ಯ ಧೀರಾಃ ಧೀಮಂತಃ ಪ್ರೇತ್ಯ ವ್ಯಾವೃತ್ಯ ಮಮಾಹಂಭಾವ-ಲಕ್ಷಣಾದ್ ಅವಿದ್ಯಾ-ರೂಪಾದ್ ಅಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾದ್ ಉಪರಮ್ಯ, ಸರ್ವಾತ್ಮೈಕತ್ವ-ಭಾವಮದ್ವೈತಮಾಪನ್ನಾಃ ಸಂತಃ ಅಮೃತಾ ಭವಂತಿ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಭವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ . “ಸ ಯೋ ಹ ವೈ ತತ್ತರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವೇದ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಭವತಿ” (ಮು. ೩.೨.೯) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ .. ೨.೫..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯಂ

ಇಹ ಚೇದವೇದೀದ್ ಇತ್ಯವಶ್ಯಕರ್ತವ್ಯತೋಕ್ತಿರ್ವಿಪರ್ಯಯೇ ವಿನಾಶ-ಶ್ರುತೇಃ .

ವಿವರಣವಾಕ್ಯಂ

ಇಹ ಮನುಷ್ಯ-ಜನ್ಮನಿ ಸತಿ ಅವಶ್ಯಮಾತ್ಮಾ ವೇದಿತವ್ಯ ಇತ್ಯೇತದ್ವಿಧೀಯತೇ . ಕಥಂ? ಇಹ ಚೇದವೇದೀದ್ (೧೬೯) ವಿದಿತವಾನ್ ಅಥ ಸತ್ಯಂ ಪರಮಾರ್ಥ-ತತ್ತ್ವಮಸ್ಯವಾಪ್ತಂ . ತಸ್ಯ ಜನ್ಮ ಸಫಲಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ . ನ ಚೇದಿಹಾವೇದೀದ್ ನ ವಿದಿತವಾನ್ ವೃಥೈವ ಜನ್ಮ . ಅಪಿ ಚ ಮಹತೀ ವಿನಷ್ಟಿಃ ಮಹಾನ್ ವಿನಾಶೋ ಜನ್ಮ-ಮರಣ-ಪ್ರಬಂಧಾವಿಚ್ಛೇದ-ಪ್ರಾಪ್ತಿ-ಲಕ್ಷಣಃ ಸ್ಯಾತ್, ಯತಸ್ತಸ್ಮಾದ್ ಅವಶ್ಯಂ ತದ್ವಿಚ್ಛೇದಾಯ ಜ್ಞೇಯ ಆತ್ಮಾ .

ಜ್ಞಾನೇನ ತು ಕಿಂ ಸ್ಯಾತ್ (೧೭೦) ? ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ - ಭೂತೇಷು ಭೂತೇಷು

ಚರಾಚರೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಇತ್ಯರ್ಥಃ . ವಿಚಿತ್ಯ ಪೃಥಜ್ಞ್ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟ್ಯ ಏಕಮಾತ್ಮ-
ತತ್ತ್ವಂ ಸಂಸಾರ-ಧರ್ಮೈಃ ಅಸ್ಪೃಷ್ಟಂ ಆತ್ಮ-ಭಾವೇನ ಉಪಲಭ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .
ಅನೇಕಾರ್ಥತ್ವಾದ್ ಧಾತೂನಾಂ ನ ಪುನಃ ಚಿತ್ತೇತಿ ಸಂಭವತಿ ವಿರೋಧಾತ್ . ಧೀರಾಃ
ಧೀಮಂತೋ ವಿವೇಕಿನೋ ವಿನಿವೃತ್ತ-ಬಾಹ್ಯ-ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷಾಃ ಪ್ರೇತ್ಯ ಮೃತ್ವಾ
ಅಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾತ್ ಶರೀರಾದ್ಯನಾತ್ಮ-ಲಕ್ಷಣಾದ್ ವ್ಯಾವೃತ್ತ-ಮಮತ್ವಾಹಂಕಾರಾಃ
ಸಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ . ಅಮೃತಾಃ ಅಮರಣ-ಧರ್ಮಾಣೋ ನಿತ್ಯ-ವಿಜ್ಞಾನಾಮೃತತ್ವ-
ಸ್ವಭಾವಾ ಏವ ಭವಂತಿ .. ೫..

.. ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ ..

ಅಧ್ಯಾಯ ೩

ಮಂತ್ರ ೧

ಪದಭಾಷ್ಯಾವತರಣಿಕಾ

ಆಖ್ಯಾಯಿಕಾಯಾಃ ಪ್ರಯೋಜನಂ

೧) ಬ್ರಹ್ಮ ಹ ದೇವೇಭ್ಯೋ ವಿಜಿಗ್ಯೇ (೧೭೧) . “ಅವಿಜ್ಞಾತಂ ವಿಜಾನತಾಂ
ವಿಜ್ಞಾತಮವಿಜಾನತಾಂ” ಇತ್ಯಾದಿ-ಶ್ವವಣಾದ್, ಯದಸ್ತಿ ತದ್ವಿಜ್ಞಾತಂ ಪ್ರಮಾಣೈಃ,
ಯನ್ನಾಸ್ತಿ ತದವಿಜ್ಞಾತಂ, ಶಶ-ವಿಷಾಣ-ಕಲ್ಪಮತ್ಯಂತಮೇವಾಸದ್ ದೃಷ್ಟಂ .
ತಥೇದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಅವಿಜ್ಞಾತತ್ವಾದ್ ಅಸದೇವೇತಿ ಮಂದ-ಬುದ್ಧೀನಾಂ ವ್ಯಾಮೋಹೋ
ಮಾ ಭೂದಿತಿ ತದರ್ಥೇಯಮಾಖ್ಯಾಯಿಕಾ ಆರಭ್ಯತೇ . ತದೇವ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮ
ಸರ್ವ-ಪ್ರಕಾರೇಣ ಪ್ರಶಾಸ್ತೃ, ದೇವಾನಾಮಪಿ ಪರೋ ದೇವಃ, ಈಶ್ವರಾಣಾಮಪಿ
ಈಶ್ವರಃ, ದುರ್ವಿಜ್ಞೇಯಃ, ದೇವಾನಾಂ ಜಯ-ಹೇತುಃ, ಅಸುರಾಣಾಂ ಪರಾಜಯ-
ಹೇತುಃ, ತತ್ಕಥಂ ನಾಸ್ತೀತ್ಯೇತನ್ಯಾರ್ಥನ್ಯಾನುಕೂಲಾನಿ ಹ್ಯುತ್ತರಾಣಿ ವಚಾಂಸಿ
ದೃಶ್ಯಂತೇ. ೨) ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿದ್ಯಾಯಾಃ ಸ್ತುತಯೇ . ಕಥಂ? ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಜ್ಞಾನಾದ್ಧಿ
ಅಗ್ನ್ಯಾದಯೋ ದೇವಾ ದೇವಾನಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವಂ ಜಗ್ತುಃ . ತತೋಽಪ್ಯತಿತರಾಮಿಂದ್ರ
ಇತಿ. ೩) ಅಥವಾ ದುರ್ವಿಜ್ಞೇಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯೇತತ್ ಪ್ರದರ್ಶ್ಯತೇ ಯೇನ
ಅಗ್ನ್ಯಾದಯೋಽತಿತೇಜಸೋಽಪಿ ಕ್ಲೇಶೇನೈವ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದಿತವಂತಃ, ತಥೇಂದ್ರೋ
ದೇವಾನಾಮೀಶ್ವರೋಽಪಿ ಸನ್ನಿತಿ. ೪) ವಕ್ಷ್ಯ ಮಾಣೋಪನಿಷದ್ (೧೭೨) -ವಿಧಿಪರಂ
ವಾ ಸರ್ವಂ. ೫) ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿದ್ಯಾ-ವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಕರ್ತೃತ್ವಾದ್ಯಭಿಮಾನೋ
ಮಿಥ್ಯಾ ಇತ್ಯೇತದ್ ದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ವಾ ಆಖ್ಯಾಯಿಕಾ . ಯಥಾ ದೇವಾನಾಂ
ಜಯಾದ್ಯಭಿಮಾನಃ ತದ್ವದಿತಿ .

ಬ್ರಹ್ಮ ಹ ದೇವೇಭ್ಯೋ ವಿಜಿಗ್ಯೇ . ತಸ್ಯ ಹ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿಜಯೇ ದೇವಾ
ಅಮಹೀಯಂತ . ತ ಐಕ್ಷಂತ

ಅಸ್ಮಾಕಮೇವಾಯಂ ವಿಜಯೋಽಸ್ಮಾಕಮೇವಾಯಂ ಮಹಿಮೇತಿ .. ೩.೧..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಬ್ರಹ್ಮ ಯಥೋಕ್ತ-ಲಕ್ಷಣಂ ಪರಂ ಹ ಕಿಲ ದೇವೇಭ್ಯಃ (೧೭೩) ಅರ್ಥಾಯ ವಿಜಿಗ್ಮೇ ಜಯಂ ಲಬ್ಧವತ್ . ದೇವಾನಾಮಸುರಾಣಾಂ ಚ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಅಸುರಾನ್ ಜಿತ್ವಾ ಜಗದರಾತೀನ್ ಈಶ್ವರ-ಸೇತು-ಭೇತ್ವಾನ್, ದೇವೇಭ್ಯೋ ಜಯಂ ತತ್ಪಲಂ ಚ ಪ್ರಾಯಚ್ಛದ್ ಜಗತಃ ಸ್ಥೇಮ್ನೇ . ತಸ್ಯ ಹ ಕಿಲ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿಜಯೇ ದೇವಾಃ ಅಗ್ನ್ಯಾದಯಃ ಅಮಹೀಯಂತ ಮಹಿಮಾನಂ ಪ್ರಾಪ್ತವಂತಃ .

ತದಾ ಆತ್ಮ-ಸಂಸ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮನ ಈಶ್ವರಸ್ಯ ಸರ್ವಜ್ಞಸ್ಯ ಸರ್ವ-ಕ್ರಿಯಾ-ಫಲ-ಸಂಯೋಜಯಿತುಃ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಸರ್ವ-ಶಕ್ತೇಃ ಜಗತಃ ಸ್ಥಿತಿಂ ಚಿಕೀರ್ಷೋಃ “ಅಯಂ ಜಯೋ ಮಹಿಮಾ ಚ” ಇತ್ಯಜಾನಂತಃ ತೇ ದೇವಾಃ ಐಕ್ಷಂತ ಈಕ್ಷಿತವಂತಃ “ಅಗ್ನ್ಯಾದಿ-ಸ್ವರೂಪ-ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಾತ್ಮ-ಕೃತಃ ಅಸ್ಮಾಕಮೇವಾಯಂ ವಿಜಯಃ, ಅಸ್ಮಾಕಂ ಏವಾಯಂ ಮಹಿಮಾ ಅಗ್ನಿ-ವಾಯ್ವಿದ್ರತ್ವಾದಿ-ಲಕ್ಷಣೋ ಜಯ-ಫಲ-ಭೂತಃ ಅಸ್ಮಾಭಿರನುಭೂಯತೇ, ನ ಅಸ್ಮತ್ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮ-ಭೂತೇಶ್ವರ-ಕೃತಃ” ಇತಿ .. ೩.೧..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಯಕ್ಷೋಪಾಖ್ಯಾನಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನೇ ವಿಕಲ್ಪಾಃ

“ಬ್ರಹ್ಮ ಹ ದೇವೇಭ್ಯಃ” ಇತಿ -

ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯಂ

೧) ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ದುರ್ವಿಜ್ಞೇಯತೋಕ್ತಿಃ ಯತ್ನಾಧಿಕ್ಯಾರ್ಥಾ .

ವಿವರಣವಾಕ್ಯಂ

ಸಮಾಪ್ತಾ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿದ್ಯಾ ಯದಧೀನಃ ಪುರುಷಾರ್ಥಃ . ಅತ ಊರ್ಧ್ವಮರ್ಥವಾದೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ದುರ್ವಿಜ್ಞೇಯತೋಚ್ಯತೇ . ತದ್ವಿಜ್ಞಾನೇ ಕಥಂ ನು ನಾಮ ಯತ್ನಮಧಿಕಂ ಕುರ್ಯಾದಿತಿ .

ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯಂ

೨) ಶಮಾದ್ಯರ್ಥೋ ವಾ ಅಮ್ನಾಯೋಽಭಿಮಾನಶಾತನಾತ್ .

ವಿವರಣವಾಕ್ಯಂ

ಶಮಾದಿ ವಾ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿದ್ಯಾ ಸಾಧನಂ ವಿಧಿತ್ತಿತಂ, ತದರ್ಥೋಽಯಮರ್ಥವಾದಾಮ್ನಾಯಃ . ನ ಹಿ ಶಮಾದಿ-ಸಾಧನ-ರಹಿತಸ್ಯ ಅಭಿಮಾನ-ರಾಗ-ದ್ವೇಷಾದಿ-ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಜ್ಞಾನೇ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಸ್ತಿ, ವ್ಯಾವೃತ್ತ-ಬಾಹ್ಯ-ಮಿಥ್ಯಾ-ಪ್ರತ್ಯಯ-ಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಾದ್ (೧೭೪) ಬ್ರಹ್ಮಣಃ . ಯಸ್ಮಾಚ್ಚ ಅಗ್ನ್ಯಾದೀನಾಂ ಜಯಾಭಿಮಾನಂ ಶಾತಯತಿ, ತತಶ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಜ್ಞಾನಂ ದರ್ಶಯತಿ ಅಭಿಮಾನೋಪಶಮೇ, ತಸ್ಮಾತ್ ಶಮಾದಿ-ಸಾಧನ-ವಿಧಾನಾರ್ಥೋಽಯಮರ್ಥವಾದ ಇತ್ಯವಸೀಯತೇ .

ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯಂ

೩) ಸಗುಣೋಪಾಸನಾರ್ಥೋ ವಾ, ಅಪೋದಿತತ್ವಾತ್ .

ವಿವರಣವಾಕ್ಯಂ

“ನೇದಂ ಯದಿದಮುಪಾಸತೇ” ಇತ್ಯುಪಾಸ್ಯತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಪೋದಿತಂ .
ಅಪೋದಿತತ್ವಾದ್ ಅನುಪಾಸ್ಯತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ತಸ್ಯೈವ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸಗುಣತ್ವೇನ
ಅಧಿದೈವಮಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಚೋಪಾಸನಂ ವಿಧಾತವ್ಯಮಿತ್ಯೇವಮರ್ಥೋ ವಾ .
“ಇತ್ಯಧಿದೈವತಂ” “ತದ್ವನಂ ಇತ್ಯುಪಾಸಿತವ್ಯಂ” ಇತಿ ಹಿ ವಕ್ಷ್ಯತಿ .

ಬ್ರಹ್ಮಪದಾಭಿಪ್ರಾಯಃ

ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯಂ

ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ (೧೭೫) ಪರೋ ಲಿಂಗಾತ್ .

ವಿವರಣವಾಕ್ಯಂ

ನ ಹಿ ಅನ್ಯತ್ರ ಪರಾದೀಶ್ವರಾದ್ ನಿತ್ಯ-ಸರ್ವಜ್ಞಾತ್ ಪರಿಭೂಯಾಗ್ನ್ಯಾದೀನ್ ತೃಣಂ
ವಜ್ರೀ-ಕರ್ತುಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಅಸ್ತಿ . “ತನ್ನ ಶಶಾಕ ದಗ್ಧಂ” ಇತ್ಯಾದಿ-ಲಿಂಗಾದ್
ಬ್ರಹ್ಮ-ಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ಈಶ್ವರ ಇತ್ಯವಸೀಯತೇ . ನ ಹಿ ಅನ್ಯಥಾ ಅಗ್ನಿಃ ತೃಣಂ ದಗ್ಧಂ
ನೋತ್ಸಹತೇ, ವಾಯುರ್ವಾ ಆದಾತುಂ . ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಯಾ ತೃಣಮಪಿ ವಜ್ರೀ-ಭವತಿ
ಇತ್ಯುಪಪದ್ಯತೇ .

ಈಶ್ವರಸ್ಯ ಸದ್ಭಾವಸಿದ್ಧಿಃ

ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯಂ

ತತ್ಸಿದ್ಧಿರ್ಜಗತೋ ನಿಯತ-ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ .

ವಿವರಣವಾಕ್ಯಂ

ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿ-ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಭಿಃ ನಿತ್ಯ-ಸರ್ವ-ವಿಜ್ಞಾನೇ ಈಶ್ವರೇ ಸರ್ವಾತ್ಮನಿ ಸರ್ವಶಕ್ತೌ
ಸಿದ್ಧೇಽಪಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ-ನಿಶ್ಚಯಾರ್ಥಮುಚ್ಯತೇ . ತಸ್ಯೇಶ್ವರಸ್ಯ ಸದ್ಭಾವ-ಸಿದ್ಧಿಃ
ಕುತೋ ಭವತಿ? ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ - ಯದಿದಂ ಜಗದ್ ದೇವ-ಗಂಧರ್ವ-ಯಕ್ಷ-ರಕ್ಷ-
ಪಿತೃ-ಪಿಶಾಚಾದಿ-ಲಕ್ಷಣಂ ದ್ಯು-ವಿಯತ್-ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿತ್ಯ-ಚಂದ್ರ-ಗ್ರಹ-ನಕ್ಷತ್ರ-ವಿಚಿತ್ರಂ
ವಿವಿಧ-ಪ್ರಾಣ್ಯುಪಭೋಗ-ಯೋಗ್ಯ-ಸ್ಥಾನ-ಸಾಧನ-ಸಂಬಂಧಿ ತದ್ ಅತ್ಯಂತ-
ಕುಶಲ-ಶಿಲ್ಪಿಭಿಃ ಅಪಿ ದುರ್ನಿರ್ಮಾಣಂ ದೇಶ-ಕಾಲ-ನಿಮಿತ್ತಾನುರೂಪ-ನಿಯತ-
ಪ್ರವೃತ್ತಿ-ನಿವೃತ್ತಿ-ಕ್ರಮಂ ಏತದ್-ಭೋಕ್ತೃ-ಕರ್ಮ-ವಿಭಾಗಜ್ಞ-ಪ್ರಯತ್ನ-ಪೂರ್ವಕಂ
(೧೭೬) ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ, ಕಾರ್ಯತ್ವೇ ಸತಿ ಯಥೋಕ್ತ-ಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್, ಗೃಹ-
ಪ್ರಾಸಾದ-ರಥ-ಶಯನಾಸನಾದಿವತ್ . ವಿಪಕ್ಷೇ ಆತ್ಮಾದಿವತ್ (೧೭೭) .

ಕರ್ಮಣಃ ಫಲದಾತ್ಮತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿಃ

ಆಕ್ಷೇಪ-ಸಂಗ್ರಹಃ (ವಿವರಣಮಧಸ್ತಾತ್)

ಕರ್ಮಣ ಏವ ಇತಿ ಚೇತ್ .

ಸಮಾಧಾನ-ಸಂಗ್ರಹಃ (ವಿವರಣಮಧಸ್ತಾತ್)

ನ, ಪರ-ತಂತ್ರಸ್ಯ ನಿಮಿತ್ತ-ಮಾತ್ರತ್ವಾತ್ .

ಆಕ್ಷೇಪಸ್ಯ ವಿವರಣಂ

ಯದಿದಂ ಉಪಭೋಗ-ವೈಚಿತ್ರ್ಯಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ, ತತ್ಸಾಧನ-ವೈಚಿತ್ರ್ಯಂ ಚ, ದೇಶ-ಕಾಲ-ನಿಮಿತ್ತಾನುರೂಪ-ನಿಯತ-ಪ್ರವೃತ್ತಿ-ನಿವೃತ್ತಿ-ಕ್ರಮಂ ಚ, ತನ್ನ ನಿತ್ಯ-ಸರ್ವಜ್ಞ-ಕರ್ತೃಕಂ . ಕಿಂ ತರ್ಹಿ? ಕರ್ಮಣ ಏವ . ತಸ್ಯಾಚಿಂತ್ಯ-ಪ್ರಭಾವತ್ವಾತ್ (೧೭೮)

. ಸರ್ವೈಶ್ಚ ಫಲ-ಹೇತುತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ . ಸತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಫಲ-ಹೇತುತ್ವೇ, ಕಿಮೀಶ್ವರಾಧಿಕ-ಕಲ್ಪನಯೇತಿ, ನ ನಿತ್ಯಸ್ಯೇಶ್ವರಸ್ಯ ನಿತ್ಯ-ಸರ್ವಜ್ಞ-ಶಕ್ತೇಃ ಫಲ-ಹೇತುತ್ವಂ ಚ ಇತಿ ಚೇತ್ .

ಸಮಾಧಾನಸ್ಯ ವಿವರಣಂ

ನ ಕರ್ಮಣ ಏವೋಪಭೋಗ-ವೈಚಿತ್ರ್ಯಾದ್ಯುಪಪದ್ಯೇತ . ಕಸ್ಮಾತ್? ಕರ್ತೃ-ತಂತ್ರತ್ವಾತ್ ಕರ್ಮಣಃ . ಚಿತಿಮತ್-ಪ್ರಯತ್ನ-ನಿವೃತ್ತಂ ಹಿ ಕರ್ಮ . ತತ್ರೈತೋಪರಮಾದ್ ಉಪರತಂ ಸದ್ ದೇಶಾಂತರೇ ಕಾಲಾಂತರೇ ವಾ ನಿಯತ-ನಿಮಿತ್ತ-ವಿಶೇಷಾಪೇಕ್ಷಂ ಕರ್ತುಃ ಫಲಂ ಜನಯಿಷ್ಯತೀತಿ ನ ಯುಕ್ತಂ (೧೭೯) , ಅನಪೇಕ್ಷ್ಯ ಅನ್ಯದಾತ್ಮನಃ (೧೮೦) ಪ್ರಯೋಕ್ತ .

ಆಕ್ಷೇಪಃ

ಕರ್ತೃವ ಫಲ-ಕಾಲೇ ಪ್ರಯೋಕ್ಷೇತಿ ಚೇದ್ “ಮಯಾ ನಿರ್ವರ್ತಿತೋಽಸಿ . ತ್ವಾಂ ಪ್ರಯೋಕ್ಷ್ಯೇ ಫಲಾಯ, ಯದಾತ್ಮಾನುರೂಪಂ ಫಲಂ” ಇತಿ .

ಸಮಾಧಾನಂ

ನ, ದೇಶ-ಕಾಲ-ನಿಮಿತ್ತ-ವಿಶೇಷಾನಭಿಜ್ಞತ್ವಾತ್ . ಯದಿ ಹಿ ಕರ್ತಾ ದೇಶ-ವಿಶೇಷಾಭಿಜ್ಞಃ ಸನ್ನಾತಂತ್ಯೇಣ ಕರ್ಮ ನಿಯುಂಜ್ಯಾತ್, ತತೋಽನಿಷ್ಟ-ಫಲಸ್ಯಾಪ್ರಯೋಕ್ತಾ ಸ್ಯಾತ್ .

ನ ಚ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಂ (೧೮೧) ತದನಿಚ್ಛಯಾ ಆತ್ಮ-ಸಮವೇತಂ ತಚ್ಚರ್ಮವತ್ ವಿಕರೋತಿ ಕರ್ಮ . ನ ಚ ಆತ್ಮ-ಕೃತಂ ಅಕರ್ತೃ-ಸಮವೇತಂ ಅಯನ್ಯಾಂತ-ಮಣಿವದ್ ಆಕೃಷ್ಟ ಭವತಿ, ಪ್ರಧಾನ-ಕರ್ತೃ-ಸಮವೇತತ್ವಾತ್ ಕರ್ಮಣಃ .

ಆಕ್ಷೇಪಃ

ಭೂತಾಶ್ರಯಮಿತಿ (೧೮೨) ಚೇತ್ .

ಸಮಾಧಾನಂ

ನ, ಸಾಧನತ್ವಾತ್. (೧೮೩) ಕರ್ತೃ-ಕ್ರಿಯಾಯಾಃ ಸಾಧನ-ಭೂತಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಕ್ರಿಯಾ-ಕಾಲೇ (೧೮೪) ಅನುಭೂತ-ವ್ಯಾಪಾರಾಣಿ, ಸಮಾಪ್ತಾ ಚ ಹಲಾದಿವತ್ ಕರ್ತಾ ಪರಿತ್ಯಕ್ತಾನಿ, ನ ಫಲಂ ಕಾಲಾಂತರೇ ಕರ್ತುಮುತ್ಸಹಂತೇ . ನ (೧೮೫) ಹಿ ಹಲಂ ಕ್ಷೇತ್ರಾದ್ ವ್ರೀಹೀನ್ ಗೃಹಂ ಪ್ರವೇಶಯತಿ . ಭೂತ-ಕರ್ಮಣೋಶ್ಚ (೧೮೬) ಅಚೇತನತ್ವಾತ್ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯನುಪಪತ್ತಿಃ .

ಆಕ್ಷೇಪಃ

ವಾಯುವದಿತಿ (೧೮೭) ಚೇತ್ .

ಸಮಾಧಾನಂ

ನ, ಅಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ . ನ ಹಿ ವಾಯೋರಚಿತಿಮತಃ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸಿದ್ಧಾ (೧೮೮) ,
ರಥಾದಿಷ್ಟದರ್ಶನಾತ್ .

ಆಕ್ಷೇಪಃ

ಶಾಸ್ತ್ರಾತ್ ಕರ್ಮಣ ಏವೇತಿ ಚೇತ್ . ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಹಿ ಕ್ರಿಯಾತಃ ಫಲ-ಸಿದ್ಧಿಮಾಹ,
ನೇಶ್ವರಾದೇಃ (೧೮೯) . “ಸ್ವರ್ಗ-ಕಾಮೋ ಯಚೇತ” ಇತ್ಯಾದಿ . ನ ಚ ಪ್ರಮಾಣಾಧಿಗತತ್ವಾದ್
ಆನರ್ಥಕ್ಯಂ ಯುಕ್ತಂ . ನ ಚ ಈಶ್ವರಾಸ್ತಿತ್ವೇ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಮಸ್ತಿ ಇತಿ ಚೇತ್ .

ಸಮಾಧಾನಂ

ನ, ದೃಷ್ಟ-ನ್ಯಾಯ-ಹಾನಾನುಪಪತ್ತೇಃ . ಕ್ರಿಯಾ ಹಿ ದ್ವಿ-ವಿಧಾ ದೃಷ್ಟ-ಫಲಾ, ಅದೃಷ್ಟ-
ಫಲಾ ಚ . ದೃಷ್ಟ-ಫಲಾಪಿ ದ್ವಿ-ವಿಧಾ ಅನಂತರ-ಫಲಾ, ಆಗಾಮಿ-ಫಲಾ ಚ . ಅನಂತರ-
ಫಲಾ ಗತಿ-ಭುಜಿ-ಲಕ್ಷಣಾ . ಕಾಲಾಂತರ-ಫಲಾ ಚ ಕೃಷಿ-ಸೇವಾದಿ-ಲಕ್ಷಣಾ . ತತ್ರ
ಅನಂತರ-ಫಲಾ ಫಲಾಪವರ್ಗಿಣ್ಯೇವ (೧೯೦) . ಕಾಲಾಂತರ-ಫಲಾ ತೂತ್ಪನ್ನ-
ಪ್ರದ್ವಂಸಿನೀ . ಆತ್ಮ (೧೯೧) -ಸೇವ್ಯಾದ್ಯಧೀನಂ ಹಿ ಕೃಷಿ-ಸೇವಾದೇಃ ಫಲಂ ಯತಃ
. ನ ಚ ಉಭಯ-ನ್ಯಾಯ-ವ್ಯತಿರೇಕೇಣ (೧೯೨) ಸ್ವತಂತ್ರಂ ಕರ್ಮ, ತತೋ ವಾ
ಫಲಂ ದೃಷ್ಟಂ . ತಥಾ (೧೯೩) ಚ ಕರ್ಮ-ಫಲ-ಪ್ರಾಪ್ತೌ ನ ದೃಷ್ಟ-ನ್ಯಾಯ-ಹಾನಂ
ಉಪಪದ್ಯತೇ . ತನ್ಮಾತ್ (೧೯೪) ಶಾಂತೇ ಯಾಗಾದಿ-ಕರ್ಮಣಿ ನಿತ್ಯಃ ಕರ್ತೃ-ಕರ್ಮ-
ಫಲ-ವಿಭಾಗಜ್ಞ ಈಶ್ವರಃ ಸೇವ್ಯಾದಿವದ್ ಯಾಗಾದ್ಯನುರೂಪ-ಫಲ-ದಾತಾ (೧೯೫)
ಉಪಪದ್ಯತೇ . ನ ಚ ಆತ್ಮ-ಭೂತಃ ಸರ್ವಸ್ಯ (೧೯೬) , ಸರ್ವ-ಕ್ರಿಯಾ-ಫಲ-ಪ್ರತ್ಯಯ-
ಸಾಕ್ಷೀ (೧೯೭) ನಿತ್ಯ-ವಿಜ್ಞಾನ-ಸ್ವಭಾವಃ, ಸಂಸಾರ-ಧರ್ಮೈಃ ಅಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟಃ .

ಶ್ರುತೇಶ್ಚ . “ನ ಲಿಪ್ಯತೇ ಲೋಕ-ದುಃಖೇನ ಬಾಹ್ಯಃ” (ಕ. ೨.೨.೧೧) , “ಜರಾಮೃತ್ಯುಮತ್ಯೇತಿ”
(ಬೃ. ೩.೫.೧) , “ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುಃ” (ಛಾ. ೮.೨.೧) , “ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ”
(ಛಾ. ೮.೨.೧) , “ಏಷ ಸರ್ವೇಶ್ವರಃ” (ಮಾ. ೬) , “ಸಾಧು ಕರ್ಮ ಕಾರಯತಿ” (ಕೌ.
೩.೯) , “ಅನಶ್ನನ್ ಅನ್ಯೋಽಭಿಚಾಕಶೀತಿ” (ಶ್ವೇ. ೪.೬) , “ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ
ಪ್ರಶಾಸನೇ” (ಬೃ. ೩.೮.೯) ಇತ್ಯಾದ್ಯಾ ಅಸಂಸಾರಿಣ (೧೯೮) ಏಕಸ್ಯಾತ್ಮನೋ ನಿತ್ಯ-
ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಸಿದ್ಧೌ ಶ್ರುತಯಃ . ಸ್ಮೃತಯಶ್ಚ ಸಹಸ್ರಶೋ ವಿದ್ಯಂತೇ . ನ ಚಾರ್ಥವಾದಾಃ
ಶಕ್ಯಂತೇ ಕಲ್ಪಯಿತುಂ . ಅನನ್ಯ-ಯೋಗಿತ್ವೇ ಸತಿ (೧೯೯) ವಿಜ್ಞಾನೋತ್ಪಾದಕತ್ವಾತ್ .
ನ ಚೋತ್ಪನ್ನಂ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಬಾಧ್ಯತೇ .

ಅಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಚ . ನ ಚೇಶ್ವರೋ ನಾಸ್ತೀತಿ ನಿಷೇಧೋಽಸ್ತಿ .

ಆಕ್ಷೇಪಸಂಗ್ರಹಃ (ವಿವರಣಮಧಸ್ತಾತ್)

ಪ್ರಾಪ್ತಭಾವಾದಿತಿ ಚೇತ್ .

ಸಮಾಧಾನ-ಸಂಗ್ರಹಃ (ವಿವರಣಮಧಸ್ತಾತ್)

ನ, ಉಕ್ತತ್ವಾತ್ .

ಆಕ್ಷೇಪಸ್ಯ ವಿವರಣಂ

“ನ ಹಿಂಸ್ಯಾತ್” ಇತಿವತ್ ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಭಾವಾತ್ ಪ್ರತಿಷೇಧೋ ನಾರಭ್ಯತ ಇತಿ ಚೇತ್ .

ಸಮಾಧಾನಸ್ಯ ವಿವರಣಂ

ನ, ಈಶ್ವರ-ಸದ್ಭಾವೇ ನ್ಯಾಯಸ್ಯೋಕ್ತತ್ವಾತ್ (೨೦೦) .

ಅಥವಾ ಅಪ್ರತಿಷೇಧಾದಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಫಲದಾನ ಈಶ್ವರ-ಕಾಲಾದೀನಾಂ ನ ಪ್ರತಿಷೇಧೋಽಸ್ತಿ . ನ ಚ ನಿಮಿತ್ತಾಂತರ-ನಿರಪೇಕ್ಷಂ ಕೇವಲೇನ ಕರ್ತ್ರೈವ ಪ್ರಯುಕ್ತಂ ಫಲದಂ ದೃಷ್ಟಂ (೨೦೧) . ನ ಚ ವಿನಷ್ಟೋಽಪಿ ಯಾಗಃ ಕಾಲಾಂತರೇ ಫಲದೋ ಭವತಿ .

ಕರ್ಮಫಲಪ್ರದಾನೇ ಈಶ್ವರಸ್ಯ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ

ಸೇವ್ಯ-ಬುದ್ಧಿವತ್ ಸೇವಕೇನ (೨೦೨) ಸರ್ವಜ್ಞೇಶ್ವರ (೨೦೩) -ಬುದ್ಧೌ ತು ಸಂಸ್ಕೃತಾಯಾಂ ಯಾಗಾದಿ-ಕರ್ಮಣಾ ವಿನಷ್ಟೋಽಪಿ ಕರ್ಮಣಿ ಸೇವ್ಯಾದ್ ಇವ ಈಶ್ವರಾತ್ ಫಲಂ ಕರ್ತುಃ ಭವತಿ ಇತಿ ಯುಕ್ತಂ . ನ ತು ಪುನಃ ಪದಾರ್ಥಾ ವಾಕ್ಯ-ಶತೇನಾಪಿ ದೇಶಾಂತರೇ ಕಾಲಾಂತರೇ ವಾ ಸ್ವಂ ಸ್ವಂ ಸ್ವಭಾವಂ ಜಹತಿ . ನ ಹಿ ದೇಶ-ಕಾಲಾಂತರೇಷು ಚ ಅಗ್ನಿರನುಷ್ಟೋ ಭವತಿ . ಏವಂ ಕರ್ಮಣೋಽಪಿ ಕಾಲಾಂತರೇ ಫಲಂ ದ್ವಿ-ಪ್ರಕಾರಮೇವೋಪಲಭ್ಯತೇ .

ಬೀಜ-ಕ್ಷೇತ್ರ-ಸಂಸ್ಕಾರ-ಪರಿರಕ್ಷಾ-ವಿಜ್ಞಾನವತ್ ಕರ್ತ್ರಪೇಕ್ಷ-ಫಲಂ ಕೃಷ್ಯಾದಿ, ವಿಜ್ಞಾನವತ್ ಸೇವ್ಯ-ಬುದ್ಧಿ-ಸಂಸ್ಕಾರಾಪೇಕ್ಷ-ಫಲಂ ಚ ಸೇವಾದಿ . ಯಾಗಾದೇಃ ಕರ್ಮಣಃ ತಥಾಽವಿಜ್ಞಾನವತ್ಕರ್ತ್ರಪೇಕ್ಷ-ಫಲತ್ವಾನುಪಪತ್ತೌ ಕಾಲಾಂತರ-ಫಲತ್ವಾತ್, ಕರ್ಮ-ದೇಶ-ಕಾಲ-ನಿಮಿತ್ತ-ವಿಪಾಕ-ವಿಭಾಗ-ಬುದ್ಧಿ-ಸಂಸ್ಕಾರಾಪೇಕ್ಷಂ ಫಲಂ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ, ಸೇವಾದಿ-ಕರ್ಮಾನುರೂಪ-ಫಲಜ್ಞ-ಸೇವ್ಯ-ಬುದ್ಧಿ-ಸಂಸ್ಕಾರಾಪೇಕ್ಷ-ಫಲಸ್ಯ ಇವ . ತಸ್ಮಾತ್ ಸಿದ್ಧಃ ಸರ್ವಜ್ಞ ಈಶ್ವರಃ ಸರ್ವ-ಜಂತು-ಬುದ್ಧಿ-ಕರ್ಮ-ಫಲ-ವಿಭಾಗ-ಸಾಕ್ಷೀ ಸರ್ವ-ಭೂತಾಂತರಾತ್ಮಾ . “ಯತ್ಸಾಕ್ಷಾದಪರೋಕ್ಷಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಯ ಆತ್ಮಾ ಸರ್ವಾಂತರಃ” (ಬೃ. ೩.೪.೧) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ .

ನ ಏವ ಚ ಅತ್ರ ಆತ್ಮಾ ಜಂತೂನಾಂ, “ನಾನ್ಯೋಽತೋಽಸ್ತಿ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಶ್ರುತಾ ಮಂತಾ ವಿಜ್ಞಾತಾ”, “ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ವಿಜ್ಞಾತೃ” (ಬೃ. ೩.೪.೧೧) , ಇತ್ಯಾದ್ಯಾತ್ಮಾಂತರ-ಪ್ರತಿಷೇಧ-ಶ್ರುತೇಃ . “ತತ್ತ್ವಮಸಿ” (ಛಾ. ೬.೪.೨) ಇತಿ ಚಾತ್ಮತ್ವೋಪದೇಶಾತ್ . ನ ಹಿ ಮೃತ್ಪಿಂಡಃ ಕಾಂಚನಾತ್ಮತ್ವೇನ ಉಪದಿಶ್ಯತೇ .

ಈಶ್ವರಾತ್ಮಭೇದನಿರಾಸಃ

ಆಕ್ಷೇಪಃ

ಜ್ಞಾನ-ಶಕ್ತಿ-ಕರ್ಮೋಪಾಸ್ಮೋಪಾಸಕ-ಶುದ್ಧಾಶುದ್ಧ-ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತ-ಭೇದಾದ್
ಆತ್ಮಭೇದ ಏವೇತಿ ಚೇತ್ .

ಸಮಾಧಾನಂ

ನ, ಭೇದ-ದೃಷ್ಟ್ಯಪವಾದಾತ್ .

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ

ಯದುಕ್ತಂ ಸಂಸಾರಿಣ ಈಶ್ವರಾದನನ್ಯಾ ಇತಿ ತನ್ನ .

ಸಿದ್ಧಾಂತೀ

ಕಿಂ ತರ್ಹಿ?

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ

ಭೇದ ಏವ ಸಂಸಾರ್ಯಾತ್ಮನಾಂ .

ಸಿದ್ಧಾಂತೀ

ಕಸ್ಮಾತ್?

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ

ಲಕ್ಷಣಭೇದಾದ್ ಅಶ್ವ-ಮಹಿಷವತ್ .

ಸಿದ್ಧಾಂತೀ

ಕಥಂ ಲಕ್ಷಣಭೇದಃ ಇತಿ?

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ

ಉಚ್ಯತೇ - ಈಶ್ವರಸ್ಯ ತಾವದ್ ನಿತ್ಯಂ ಸರ್ವ-ವಿಷಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಸವಿತ್ಯ-ಪ್ರಕಾಶವತ್
. ತದ್ವಿಪರೀತಂ ಸಂಸಾರಿಣಾಂ ಖದ್ಯೋತಸ್ಯ ಇವ . ತದೈವ ಶಕ್ತಿ-ಭೇದೋಽಪಿ . ನಿತ್ಯಾ
ಸರ್ವ-ವಿಷಯಾ ಚ ಈಶ್ವರ-ಶಕ್ತಿಃ . ವಿಪರೀತೇತರಸ್ಯ . ಕರ್ಮ ಚ ಚಿತ್ಸ್ವರೂಪಾತ್ಮ-
ಸತ್ತಾ-ಮಾತ್ರ-ನಿಮಿತ್ತಂ ಈಶ್ವರಸ್ಯ . ಔಷ್ಣ್ಯ-ಸ್ವರೂಪ-ದ್ರವ್ಯ-ಸತ್ತಾ-ಮಾತ್ರ-ನಿಮಿತ್ತ-
ದಹನ-ಕರ್ಮವತ್ . ರಾಜಾಸಯಸ್ಕಾಂತ-ಪ್ರಕಾಶ-ಕರ್ಮವಚ್ಚ ಸ್ವಾತ್ಮಾವಿಕ್ರಿಯಾ-
ರೂಪಂ . ವಿಪರೀತಮಿತರಸ್ಯ . “ಉಪಾಸೀತ” ಇತಿ ವಚನಾದುಪಾಸ್ಯ ಈಶ್ವರೋ
ಗುರು-ರಾಜವತ್ . ಉಪಾಸಕಶ್ಚ ಇತರಃ ಶಿಷ್ಯ-ಭೃತ್ಯವತ್ . ಅಪಹತ-ಪಾಪ್ಮಾದಿ-
ಶ್ರವಣಾದ್ (ಭಾ. ಉ. ೨.೧) ನಿತ್ಯ-ಶುದ್ಧ ಈಶ್ವರಃ . “ಪುಣ್ಯೋ ವೈ ಪುಣ್ಯೇನ (ಕರ್ಮಣಾ
ಭವತಿ) ” (ಬೃ. ೩.೨.೧೩) ಇತಿ ವಚನಾದ್ವಿಪರೀತ ಇತರಃ . ಅತ ಏವ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತ
ಏವ ಈಶ್ವರಃ . ನಿತ್ಯಾಶುದ್ಧಿ-ಯೋಗಾದ್ ಸಂಸಾರೀ ಇತರಃ . ಅಪಿ ಚ (೨೦೪) ಯತ್ರ
ಜ್ಞಾನಾದಿ-ಲಕ್ಷಣ-ಭೇದೋಽಸ್ತಿ ತತ್ರ ಭೇದೋ ದೃಷ್ಟಃ, ಯಥಾ ಅಶ್ವ-ಮಹಿಷಯೋಃ .
ತಥಾ ಜ್ಞಾನಾದಿ-ಲಕ್ಷಣ-ಭೇದಾದ್ ಈಶ್ವರಾದಾತ್ಮನಾಂ ಭೇದೋಽಸ್ತೀತಿ ಚೇತ್ .

ಸಿದ್ಧಾಂತೀ

ನ .

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ

ಕಸ್ಮಾತ್?

ಸಿದ್ಧಾಂತೀ

“ಅನ್ಯೋಽಸಾವನ್ಯೋಽಹಮಸ್ಮೀತಿ ನ ಸ ವೇದ” (ಬೃ. ೧.೪.೧೦) “ತೇ ಕ್ಷಯ್ಯ-ಲೋಕಾ ಭವಂತಿ” (ಛಾ. ೭.೨೫.೨) , “ಮೃತ್ಯೋಃ ಸ ಮೃತ್ಯುಮಾಪ್ನೋತಿ” (ಕ. ೨.೧.೧೦) ಇತಿ ಭೇದ-ದೃಷ್ಟಿಹಿಂ ಅಪೋಹ್ಯತೇ . ಏಕತ್ವ-ಪ್ರತಿಪಾದಿನ್ಯಶ್ಚ ಶ್ರುತಯಃ ಸಹಸ್ರಶೋ ವಿದ್ಯಂತೇ .

ಯದುಕ್ತಂ ಜ್ಞಾನಾದಿ-ಲಕ್ಷಣ-ಭೇದಾದಿತಿ ಅತ್ರೋಚ್ಯತೇ - ನ, ಅನಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ (೨೦೫) . ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿಭ್ಯೋ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾಃ (೨೦೬) ವಿಲಕ್ಷಣಾಶ್ಚ ಈಶ್ವರಾದ್ಭಿನ್ನ-ಲಕ್ಷಣಾ ಆತ್ಮಾನೋ ನ ಸಂತಿ . ಏಕಃ (೨೦೭) ಏವ ಈಶ್ವರಶ್ಚಾತ್ಮಾ ಸರ್ವ-ಭೂತಾನಾಂ ನಿತ್ಯ-ಮುಕ್ತೋಽಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ . ಬಾಹ್ಯಃ (೨೦೮) ಚಕ್ಷುರ್ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿ-ಸಮಾಹಾರ-ಸಂತಾನಾಹಂಕಾರ-ಮಮತ್ವಾದಿ-ವಿಪರೀತ-ಪ್ರತ್ಯಯ-ಪ್ರಬಂಧಾವಿಚ್ಛೇದ-ಲಕ್ಷಣಃ (೨೦೯) ನಿತ್ಯ-ಶುದ್ಧ-ಬುದ್ಧ-ಮುಕ್ತ-ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಕೇಶ್ವರ-ಗರ್ಭಃ, ನಿತ್ಯ-ವಿಜ್ಞಾನಾವಭಾಸಃ (೨೧೦) , ಚಿತ್ತ-ಚೈತ್ಯ-ಬೀಜ-ಬೀಜಿ-ಸ್ವಭಾವಃ (೨೧೧) , ಕಲ್ಪಿತೋಽನಿತ್ಯವಿಜ್ಞಾನ ಈಶ್ವರ-ಲಕ್ಷಣ-ವಿಪರೀತೋಽಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ ಯಸ್ಯಾವಿಚ್ಛೇದೇ ಸಂಸಾರ-ವ್ಯವಹಾರಃ, ವಿಚ್ಛೇದೇ ಚ ಮೋಕ್ಷ-ವ್ಯವಹಾರಃ .

ಅನ್ಯಶ್ಚ ಮೃತ್ಯುಲೇಪವತ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ-ಪ್ರದ್ವಂಸೋ ದೇವ-ಪಿತೃ-ಮನುಷ್ಯಾದಿ-ಲಕ್ಷಣೋ ಭೂತ-ವಿಶೇಷ-ಸಮಾಹಾರಃ . ನ (೨೧೨) ಪುನಃ ಚತುರ್ಥೋಽನ್ಯೋ ಭಿನ್ನ-ಲಕ್ಷಣ ಈಶ್ವರಾದ್ ಅಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ . ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿ-ಕಲ್ಪಿತಾತ್ಮ-ವ್ಯತಿರೇಕಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ತು ಲಕ್ಷಣ-ಭೇದಾದಿತಿ ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧೋ ಹೇತುಃ .

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೀ

ಈಶ್ವರಾದ್ ಅನ್ಯಸ್ಯಾತ್ಮನೋಽಸತ್ತ್ವಾದ್ ಈಶ್ವರಸ್ಯೈವ ವಿರುದ್ಧ-ಲಕ್ಷಣತ್ವಮಯುಕ್ತಮಿತಿ ಚೇತ್ ಸುಖ-ದುಃಖಾದಿ-ಯೋಗಶ್ಚ .

ಸಿದ್ಧಾಂತೀ

ನ, ನಿಮಿತ್ತತ್ವೇ ಸತಿ ಲೋಕ-ವಿಪರ್ಯಯಾಧ್ಯಾರೋಪಣಾತ್ ಸವಿತ್ಯವತ್ . ಯಥಾ ಹಿ ಸವಿತಾ ನಿತ್ಯ-ಪ್ರಕಾಶ-ರೂಪತ್ವಾದ್ ಲೋಕಾಭಿವ್ಯಕ್ತ-ನಭಿವ್ಯಕ್ತಿ-ನಿಮಿತ್ತತ್ವೇ ಸತಿ ಲೋಕ-ದೃಷ್ಟಿ-ವಿಪರ್ಯಯೇಣ ಉದಯಾಸ್ತಮಯಾಹೋರಾತ್ರಾದಿ-ಕರ್ತೃತ್ವಾಧ್ಯಾರೋಪಭಾಗ್ ಭವತಿ . ಏವಂ ಈಶ್ವರೇ ನಿತ್ಯ-ವಿಜ್ಞಾನ-ಶಕ್ತಿ-ರೂಪೇ ಲೋಕ-ಜ್ಞಾನಾಪೋಹ-ಸುಖ-ದುಃಖ-ಸ್ಮತ್ಯಾದಿ-ನಿಮಿತ್ತತ್ವೇ ಸತಿ ಲೋಕ-ವಿಪರೀತ-ಬುದ್ಧ್ಯಾಽಧ್ಯಾರೋಪಿತಂ ವಿಪರೀತ-ಲಕ್ಷಣತ್ವಂ ಸುಖ-ದುಃಖಾದಯಶ್ಚ, ನ ಸ್ವತಃ .

ಆತ್ಮ-ದೃಷ್ಟ್ಯನುರೂಪಾಧ್ಯಾರೋಪಾಚ್ಚ . ಯಥಾ ಘನಾದಿ-ವಿಪ್ರಕೀರ್ಣೇಽಮ್ಬರೇ

ಯೇನೈವ ಸವಿತೃ-ಪ್ರಕಾಶೋ ನ ದೃಶ್ಯತೇ ಸ ಆತ್ಮ-ದೃಷ್ಟ್ಯನುರೂಪಮೇವಾದ್ಯಸ್ಯತಿ, ಸವಿತೇದಾನೀಮಿಹ ನ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ಇತಿ ಸತ್ಯೇವ ಪ್ರಕಾಶೇಽನ್ಯತ್ರ ಭ್ರಾಂತ್ಯಾ . ಏವಂ ಇಹ ಬೌದ್ಧಾದಿ-ವೃತ್ತ್ಯದ್ಭವಾಭಿಭವಾಕುಲ-ಭ್ರಾಂತ್ಯಾಽಧ್ಯಾರೋಪಿತಃ ಸುಖ-ದುಃಖಾದಿ-ಯೋಗ ಉಪಪದ್ಯತೇ .

ತತ್ಕರಣಾಚ್ಚ . ತಸ್ಯೈವ ಈಶ್ವರಸ್ಯೈವ ಹಿ ಸ್ಮರಣಂ - "ಮತ್ತಃ ಸ್ಮೃತಿರ್ಜ್ಞಾನಮಪೋಹನಂ ಚ" (ಗೀ. ೧೫.೧೫) , "ನಾದತ್ತೇ ಕಸ್ಯಚಿತ್ ಪಾಪಂ" (ಗೀ. ೫.೧೫) ಇತ್ಯಾದಿ . ಅತೋ ನಿತ್ಯ-ಮುಕ್ತೇ ಏಕಸ್ಮಿನ್ ಸವಿತರಿ ಇವ ಲೋಕಾವಿದ್ಯಾಧ್ಯಾರೋಪಿತಂ ಈಶ್ವರೇ ಸಂಸಾರಿತ್ವಂ, ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ-ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾದ್ ಅಭ್ಯುಪಗತಮಸಂಸಾರಿತ್ವಂ, ಇತ್ಯವಿರೋಧ ಇತಿ .

ಆತ್ಮನಃ ಏಕತ್ವಂ

ಏತೇನ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಜ್ಞಾನಾದಿ-ಭೇದಃ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಃ . ಸೌಕ್ಷ್ಮ್ಯ-ಚೈತನ್ಯ-ಸರ್ವಗತತ್ವಾದ್ಯವಿಶೇಷೇ ಚ ಭೇದ-ಹೇತ್ವಭಾವಾತ್ . ವಿಕ್ರಿಯಾವತ್ವೇ ಚಾನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ . ಮೋಕ್ಷೇ ಚ ವಿಶೇಷಾನಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ . ಅಭ್ಯುಪಗಮೇ ಚ ಅನಿತ್ಯತ್ವ-ಪ್ರಸಂಗಾತ್ . ಅವಿದ್ಯಾವದುಪಲಭ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ ಭೇದಸ್ಯ ತತ್ತ್ವಯೇ ಅನುಪಪತ್ತಿರಿತಿ ಸಿದ್ಧಂ ಏಕತ್ವಂ . ತಸ್ಮಾತ್ (೨೧೩) ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯ-ಮನೋಬುದ್ಧಿ-ವಿಷಯ-ವೇದನಾ-ಸಂತಾನಸ್ಯ ಅಹಂಕಾರ-ಸಂಭಂಧಾದ್ ಅಜ್ಞಾನ-ಬೀಜಸ್ಯ (೨೧೪) ನಿತ್ಯ-ವಿಜ್ಞಾನಾನ್ಯನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ಆತ್ಮ-ತತ್ತ್ವ-ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯ-ವಿಜ್ಞಾನಾದ್ವಿನಿವೃತ್ತೌ ಅಜ್ಞಾನ-ಬೀಜಸ್ಯ (೨೧೫) ವಿಚ್ಛೇದ ಆತ್ಮನೋ ಮೋಕ್ಷ-ಸಂಜ್ಞಾ, ವಿಪರ್ಯಯೇ ಚ ಬಂಧ-ಸಂಜ್ಞಾ . ಸ್ವರೂಪಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾದುಭಯೋಃ (೨೧೬) .

ಬ್ರಹ್ಮ ಹ ಇತ್ಯೈತಿಹ್ಯಾರ್ಥಃ . ಪುರಾ ಕಿಲ ದೇವಾಸುರ-ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಜಗತ್-ಸ್ಥಿತಿ-ಪರಿಪಿಪಾಲಯಿಷಯಾ ಆತ್ಮಾನುಶಾಸನಾನುವರ್ತಿಭ್ಯೋ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಅರ್ಥಿಭ್ಯೋಽರ್ಥಾಯ ವಿಜಿಗ್ಮೇ ಅಜೈಷೀದಸುರಾನ್ . ಬ್ರಹ್ಮಣ ಇಚ್ಛಾ-ನಿಮಿತ್ತೋ ವಿಜಯೋ ದೇವಾನಾಂ ಬಭೂವೇತ್ಯರ್ಥಃ . ತಸ್ಯ ಹ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿಜಯೇ ದೇವಾ ಅಮಹೀಯಂತ . ಯಜ್ಞಾದಿ-ಲೋಕ-ಸ್ಥಿತ್ಯಪಹಾರಿಷ್ಟಸುರೇಷು ಪರಾಜಿತೇಷು ದೇವಾ ವೃದ್ಧಿಂ ಪೂಜಾಂ ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತವಂತಃ .

ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯಂ

"ತ ಏಕ್ಷಂತ" ಇತಿ ಮಿಥ್ಯಾ-ಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾದ್ ಹೇಯತ್ವ-ಖ್ಯಾಪನಾರ್ಥಮಾಮ್ನಾಯಃ (೨೧೭) .

ವಿವರಣವಾಕ್ಯಂ

ಈಶ್ವರ-ನಿಮಿತ್ತೇ ವಿಜಯೇ ಸ್ವ-ಸಾಮರ್ಥ್ಯ-ನಿಮಿತ್ತಃ ಅಸ್ಮಾಕಮೇವಾಯಂ ವಿಜಯೋಽಸ್ಮಾಕಮೇವಾಯಂ ಮಹಿಮಾ ಇತಿ ಆತ್ಮನೋ ಜಯಾದಿ ಶ್ರೇಯೋ-

ನಿಮಿತ್ತಂ ಸರ್ವಾತ್ಮಾನಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಸರ್ವ-ಕಲ್ಯಾಣಾಸ್ವದಮೀಶ್ವರಮೇವಾತ್ಮತ್ವೇನಾಬುದ್ಧ್ವಾ
ಪಿಂಡ-ಮಾತ್ರಾಭಿ-ಮಾನಾಃ ಸಂತೋ ಯಂ ಮಿಥ್ಯಾ-ಪ್ರತ್ಯಯಂ ಚಕ್ರುಃ
ತಸ್ಯ ಪಿಂಡ-ಮಾತ್ರ-ವಿಷಯತ್ವೇನ ಮಿಥ್ಯಾ-ಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾತ್ ಸರ್ವಾತ್ಮೇಶ್ವರ-
ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯವಬೋಧೇನ ಹಾತವ್ಯತಾ-ಖ್ಯಾಪನಾರ್ಥಃ “ತದ್ಧೈಷಾಂ” ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಖ್ಯಾಯಿಕಾವ
..೧..

ಮಂತ್ರ ೨

ತದ್ಧೈಷಾಂ ವಿಜ್ಞೌ ತೇಭ್ಯೋ ಹ ಪ್ರಾದುರ್ಬಭೂವ . ತನ್ನ ವ್ಯಜಾನತ ಕಿಮಿದಂ
ಯಕ್ಷಮಿತಿ ..೩..೨..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಃ

ಏವಂ ಮಿಥ್ಯಾಭಿಮಾನೇಕ್ಷಣವತಾಂ ತದ್ ಹ ಕಿಲ ಏಷಾಂ ಮಿಥ್ಯೇಕ್ಷಣಂ
ವಿಜ್ಞೌ ವಿಜ್ಞಾತವದ್ ಬ್ರಹ್ಮ . ಸರ್ವೇಕ್ಷಿತ್ಯ ಹಿ ತತ್ ಸರ್ವ-ಭೂತ-ಕರಣ-
ಪ್ರಯೋಕ್ಯತ್ವಾತ್ . ದೇವಾನಾಂ ಚ ಮಿಥ್ಯಾ-ಜ್ಞಾನಮುಪಲಭ್ಯ, “ಮೈವಾಸುರವದ್
ದೇವಾ ಮಿಥ್ಯಾಭಿಮಾನಾತ್ ಪರಾಭವೇಯುಃ” ಇತಿ ತದನುಕಂಪಯಾ “ದೇವಾನ್
ಮಿಥ್ಯಾಭಿಮಾನಾಪನೋದನೇನ ಅನುಗೃಹ್ಣೀಯಾಂ” ಇತಿ ತೇಭ್ಯಃ ದೇವೇಭ್ಯೋ
ಹ ಕಿಲ ಅರ್ಥಾಯ ಪ್ರಾದುರ್ಬಭೂವ ಸ್ವ-ಯೋಗ-ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ-ನಿರ್ಮಿತೇನ
ಅತ್ಯದ್ಭುತೇನ ವಿಸ್ಮಾಪನೀಯೇನ ರೂಪೇಣ ದೇವಾನಾಮಿಂದ್ರಿಯ-ಗೋಚರೇ
ಪ್ರಾದುರ್ಬಭೂವ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತವತ್ . ತತ್ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ನ ವ್ಯಜಾನತ
ನೈವ ವಿಜ್ಞಾತವಂತೋ ದೇವಾಃ “ಕಿಮಿದಂ ಯಕ್ಷಂ ಪೂಜ್ಯಂ (೨೧೮) ಮಹದ್ಭೂತಂ”
ಇತಿ ..೩..೨..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಹ ಕಿಲ ಏಷಾಂ ದೇವಾನಾಮಭಿಪ್ರಾಯಂ ಮಿಥ್ಯಾಹಂಕಾರ-ರೂಪಂ
ವಿಜ್ಞೌ ವಿಜ್ಞಾತವತ್ . ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಚ ಮಿಥ್ಯಾಭಿಮಾನ-ಶಾತನೇನ ತದನುಜಿಘೃಷ್ಠಯಾ
(ತೇಭ್ಯಃ) ದೇವೇಭ್ಯೋರ್ಧಾರ್ಥಯ ತೇಷಾಮೇವೇಂದ್ರಿಯ-ಗೋಚರೇ ನಾತಿದೂರೇ
ಪ್ರಾದುರ್ಬಭೂವ ಮಹೇಶ್ವರ-ಶಕ್ತಿ-ಮಾಯೋಪಾತ್ತೇನ ಅತ್ಯಂತಾದ್ಭುತೇನ
ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಂ ಕಿಲ ಕೇನಚಿದ್ರೂಪ-ವಿಶೇಷೇಣ . ತತ್ ಕಿಲ ಉಪಲಭಮಾನಾ
ಅಪಿ ದೇವಾ ನ ವ್ಯಜಾನತ ನ ವಿಜ್ಞಾತವಂತಃ. ಕಿಮಿದಂ ಯದೇತದ್ಯಕ್ಷಂ ಪೂಜ್ಯಮಿತಿ
..೨..

ಮಂತ್ರ ೩

ತೇಗ್ನಿಮಬ್ರುವನ್ ಜಾತವೇದ ಏತದ್ವಿಜಾನೀಹಿ ಕಿಮೇತದ್ಯಕ್ಷಮಿತಿ . ತಥೇತಿ ..೩..೩..
ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ತೇ ತದಜಾನಂತೋ ದೇವಾಃ ಸಾಂತರ್ಭಯಾಃ ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸವಃ ಅಗ್ನಿಂ ಅಗ್ನಿ-
ಗಾಮಿನಂ (೨೧೯) ಜಾತವೇದಸಂ (೨೨೦) ಸರ್ವಜ್ಞ-ಕಲ್ಪಂ (೨೨೧) ಅಬ್ರುವನ್
ಉಕ್ತವಂತಃ . ಹೇ ಜಾತವೇದ ಏತದ್ ಅಸ್ಮದ್-ಗೋಚರಸ್ಥಂ ಯಕ್ಷಂ ವಿಜಾನೀಹಿ
ವಿಶೇಷತೋ ಬುದ್ಯಸ್ವ . ತ್ವಂ ನಃ ತೇಜಸ್ವೀ . ಕಿಮೇತದ್ಯಕ್ಷಮಿತಿ . ತಥಾ ಅನ್ನು ಇತಿ ..
೩.೩..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ (೩-೧೦)

ತದ್ವಿಜ್ಞಾನಾಯಾಗ್ನಿಮಬ್ರುವನ್ . ತೃಣನಿಧಾನೇಽಯಮಭಿಪ್ರಾಯಃ - ಅತ್ಯಂತ-
ಸಂಭಾವಿತಯೋರಗ್ನಿ-ಮಾರುತಯೋಃ ತೃಣ-ದಹನಾದಾನಾಶಕ್ತ್ಯಾ ಆತ್ಮ-
ಸಂಭಾವನಾ (೨೨೨) ಶಾತಿತಾ ಭವೇದಿತಿ .. ೩-೧೦..

ಮಂತ್ರ ೪

ತದಭ್ಯದ್ರವತ್ ತಮಭ್ಯವದತ್ . ಕೋಽಸೀತಿ .

ಅಗ್ನಿರ್ವಾ ಅಹಮಸ್ಮೀತ್ಯಬ್ರವೀಜ್ಜಾತವೇದಾ ವಾ ಅಹಮಸ್ಮೀತಿ .. ೩.೪..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ತದ್ ಯಕ್ಷಂ ಅಭಿ ಅದ್ರವತ್ ತತ್ಪ್ರತಿ ಗತವಾನಗ್ನಿಃ . ತಂ ಚ ಗತವಂತಂ ಪಿಪೃಚ್ಛಿಷುಂ
ತತ್ಸಮೀಪೇ ಅಪ್ರಗಲ್ಭತ್ವಾತ್ ತೂಷ್ಟೀಂ-ಭೂತಂ ತದ್ಯಕ್ಷಂ ಅಭ್ಯವದತ್ ಅಗ್ನಿಂ ಪ್ರತಿ
ಅಭಾಷತ . ಕೋಽಸೀತಿ . ಏವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಪೃಷ್ಠೋಽಗ್ನಿಃ ಅಬ್ರವೀತ್ ಅಗ್ನಿರ್ವಾ
ಅಗ್ನಿನಾಮ ಅಹಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋ ಜಾತವೇದಾಃ ಇತಿ ಚ ನಾಮ-ದ್ವಯೇನ ಪ್ರಸಿದ್ಧತಯಾ
ಆತ್ಮಾನಂ ಶ್ಲಾಘಯನ್ (೨೨೩) ಇತಿ .. ೩.೪..

ಮಂತ್ರ ೫

ತಸ್ಮಿಂಸ್ತ್ವಯಿ ಕಿಂ ವೀರ್ಯಮಿತಿ .

ಅಪೀದಂ ಸರ್ವಂ ದಹೇಯಂ ಯದಿದಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮಿತಿ .. ೩.೫..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಏವಮುಕ್ತವಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಅವೋಚತ್ ತಸ್ಮಿನ್ ಏವಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧ-ಗುಣ-ನಾಮವತಿ
ತ್ವಯಿ ಕಿಂ ವೀರ್ಯಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಇತಿ . ಸೋಽಬ್ರವೀತ್ ಇದಂ ಜಗತ್
ಸರ್ವಂ ದಹೇಯಂ ಭಸ್ಮೀ-ಕುರ್ಯಾಂ ಯದಿದಂ ಸ್ಥಾವರಾದಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮಿತಿ .
ಪೃಥಿವ್ಯಾಮಿತ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ, ಯತೋಽಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥಮಪಿ ದಹ್ಯತ ಏವಾಗ್ನಿನಾ ..
೩.೫..

ಮಂತ್ರ ೬

ತಸ್ಮೈ ತೃಣಂ ನಿಧಾವೇತದ್ಧಹೇತಿ . ತದುಪಪ್ರೇಯಾಯ ಸರ್ವಜವೇನ ತನ್ನ ಶಶಾಕ
ದಗ್ಧಂ .

ಸ ತತ ಏವ ನಿವವೃತೇ . ನೈತದಶಕಂ ವಿಜ್ಞಾತುಂ ಯದೇತದ್ಯಕ್ಷಮಿತಿ .. ೩.೬..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ತಸ್ಮೈ ಏವಮಭಿಮಾನವತೇ ಬ್ರಹ್ಮ ತೃಣಂ ನಿದಧೌ ಪುರಃ ಅಗ್ನೇಃ ಸ್ಥಾಪಿತವತ್ .
 ಬ್ರಹ್ಮಣಾ “ಏತತ್ ತೃಣ-ಮಾತ್ರಂ ಮಮಾಗ್ರತಃ ದಹ, ನ ಚೇದಸಿ ದಗ್ಧಂ ಸಮರ್ಥಃ,
 ಮುಂಚ ದಗ್ಧೌ ತ್ವಾಭಿಮಾನಂ ಸರ್ವತ್ರ” ಇತ್ಯುಕ್ತಃ ತತ್ ತೃಣಂ ಉಪಪ್ರೇಯಾಯ
 ತೃಣ-ಸಮೀಪಂ ಗತವಾನ್ ಸರ್ವಜವೇನ ಸರ್ವೋತ್ಸಾಹ-ಕೃತೇನ ವೇಗೇನ ಗತ್ವಾ
 ತದ್ ನ ಶಶಾಕ ನಾಶಕದ್ ದಗ್ಧಂ . ಸ ಜಾತವೇದಾಃ ತೃಣಂ ದಗ್ಧಮುಶಕ್ತೋ
 ವ್ರೀಡಿತೋ ಹತ-ಪ್ರತಿಜ್ಞಃ ತತ ಏವ ಯಕ್ಷಾದೇವ ತೂಷ್ಟೀಂ ದೇವಾನ್ ಪ್ರತಿ ನಿವವೃತೇ
 ನಿವೃತ್ತಃ ಪ್ರತಿಗತವಾನ್ . ನ ಏತದ್ ಯಕ್ಷಂ ಅಶಕಂ ಶಕ್ತವಾನಹಂ ವಿಜ್ಞಾತುಂ
 ವಿಶೇಷತಃ ಯದೇತದ್ಯಕ್ಷಮಿತಿ .. ೩.೬..

ಮಂತ್ರ ೭-೧೦

ಅಥ ವಾಯುಮಬ್ರುವನ್ ವಾಯವೇತದ್ವಿಜಾನೀಹಿ ಕಿಮೇತದ್ಯಕ್ಷಮಿತಿ . ತಥೇತಿ ..
 ೩.೭..

ತದಭ್ಯದ್ರವತ್ ತಮಭ್ಯವದತ್ . ಕೋಽಸೀತಿ . ವಾಯುರ್ವಾ ಅಹಮಸ್ಮೀತ್ಯಬ್ರವೀತ್

ಮಾತರಿಶ್ವಾ ವಾ ಅಹಮಸ್ಮೀತಿ .. ೩.೮..

ತಸ್ಮಿಂಸ್ತ್ವಯಿ ಕಿಂ ವೀರ್ಯಮಿತಿ . ಅಪೀದಂ ಸರ್ವಂ ಆದದೀಯ ಯದಿದಂ
 ಪೃಥಿವ್ಯಾಮಿತಿ .. ೩.೯..

ತಸ್ಮೈ ತೃಣಂ ನಿದಧಾವೇತದಾದತ್ಸೈತಿ . ತದುಪಪ್ರೇಯಾಯ ಸರ್ವಜವೇನ ತನ್ನ
 ಶಶಾಕಾದಾತುಂ .

ಸ ತತ ಏವ ನಿವವೃತೇ . ನೈತದಶಕಂ ವಿಜ್ಞಾತುಂ ಯದೇತದ್ಯಕ್ಷಮಿತಿ .. ೩.೧೦..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಅಥ ಅನಂತರಂ ವಾಯುಮಬ್ರುವನ್ . ಹೇ ವಾಯೋ ಏತದ್ವಿಜಾನೀಹಿ ಇತ್ಯಾದಿ
 ಸಮಾನಾರ್ಥಂ ಪೂರ್ವೇಣ . ವಾನಾದ್, ಗಮನಾದ್, ಗಂಧನಾದ್ವಾ ವಾಯುಃ .
 ಮಾತರ್ಯಂತರಿಕ್ಷೇ ಶ್ವಯತೀತಿ ಮಾತರಿಶ್ವಾ . ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಅಪಿ ಆದದೀಯ
 ಗೃಹ್ಣೀಯಾಂ ಯದಿದಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಮಾನಮೇವ .. ೩.೭-೧೦..

ಮಂತ್ರ ೧೧

ಅಥ ಇಂದ್ರಮಬ್ರುವನ್ ಮಘವನ್ನೇತದ್ವಿಜಾನೀಹಿ ಕಿಮೇತದ್ಯಕ್ಷಮಿತಿ . ತಥೇತಿ .

ತದಭ್ಯದ್ರವತ್ . ತಸ್ಮಾತ್ತಿರೋದಧೇ .. ೩.೧೧..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಅಥ ಇಂದ್ರಮಬ್ರುವನ್ ಮಘವನ್ನೇತದ್ವಿಜಾನೀಹಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವತ್ . ಇಂದ್ರಃ
 ಪರಮೇಶ್ವರೋ ಮಘವಾನ್ (೨೨೪) ಬಲವತ್ತ್ವಾತ್ . ತಥೇತಿ . ತದಭ್ಯದ್ರವತ್ .
 ತಸ್ಮಾದ್ ಇಂದ್ರಾದ್ (೨೨೫) ಆತ್ಮ-ಸಮೀಪಂ ಗತಾತ್ ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ತಿರೋದಧೇ

ತಿರೋಭೂತಂ . ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಇಂದ್ರತ್ವಾಭಿಮಾನೋಽತಿತರಾಂ ನಿರಾಕರ್ತವ್ಯ ಇತ್ಯತಃ
ಸಂವಾದಮಾತ್ರಮಪಿ ನಾದಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಇಂದ್ರಾಯ .. ೩.೧೧..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಇಂದ್ರಃ ಆದಿತ್ಯಃ (೨೨೬) ವಜ್ರಭೃದ್ ವಾ ಅವಿರೋಧಾತ್ (೨೨೭) . ಇಂದ್ರೋಪಸರ್ಪಣೇ
ಬ್ರಹ್ಮ ತಿರೋದಧ ಇತ್ಯತ್ರಾಯಮಭಿಪ್ರಾಯಃ - “ಇಂದ್ರಃ ಅಹಂ” ಇತ್ಯಧಿಕತಮೋಽಭಿಮಾನೋ
ಸಃ “ಅಹಮಗ್ನ್ಯಾದಿಭಿಃ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ವಾಕ್-ಸಂಭಾಷಣಮಾತ್ರಮಪ್ಯನೇನ ನ
ಪ್ರಾಪ್ತೋಽಸ್ಮಿ” ಇತ್ಯಭಿಮಾನಂ ಕಥಂ ನು ನಾಮ ಜಹ್ಯಾದಿತಿ ತದನುಗ್ರಹಾಯ
ಏವಾಂತರ್ಹಿತಂ ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಬಭೂವ .. ೧೧..

ಮಂತ್ರ ೧೨

ಸ ತಸ್ಮಿನ್ನೇವಾಕಾಶೇ ಸ್ತ್ರಿಯಮಾಜಗಾಮ ಬಹುಶೋಭಮಾನಾಮುಮಾಂ
ಹೈಮವತೀಂ .

ತಾಂ ಹೋವಾಚ ಕಿಮೇತದ್ಯಕ್ಷಮಿತಿ .. ೩.೧೨..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ತದ್ಯಕ್ಷಂ ಯಸ್ಮಿನ್ನಾಕಾಶೇ ಆಕಾಶ-ಪ್ರದೇಶೇ ಆತ್ಮಾನಂ ದರ್ಶಯಿತ್ವಾ ತಿರೋಭೂತಂ,
ಇಂದ್ರಶ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ತಿರೋಧಾನ-ಕಾಲೇ ಯಸ್ಮಿನ್ನಾಕಾಶೇ ಆಸೀತ್ ಸ ಇಂದ್ರಃ
ತಸ್ಮಿನ್ನೇವಾಕಾಶೇ ತಸ್ಥಾ ಕಿಂ ತದ್ಯಕ್ಷಮಿತಿ ಧ್ಯಾಯನ್ . ನ ನಿವವೃತೇಗ್ನ್ಯಾದಿವತ್
. ತಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಯಕ್ಷೇ ಭಕ್ತಿಂ ಬುದ್ಧ್ವಾ ವಿದ್ಯಾ (೨೨೮) ಉಮಾರೂಪಿಣೀ
ಪ್ರಾದುರಭೂತ್ ಸ್ತ್ರೀ-ರೂಪಾ . ಸ ಇಂದ್ರಃ ತಾಂ ಉಮಾಂ ಬಹುಶೋಭಮಾನಾಂ
. ಸರ್ವೇಷಾಂ ಹಿ ಶೋಭಮಾನಾನಾಂ ಶೋಭನತಮಾ ವಿದ್ಯಾ . ತದಾ (೨೨೯)
ಬಹುಶೋಭಮಾನೇತಿ ವಿಶೇಷಣಮುಪಪನ್ನಂ ಭವತಿ . ಹೈಮವತೀಂ ಹೇಮ-
ಕೃತಾಭರಣವತೀಂ ಇವ (೨೩೦) ಬಹುಶೋಭಮಾನಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ . ಅಥವಾ
ಉಮೈವ ಹಿಮವತೋ ದುಹಿತಾ ಹೈಮವತೀ . ನಿತ್ಯಮೇವ ಸರ್ವಜ್ಞೇನ ಈಶ್ವರೇಣ
ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಜ್ಞಾತುಂ ಸಮರ್ಥೇತಿ ಕೃತ್ವಾ ತಾಂ ಉಪಜಗಾಮ ಇಂದ್ರಃ . ತಾಂ ಹ
ಉಮಾಂ ಕಿಲ ಉವಾಚ ಪಪ್ರಚ್ಛ - ಬ್ರೂಹಿ ಕಿಮೇತದ್ ದರ್ಶಯಿತ್ವಾ ತಿರೋಭೂತಂ
ಯಕ್ಷಮಿತಿ .. ೩.೧೨..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಸ ಶಾಂತಾಭಿಮಾನ ಇಂದ್ರಃ ಅತ್ಯರ್ಥಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸುಃ, ಯಸ್ಮಿನ್ನೇವಾಕಾಶೇ
ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಃ ಆಸೀತ್ ತಿರೋಧಾನಂ ಚ ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಸ್ತ್ರಿಯಮತಿರೂಪಿಣೀಂ
(೨೩೧) ವಿದ್ಯಾಮಾಜಗಾಮ . ಅಭಿಪ್ರಾಯೋದ್ಬೋಧ-ಹೇತುತ್ವಾದ್ (೨೩೨)
ರುದ್ರಪತ್ನ್ಯಮಾ ಹೈಮವತೀ ಇವ ಸಾ ಶೋಭಮಾನಾ ವಿದ್ಯೈವ . ವಿರೂಪೋಽಪಿ
ವಿದ್ಯಾವಾನ್ ಬಹು ಶೋಭತೇ (೨೩೩) .. ೧೨..

.. ಇತಿ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ ..

ಅಧ್ಯಾಯ ೪

ಮಂತ್ರ ೧

ಸಾ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಾ ಏತದ್ವಿಜಯೇ ಮಹೀಯದ್ವಮಿತಿ .
ತತೋ ಹೈವ ವಿದಾಂಚಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ .. ೪.೧..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಸಾ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಹ ಕಿಲ ಉವಾಚ . ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವೈ ಈಶ್ವರಸ್ಯೈವ ವಿಜಯೇ -
ಈಶ್ವರೇಣೈವ ಜಿತಾ ಅಸುರಾಃ . ಯೂಯಂ ತತ್ರ ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರಂ . ತಸ್ಯೈವ
ವಿಜಯೇ - ಯೂಯಂ ಮಹೀಯದ್ವಂ ಮಹಿಮಾನಂ ಪ್ರಾಪ್ನುಥ . ಏತದ್
ಇತಿ ತ್ರಿಯಾ-ವಿಶೇಷಣಾರ್ಥಂ (೨೩೪) . ಮಿಥ್ಯಾಭಿಮಾನಸ್ತು ಯುಷ್ಮಾಕಂ
“ಅಸ್ಮಾಕಮೇವಾಯಂ ವಿಜಯೋಽಸ್ಮಾಕಮೇವಾಯಂ ಮಹಿಮಾ” ಇತಿ . ತತಃ
ತಸ್ಮಾದುಮಾವಾಕ್ಯಾದ್ ಹ ಏವ ವಿದಾಂಚಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಇಂದ್ರಃ . ಅವಧಾರಣಾತ್
ತತೋ ಹೈವ ಇತಿ, ನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ .. ೪.೧..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ತಾಂ ಚ ಪೃಷ್ಠಾಷ್ಟಾ ತಸ್ಯಾ ಏವ ವಚನಾದ್ ವಿದಾಂಚಕಾರ ವಿದಿತವಾನ್ .
ಅತ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಬೋಧ-ಹೇತುತ್ವಾದ್ ವಿದ್ಯೈವ ಉಮಾ. (೨೩೫) “ವಿದ್ಯಾ-
ಸಹಾಯವಾನೀಶ್ವರಃ” ಇತಿ ಸ್ಮೃತಿಃ .. ೪.೧..

ಮಂತ್ರ ೨

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಯಸ್ಮಾದ್ ಅಗ್ನಿವಾಯ್ವಿಂದ್ರಾ ಏತೇ ದೇವಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸಂವಾದ-ದರ್ಶನಾದಿನಾ
ಸಾಮೀಪ್ಯಮುಪಗತಾಃ -

ತಸ್ಮಾದ್ ವಾ ಏತೇ ದೇವಾಃ ಅತಿತರಾಮಿವಾನ್ಯಾಂದೇವಾನ್ ಯದಗ್ನಿರ್ವಾಯುರಿಂದ್ರಸ್ಯೇ
ಹ್ಯೇನನ್ನೇದಿಷ್ಯಂ ಪಸ್ಪೃಶುಃ ತೇ ಹ್ಯೇನತ್ಪ್ರಥಮೋ ವಿದಾಂಚಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ .. ೪.೨..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಸ್ಯ ದೃಷ್ಟಂ ಫಲಂ

ತಸ್ಮಾದ್ ಐಶ್ವರ್ಯಗುಣೈಃ ಅತಿತರಾಮಿವ ಶಕ್ತಿ-ಗುಣಾದಿ-ಮಹಾ-ಭಾಗ್ಯೈಃ
ಅನ್ಯಾನ್ ದೇವಾನ್ ಅತಿತರಾಂ ಅತಿಶಯೇನ ಶೇರತೇ (೨೩೬) ಇವ ಏತೇ ದೇವಾಃ .
ಇವ ಶಬ್ದೋಽನರ್ಥಕೋಽವಧಾರಣಾರ್ಥೋ ವಾ . ಯದಗ್ನಿರ್ವಾಯುರಿಂದ್ರಃ ತೇ ಹಿ
ದೇವಾ ಯಸ್ಮಾದ್ ಏನದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ನೇದಿಷ್ಯಂ (೨೩೭) ಅಂತಿಕತಮಂ ಪ್ರಿಯತಮಂ
(೨೩೮) ಪಸ್ಪೃಶುಃ ಸ್ಪೃಷ್ಟವಂತೋ ಯಥೋಕ್ತೈಃ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸಂವಾದಾದಿ-ಪ್ರಕಾರೈಃ .

ತೇ ಹಿ ಯಸ್ಮಾಚ್ಚ ಹೇತೋಃ ಏನದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಥಮಃ (೨೩೯) ಪ್ರಥಮಾಃ ಪ್ರಧಾನಾಃ
ಸಂತ ಇತ್ಯೇತತ್ . ವಿದಾಂಚಕಾರ ವಿದಾಂಚಕುಃ ಇತಿ ಏತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ .. ೪.೨..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಯಸ್ಮಾದಿಂದ್ರ-ವಿಜ್ಞಾನ-ಪೂರ್ವಕಂ ಅಗ್ನಿ-ವಾಯ್ವಿಂದ್ರಾಃ ತೇ ಹ್ಯೇನದ್ ನೇದಿಷ್ಠಂ
ಅತಿ-ಸಮೀಪಂ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿದ್ಯಯಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ ಸಂತಃ ಪಸ್ಪೃಶುಃ ಸ್ಪೃಷ್ಟವಂತಃ,
ತೇ ಹಿ ಪ್ರಥಮಃ ಪ್ರಥಮಂ ವಿದಾಂಚಕಾರ ವಿದಾಂಚಕುಃ ಇತ್ಯೇತತ್ . ತಸ್ಮಾದ್
ಅತಿತರಾಂ ಅತೀತ್ಯಾನ್ಯಾನತಿಶಯೇನ ದೀಪ್ಯಂತೇ ಅನ್ಯಾನ್ ದೇವಾನ್ . ತತೋಽಪಿ
ಇಂದ್ರೋಽತಿತರಾಂ ದೀಪ್ಯತೇ, ಆದೌ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ .. ೨-೩..

ಮಂತ್ರ ೩

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಯಸ್ಮಾದಗ್ನಿ-ವಾಯೂ ಅಪಿ ಇಂದ್ರ-ವಾಕ್ಯಾದೇವ ವಿದಾಂಚಕೃತುಃ, ಇಂದ್ರೇಣ ಹಿ
ಉಮಾ-ವಾಕ್ಯಾತ್ ಪ್ರಥಮಂ ಶ್ರುತಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಅತಃ -

ತಸ್ಮಾದ್ ವಾ ಇಂದ್ರಃ ಅತಿತರಾಮಿವಾನ್ಯಾಂದೇವಾನ್ ಸ ಹ್ಯೇನನ್ನೇದಿಷ್ಠಂ ಪಸ್ಪರ್ಶ .
ಸ ಹ್ಯೇನತ್ಪ್ರಥಮೋ ವಿದಾಂಚಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ .. ೪.೩..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಸರ್ವದೇವಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವೇ ಹೇತುಃ

ತಸ್ಮಾದ್ ವೈ ಇಂದ್ರಃ ಅತಿತರಾಂ ಅತಿಶಯೇನ ಶೇತೇ ಇವ ಅನ್ಯಾಂದೇವಾನ್ . ಸ
ಹ್ಯೇನನ್ನೇದಿಷ್ಠಂ ಪಸ್ಪರ್ಶ . ಯಸ್ಮಾತ್ ಸ ಹ್ಯೇನತ್ಪ್ರಥಮೋ ವಿದಾಂಚಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ
ಉಕ್ತಾರ್ಥಂ ವಾಕ್ಯಂ .. ೪.೩..

ಮಂತ್ರ ೪

ತಸ್ಯೈಷ ಆದೇಶೋ ಯದೇತದ್ವಿದ್ಯುತೋ ವ್ಯದ್ಯುತದಾಽ ಇತೀನ್ಯಮೀಮಿಷದಾಽ
ಇತ್ಯಧಿದೈವತಂ ..

೪.೪..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ದೇವತಾ-ವಿಷಯಃ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಉಪಾಸನೋಪದೇಶಃ

ತಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಏಷ ಆದೇಶಃ ಉಪಮೋಪದೇಶಃ . ನಿರುಪಮಸ್ಯ (೨೪೦)
ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಯೇನೋಪಮಾನೇನ (೨೪೧) ಉಪದೇಶಃ ಸೋಽಯಮಾದೇಶ
ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ. (೨೪೨) ಕಿಂ ತತ್? ಯದೇತತ್ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಲೋಕೇ ವಿದ್ಯುತೋ
ವ್ಯದ್ಯುತತ್ (೨೪೩) . “ವಿದ್ಯೋತನಂ ಕೃತವತ್” ಇತ್ಯೇತದನುಪಪನ್ನಮಿತಿ
“ವಿದ್ಯುತೋ ವಿದ್ಯೋತನಂ” ಇತಿ ಕಲ್ಪ್ಯತೇ . ಆ ೩ ಇತ್ಯುಪಮಾರ್ಥಃ . ವಿದ್ಯುತೋ
ವಿದ್ಯೋತನಂ ಇವ ಇತ್ಯರ್ಥಃ . “ಯಥಾ ಸಕೃದ್ ವಿದ್ಯುತಂ” (ಬೃ. ೨.೩.೬) ಇತಿ
ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ಚ ದರ್ಶನಾತ್ . ವಿದ್ಯುದ್ ಇವ ಹಿ ಸಕೃದಾತ್ಮಾನಂ ದರ್ಶಯಿತ್ವಾ

ತಿರೋಭೂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ದೇವೇಭ್ಯಃ . ಅಥವಾ ವಿದ್ಯುತಃ “ತೇಜಃ” ಇತ್ಯಧ್ಯಾಹಾರ್ಯಂ . ವ್ಯದ್ಯುತದ್ ವಿದ್ಯೋತಿತವತ್ ಆ ೩ ಇವ . ವಿದ್ಯುತಃ (೨೪೪) ತೇಜಃ ಸಕ್ಕದ್ ವಿದ್ಯೋತಿತವದ್ ಇವ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ . ಇತಿ-ಶಬ್ದಃ (೨೪೫) ಆದೇಶ-ಪ್ರತಿನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಃ . ಇತ್ಯಯಮಾದೇಶ ಇತಿ . ಇತ್-ಶಬ್ದಃ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಃ . ಅಯಂ ಚ ಅಪರಸ್ತಸ್ಯಾದೇಶಃ . ಕೋಽಸೌ? ನ್ಯಮೀಮಿಷತ್ (೨೪೬) . ಯಥಾ ಚಕ್ಷುಃ ನ್ಯಮೀಮಿಷದ್ ನಿಮೇಷಂ ಕೃತವತ್ . ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಣಿಚ್ . ಉಪಮಾರ್ಥ ಏವ ಆಕಾರಃ . ಚಕ್ಷುಷೋ ವಿಷಯಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರಕಾಶ-ತಿರೋಭಾವ ಇವ ಚೇತ್ಯರ್ಥಃ . ಇತಿ ಅಧಿದೈವತಂ ದೇವತಾ-ವಿಷಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಉಪಮಾನ-ದರ್ಶನಂ .. ೪.೪..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ತಸ್ಮೈಷ ಆದೇಶಃ . ತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಏಷಃ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣ ಆದೇಶಃ ಉಪಾಸನೋಪದೇಶಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ . ಯಸ್ಮಾದ್ ದೇವೇಭ್ಯಃ ವಿದ್ಯುದ್ ಇವ ಸಹಸೈವ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ದ್ಯುತಿಮತ್ ತಸ್ಮಾದ್ ವಿದ್ಯುತೋ ವಿದ್ಯೋತನಂ ಯಥಾ ಯದೇತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ವ್ಯದ್ಯುತದ್ ವಿದ್ಯೋತಿತವತ್ . ಆ ಇವ ಇತ್ಯುಪಮಾರ್ಥಃ ಆ-ಶಬ್ದಃ . ಯಥಾ ಘನಾಂಧಕಾರಂ ವಿದಾಯ್ ವಿದ್ಯುತ್ ಸರ್ವತಃ ಪ್ರಕಾಶತೇ ಏವಂ ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ದೇವಾನಾಂ ಪುರತಃ ಸರ್ವತಃ ಪ್ರಕಾಶವದ್ ವ್ಯಕ್ತಿ-ಭೂತಂ . ಅತೋ ವ್ಯದ್ಯುತದ್ ಇವ ಇತ್ಯುಪಾಸ್ಯಂ . “ಯಥಾ ಸಕ್ಕದ್ವಿದ್ಯುತಂ” (ಬೃ. ೨.೩.೬) ಇತಿ ಚ ವಾಜಸನೇಯಕೇ

ಯಸ್ಮಾಚ್ಚ ಇಂದ್ರೋಪಸರ್ಪಣ-ಕಾಲೇ ನ್ಯಮೀಮಿಷತ್ . ಯಥಾ ಕಶ್ಚಿಚ್ಚಕ್ಷುರ್ನಿಮೇಷಣಂ ಕೃತವಾನ್ ಇತಿ . ಇತೀತ್-ಇತ್ಯನರ್ಥಕೌ ನಿಪಾತೌ . ನಿಮಿಷಿತವದ್ ಇವ ತಿರೋಭೂತಂ . ಇತಿ ಏವಂ ಅಧಿದೈವತಂ ದೇವತಾಯಾ ಅಧಿ ಯದ್ದರ್ಶನಮಧಿದೈವತಂ ತತ್ .. ೪..

ಮಂತ್ರ ೫

ಅಥಾಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಯದೇತದ್ ಗಚ್ಛತೀವ ಚ ಮನೋಽನೇನ ಚೈತದುಪಸ್ಮರತ್ಯಭೀಕ್ಷ್ಣಂ ಸಂಕಲ್ಪಃ .. ೪.೫..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮ-ವಿಷಯಃ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಉಪಾಸನೋಪದೇಶಃ

ಅಥ ಅನಂತರಂ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಂ (೨೪೭) ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮ-ವಿಷಯಃ ಆದೇಶ ಉಚ್ಯತೇ . ಯದೇತದ್ ಗಚ್ಛತೀವ ಚ ಮನಃ ಏತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಘೌಕತೇ ಇವ ವಿಷಯೀ-ಕರೋತಿ ಇವ . ಯತ್ ಚ (೨೪೮) ಅನೇನ ಮನಸಾ ಏತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಉಪಸ್ಮರತಿ ಸಮೀಪತಃ ಸ್ಮರತಿ ಸಾಧಕಃ . ಅಭೀಕ್ಷ್ಣಂ ಭೃಶಂ ಸಂಕಲ್ಪಃ ಚ ಮನಸೋ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಷಯಃ . (೨೪೯) ಮನ-ಉಪಾಧಿಕತ್ವಾದ್ ಹಿ ಮನಸಃ ಸಂಕಲ್ಪ-ಸ್ಮತ್ಯಾದಿ-

ಪ್ರತ್ಯಯೈರಭಿವ್ಯಜ್ಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷಯೀ-ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ (೨೫೦) ಇವ . ಅತಃ ಸ ಏಷ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಧ್ಯಾತ್ಮಮಾದೇಶಃ .

ವಿದ್ಯುನ್ನಿಮೇಷಣವದ್ ಅಧಿದೈವತಂ ದ್ರುತ-ಪ್ರಕಾಶನ-ಧರ್ಮಿ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಚ ಮನಃ-ಪ್ರತ್ಯಯ-ಸಮ-ಕಾಲಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿ-ಧರ್ಮಿ - ಇತ್ಯೇಷ ಆದೇಶಃ . ಏವಮಾದಿಶ್ಯಮಾನಂ (೨೫೧) ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಮಂದ-ಬುದ್ಧಿ-ಗಮ್ಯಂ ಭವತೀತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಆದೇಶೋಪದೇಶಃ . ನ ಹಿ ನಿರುಪಾಧಿಕಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಮಂದ-ಬುದ್ಧಿಭಿರಾಕಲಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಂ .. ೪.೫..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಅಥ ಅನಂತರಮಧ್ಯಾತ್ಮಂ . ಆತ್ಮ-ವಿಷಯಮಧ್ಯಾತ್ಮಂ, “ಉಚ್ಯತೇ” ಇತಿ ವಾಕ್ಯ-ಶೇಷಃ . ಯದೇತದ್ ಯಥೋಕ್ತ-ಲಕ್ಷಣಂ ಬ್ರಹ್ಮ (೨೫೨) ಗಚ್ಛತಿ ಇವ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಇವ, ವಿಷಯೀ-ಕರೋತಿ ಇವ ಇತ್ಯರ್ಥಃ . ನ ಪುನಃ ವಿಷಯೀ-ಕರೋತಿ, ಮನಸೋವಿಷಯತ್ವಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ . ಅತೋ ಮನೋ ನ ಗಚ್ಛತಿ . “ಯೇನಾಹುರ್ಮನೋ ಮತಂ” (ಕೇ. ೧.೫) ಇತಿ ಹಿ ಚೋಕ್ತಂ . ಗಚ್ಛತಿ ಇವ ಇತಿ ತು ಮನಸೋಽಪಿ ಮನಸ್ತಾತ್ . ಆತ್ಮ-ಭೂತತ್ವಾಚ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ತತ್ಸಮೀಪೇ ಮನೋ ವರ್ತತೇ ಇತಿ . ಉಪಸ್ಕರತಿ (೨೫೩) ಅನೇನ ಮನಸೈವ ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ವಾನ್ ಯಸ್ಮಾತ್ ತಸ್ಮಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಚ್ಛತಿ ಇವ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ . ಅಭೀಕ್ಷಣಂ ಪುನಃ ಪುನಃ ಚ ಸಂಕಲ್ಪಃ ಬ್ರಹ್ಮ-ಪ್ರೇಷಿತಸ್ಯ ಮನಸಃ . ಅತ ಉಪಸ್ಕರಣ-ಸಂಕಲ್ಪಾದಿಭಿಃ ಲಿಂಗೈಃ (೨೫೪) ಬ್ರಹ್ಮ ಮನೋಽಧ್ಯಾತ್ಮ-ಭೂತಂ (೨೫೫) ಉಪಾಸ್ಯಂ (೨೫೬) ಇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ .. ೫..

ಮಂತ್ರ ೬

ತದ್ಧ ತದ್ವನಂ ನಾಮ ತದ್ವನಮಿತ್ಯುಪಾಸಿತವ್ಯಂ ಸ ಯ ಏತದೇವಂ ವೇದಾಭಿಹೈನಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ಸಂವಾಂಛಂತಿ .. ೪.೬..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಹ ಕಿಲ ತದ್ವನಂ ನಾಮ ತಸ್ಯ ವನಂ ತದ್ವನಂ, ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಿ-ಜಾತಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮ-ಭೂತತ್ವಾದ್ (೨೫೭) ವನಂ ವನನೀಯಂ ಸಂಭಜನೀಯಂ . ಅತಃ ತದ್ವನಂ ನಾಮ . ಪ್ರಖ್ಯಾತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ತದ್ವನಮಿತಿ ಯತಃ ತಸ್ಮಾತ್ ತದ್ವನಮಿತಿ ಅನೇನೈವ ಗುಣಾಭಿಧಾನೇನ (೨೫೮) ಉಪಾಸಿತವ್ಯಂ ಚಿಂತನೀಯಂ . ಅನೇನ ನಾಮ್ನಾ (೨೫೯) ಉಪಾಸನಸ್ಯ ಫಲಮಾಹ - ಸ ಯಃ ಕಶ್ಚಿದ್ ಏತದ್ ಯಥೋಕ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಏವಂ ಯಥೋಕ್ತ-ಗುಣಂ ವೇದ ಉಪಾಸ್ತೇ ಅಭಿ ಹ ಏನಂ ಉಪಾಸಕಂ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ಅಭಿ ಸಂವಾಂಛಂತಿ ಹ ಪ್ರಾರ್ಥಯಂತೇ ಏವ, ಯಥಾ ಬ್ರಹ್ಮ .. ೪.೬..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ತಸ್ಯ ಚ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಮುಪಾಸನೇ ಗುಣೋ ವಿಧೀಯತೇ - ತದ್ಧ ತದ್ವನಂ . ತದ್ ಏತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ತಚ್ಚ ತದ್ವನಂ ಚ ತತ್ಪರೋಕ್ಷಂ ವನಂ ಸಂಭಜನೀಯಂ . ವನತೇಃ ತತ್ಕರ್ಮಣಃ (೨೬೦) ತಸ್ಮಾತ್ ತದ್ವನಂ ನಾಮ . ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಗೌಣಂ ಹೀದಂ ನಾಮ . ತಸ್ಮಾದನೇನ ಗುಣೇನ (೨೬೧) ತದ್ವನಮಿತ್ಯುಪಾಸಿತವ್ಯಂ . ಸ ಯಃ ಕಶ್ಚಿತ್ ಏತದ್ ಯಥೋಕ್ತಂ ಏವಂ ಯಥೋಕ್ತೇನ ಗುಣೇನ ವನಮಿತ್ಯನೇನ ನಾಮ್ನಾ ಅಭಿಧೇಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವೇದ ಉಪಾಸ್ತೇ ತಸ್ಯೈತತ್ಪಲಮುಚ್ಯತೇ . ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ಏನಂ ಉಪಾಸಕಂ ಅಭಿಸಂವಾಂಛಂತಿ ಇಹ ಅಭಿಸಂಭಜಂತೇ ಸೇವಂತೇ ಸ್ಮೇತ್ಯರ್ಥಃ . ಯಥಾಗುಣೋಪಾಸನಂ (೨೬೨) ಹಿ ಫಲಂ .. ೬..

ಮಂತ್ರ ೭

ಏವಮನುಶಿಷ್ಯಃ ಶಿಷ್ಯಃ ಆಚಾರ್ಯಮುವಾಚ -

ಉಪನಿಷದಂ ಭೋ ಬ್ರೂಹಿ ಇತ್ಯುಕ್ತಾ ತ ಉಪನಿಷದ್ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಂ ವಾವ ತ ಉಪನಿಷದಮಬ್ರೂಮೇತಿ .. ೪.೭..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಉಪನಿಷದಂ ರಹಸ್ಯಂ ಯಚ್ಚಿಂತ್ಯಂ ಭೋ ಭಗವನ್ ಬ್ರೂಹಿ ಇತಿ . ಏವಮುಕ್ತವತಿ ಶಿಷ್ಯೇ ಆಹ ಆಚಾರ್ಯಃ ಉಕ್ತಾ ಅಭಿಹಿತಾ ತೇ ತವ ಉಪನಿಷತ್ . ಕಾ ಪುನಃ ಸೇತ್ಯಾಹ - ಬ್ರಾಹ್ಮೀಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪರಮಾತ್ಮನಃ ಇಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ತಾಂ ಪರಮಾತ್ಮ-ವಿಷಯತ್ವಾದತೀತ-ವಿಜ್ಞಾನಸ್ಯ ವಾವ ಏವ ತೇ ಉಪನಿಷದಮಬ್ರೂಮ ಇತಿ . ಉಕ್ತಾಮೇವ ಪರಮಾತ್ಮ-ವಿದ್ಯಾಮುಪನಿಷದಮಬ್ರೂಮ ಇತ್ಯವಧಾರಯತ್ಯುತ್ತರಾರ್ಥಂ .

ತಪಃಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಯಾಃ ಅಶೇಷತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನಂ

ಪರಮಾತ್ಮ-ವಿಷಯಾಮುಪನಿಷದಂ ಶ್ರುತವತ “ಉಪನಿಷದಂ ಭೋ ಬ್ರೂಹಿ”

ಇತಿ ಪ್ರಚ್ಛತಃ ಶಿಷ್ಯಸ್ಯ ಕಃ ಅಭಿಪ್ರಾಯಃ? ಯದಿ ತಾವಚ್ಛುತಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಶ್ನಃ

ಕೃತಃ, ತತಃ ಪಿಷ್ಟ-ಪೇಷಣವತ್ ಪುನರುಕ್ತೋನರ್ಥಕಃ ಪ್ರಶ್ನಃ ಸ್ಯಾತ್ . ಅಥ

ಸಾವಶೇಷಾ ಉಕ್ತಾ ಉಪನಿಷತ್ಸ್ಯಾತ್ ತತಸ್ತಸ್ಯಾಃ ಫಲವಚನೇನೋಪಸಂಹಾರೋ

ನ ಯುಕ್ತಃ “ಪ್ರೇತ್ಯಾಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾದಮೃತಾ ಭವಂತಿ” (ಕೇ. ೨.೫) ಇತಿ .

ತಸ್ಮಾದುಕ್ತೋಪನಿಷಜ್ಞೇಷವಿಷಯೋಽಪಿ ಪ್ರಶ್ನಃ ಅನುಪಪನ್ನ ಏವ, ಅನವಶೇಷಿತತ್ವಾತ್

. ಕಸ್ತರ್ಹ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ ಪ್ರಷ್ಠುಃ?

ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ - ಕಿಂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತೋಪನಿಷಜ್ಞೇಷತಯಾ ತತ್ಸಹಕಾರಿ-ಸಾಧನಾಂತರಾಪೇಕ್ಷಾ,

ಅಥ ನಿರಪೇಕ್ಷೈವ . ಸಾಪೇಕ್ಷಾ ಚೇದಪೇಕ್ಷಿತ-ವಿಷಯಾಮುಪನಿಷದಂ ಬ್ರೂಹಿ

. ಅಥ ನಿರಪೇಕ್ಷಾ ಚೇದವಧಾರಯ ಪಿಪ್ಪಲಾದವದ್ “ನಾತಃಪರಮಸ್ತಿ”

ಇತ್ಯೇವಮಭಿಪ್ರಾಯಃ . ಏತದುಪಪನ್ನಮಾಚಾರ್ಯಸ್ಯಾವಧಾರಣ-ವಚನಂ

“ಉಕ್ತಾ ತೇ ಉಪನಿಷತ್” ಇತಿ .

ಆಕ್ಷೇಪಃ

ನನು ನಾವಧಾರಣಮಿದಂ, ಯತೋಽನ್ಯದ್ವಕ್ತವ್ಯಮಾಹ “ತಸ್ಯೈ ತಪೋ ದಮಃ”
ಇತ್ಯಾದಿ .

ಸಮಾಧಾನಂ

ಸತ್ಯಂ ವಕ್ತವ್ಯಮುಚ್ಯತೇ ಆಚಾರ್ಯೇಣ, ನ ತು ಉಕ್ತೋಪನಿಷಜ್ಞೇಷತಯಾ
ತತ್ಸಹಕಾರಿ-ಸಾಧನಾಂತರಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ವಾ . ಕಿಂತು ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿದ್ಯಾ-ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಪಾಯಾಭಿಪ್ರಾಯಃ
. ವೇದ್ಯಃ ತದಂಗೈಶ್ಚ ಸಹಪಾಲೇನ ಸಮೀಕರಣಾತ್ ತಪಃ-ಪ್ರಭೃತೀನಾಂ . ನ ಹಿ
ವೇದಾನಾಂ ಶಿಕ್ಷಾದ್ಯಂಗಾನಾಂ ಚ ಸಾಕ್ಷಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿದ್ಯಾ-ಶೇಷತ್ವಂ ತತ್ಸಹಕಾರಿ-
ಸಾಧನತ್ವಂ ವಾ ಸಂಭವತಿ .

ಆಕ್ಷೇಪಃ

ಸಹಪರಿತಾನಾಮಪಿ ಯಥಾ-ಯೋಗಂ ವಿಭಜ್ಯ ವಿನಿಯೋಗಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಚೇತ್
. ಯಥಾ ಸೂಕ್ತ-ವಾಕಾನುಮಂತ್ರಣ-ಮಂತ್ರಾಣಾಂ ಯಥಾ-ದೈವತಂ ವಿಭಾಗಃ
(೨೬೩) , ತಥಾ ತಪೋ-ದಮ-ಕರ್ಮ-ಸತ್ಯಾದೀನಾಮಪಿ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿದ್ಯಾ-ಶೇಷತ್ವಂ,
ತತ್ಸಹಕಾರಿ-ಸಾಧನತ್ವಂ ವೇತಿ ಕಲ್ಪ್ಯತೇ . ವೇದಾನಾಂ ತದಂಗಾನಾಂ ಚಾರ್ಥ-
ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವೇನ ಕರ್ಮಾತ್ಮ-ಜ್ಞಾನೋಪಾಯತ್ವಂ ಇತಿ . ಏವಂ ಹ್ಯಯಂ ವಿಭಾಗೋ
ಯುಜ್ಯತೇ ಅರ್ಥ-ಸಂಬಂಧೋಪಪತ್ತಿ-ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದಿತಿ ಚೇತ್ .

ಸಮಾಧಾನಂ

ನ, ಅಯುಕ್ತೇಃ . ನ ಹ್ಯಯಂ ವಿಭಾಗೋ ಘಟನಾಂ ಪ್ರಾಂಚತಿ . ನ ಹಿ ಸರ್ವ-
ಕ್ರಿಯಾ-ಕಾರಕ-ಫಲ-ಭೇದ-ಬುದ್ಧಿ-ತಿರಸ್ಕಾರಿಣ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿದ್ಯಾಯಾಃ ಶೇಷಾಪೇಕ್ಷಾ,
ಸಹಕಾರಿ-ಸಾಧನ-ಸಂಬಂಧೋ ವಾ ಯುಜ್ಯತೇ . ಸರ್ವ-ವಿಷಯ-ವ್ಯಾವೃತ್ತ-
ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮ-ವಿಷಯ-ನಿಷ್ಠತ್ವಾಚ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿದ್ಯಾಯಾಃ, ತತ್ಪಲಸ್ಯ ಚ ನಿಃಶ್ರೇಯಸಸ್ಯ .
“ಮೋಕ್ಷಮಿಚ್ಛನ್ ಸದಾ ಕರ್ಮ ತ್ಯಜೇದೇವ ಸಸಾಧನಂ . ತ್ಯಜತೈವ ಹಿ ತಜ್ಜ್ಞೇಯಂ
ತ್ಯಕ್ತುಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರಂ ಪದಂ” (ಭಾಲ್ಗವೀಶ್ರುತಿಃ) . ತಸ್ಮಾತ್ ಕರ್ಮಣಾಂ ಸಹಕಾರಿತ್ವಂ
ಕರ್ಮ-ಶೇಷಾಪೇಕ್ಷಾ (೨೬೪) ವಾ ನ ಜ್ಞಾನಸ್ಯೋಪಪದ್ಯತೇ . ತತೋಽಸದೇವ
“ಸುಕ್ತವಾಕಾನುಮಂತ್ರಣವದ್ ಯಥಾ-ಯೋಗಂ ವಿಭಾಗಃ” ಇತಿ . ತಸ್ಮಾದ್
ಅವಧಾರಣಾರ್ಥತೈವ ಪ್ರಶ್ನ-ಪ್ರತಿವಚನಸ್ಯೋಪಪದ್ಯತೇ . ಏತಾವತೀ ಏವ (೨೬೫)
ಇಯಮುಪನಿಷದ್ ಉಕ್ತಾಽನ್ಯ-ನಿರಪೇಕ್ಷಾ ಅಮೃತತ್ವಾಯ್ .. ೪.೭..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

“ಉಪನಿಷದಂ ಭೋ ಬ್ರೂಹಿ” ಇತ್ಯುಕ್ತಾಯಾಮಪ್ಯುಪನಿಷದಿ ಶಿಷ್ಯೇಣೋಕ್ತ
ಆಚಾರ್ಯ ಆಹ - ಉಕ್ತಾ ಕಥಿತಾ ತೇ ತುಭ್ಯಂ ಉಪನಿಷದ್ ಆತ್ಮೋಪಾಸನಂ
ಚ . ಅಧುನಾ ಬ್ರೂಹೀಂ ವಾವ ತೇ ತುಭ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ-ಜಾತೇಃ
ಉಪನಿಷದಂ ಅಬ್ರೂಮ ವಕ್ಷ್ಯಾಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ . ವಕ್ಷ್ಯತಿ ಹಿ (೨೬೬) . ಬ್ರೂಹೀ

(೨೬೭) ನೋಕ್ತಾ . ಉಕ್ತಾ (೨೬೮) ತ್ವಾತ್ಮೋಪನಿಷತ್ . ತಸ್ಮಾದ್ (೨೬೯) ನ ಭೂತಾಭಿಪ್ರಾಯೋಽಬ್ರೂಮ ಇತ್ಯಯಂ ಶಬ್ದಃ .. ೭..

ಮಂತ್ರ ಉ

ತಸ್ಯೈ ತಪೋ ದಮಃ ಕರ್ಮೇತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ವೇದಾಃ ಸರ್ವಾಂಗಾನಿ
ಸತ್ಯಮಾಯತನಂ .. ೪.೮..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಯಾಮಿಮಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಮುಪನಿಷದಂ ತವಾಗ್ರೇಽಬ್ರೂಮ (೨೭೦) ತಸ್ಯೈ ತಸ್ಯಾ ಉಕ್ತಾಯಾ ಉಪನಿಷದಃ ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯುಪಾಯ-ಭೂತಾನಿ ತಪ-ಆದೀನಿ . ತಪಃ ಕಾಯೇಂದ್ರಿಯ-ಮನಸಾಂ ಸಮಾಧಾನಂ . ದಮಃ ಉಪಶಮಃ . ಕರ್ಮ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ . ಏತೈರ್ಹಿ ಸಂಸ್ಕೃತಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವ-ಶುದ್ಧಿ-ದ್ವಾರಾ ತತ್ತ್ವ-ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿದೃಷ್ಟಾ . ದೃಷ್ಟಾ ಹ್ಯಮೃದಿತ-ಕಲ್ಮಷಸ್ಯ ಉಕ್ತೇಽಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ, ಅಪ್ರತಿಪತ್ತಿರ್ವಿಪರೀತ-ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಶ್ಚ, ಯಥೇಂದ್ರ-ವಿರೋಚನ-ಪ್ರಭೃತೀನಾಂ . ತಸ್ಮಾದಿಹ ವಾ ಅತೀತೇಷು ವಾ ಬಹುಷು ಜನ್ಮಾಂತರೇಷು ತಪ-ಆದಿಭಿಃ ಕೃತ-ಸತ್ತ್ವ-ಶುದ್ಧೇಃ ಜ್ಞಾನಂ ಸಮುತ್ಪದ್ಯತೇ ಯಥಾ-ಶ್ರುತಂ . “ಯಸ್ಯ ದೇವೇ ಪರಾ-ಭಕ್ತಿಃ (೨೭೧) ಯಥಾ ದೇವೇ ತಥಾ ಗುರೌ . ತಸ್ಯೈತೇ ಕಥಿತಾ ಹ್ಯರ್ಥಾಃ ಪ್ರಕಾಶಂತೇ ಮಹಾತ್ಮನಃ ..” (ಶ್ಲೋ. ೬.೨೩) ಇತಿ ಮಂತ್ರ-ವರ್ಣಾತ್ . “ಜ್ಞಾನಮುತ್ಪದ್ಯತೇ ಪುಂಸಾಂ ಕ್ಷಯಾತ್ (೨೭೨) ಪಾಪಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ” (ಮ.ಭಾ.ಶಾಂ. ೨೦೪.೮) ಇತಿ ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ . ಇತಿ-ಶಬ್ದಃ ಉಪಲಕ್ಷಣತ್ವ-ಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಃ . ಇತಿ ಏವಮಾದ್ಯನ್ಯದಪಿ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತೇರುಪಕಾರ “ಅಮಾನಿತ್ವಮದಂಭಿತ್ವಂ” (ಗೀ. ೧೩.೭) ಇತ್ಯಾದ್ಯುಪದರ್ಶಿತಂ ಭವತಿ . ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಪಾದೌ (೨೭೩) , ಪಾದೌ ಇವ ಅಸ್ಯಾಃ . ತೇಷು ಹಿ ಸತ್ಸು ಪ್ರತಿತಿಷ್ಠತಿ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿದ್ಯಾ ಪ್ರವರ್ತತೇ ಪದ್ಭ್ಯಾಂ ಇವ ಪುರುಷಃ . ವೇದಾಃ ಚತ್ವಾರಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಚ ಅಂಗಾನಿ ಶಿಕ್ಷಾದೀನಿ ಷಟ್ . ಕರ್ಮ-ಜ್ಞಾನ-ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವಾದ್ ವೇದಾನಾಂ, ತದ್ರಕ್ಷಣಾರ್ಥತ್ವಾದ್ ಅಂಗಾನಾಂ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಾತ್ವಂ . ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ-ಶಬ್ದಸ್ಯ ಪಾದ-ರೂಪಕ-ಕಲ್ಪನಾರ್ಥತ್ವಾದ್ ವೇದಾಃ ತು ಇತರಾಣಿ ಸರ್ವಾಂಗಾನಿ ಶಿರ-ಆದೀನಿ (೨೭೪) . ಅಸ್ಮಿನ್ (೨೭೫) ಪಕ್ಷೇ ಶಿಕ್ಷಾದೀನಾಂ ವೇದ-ಗ್ರಹಣೇನೈವ ಗ್ರಹಣಂ ಕೃತಂ ಪ್ರತ್ಯೇತವ್ಯಂ . ಅಂಗಿನಿ ಹಿ ಗೃಹೀತೇ ಅಂಗಾನಿ ಗೃಹೀತಾನ್ಯೇವ ಭವಂತಿ, ತದಾಯತನತ್ವಾದಂಗಾನಾಂ (೨೭೬) . ಸತ್ಯಂ ಆಯತನಂ ಯತ್ರ ತಿಷ್ಠತ್ಯುಪನಿಷತ್ ತದಾಯತನಂ . ಸತ್ಯಮಿತಿ ಅಮಾಯಿತಾ ಅಕೌಟಿಲ್ಯಂ ವಾಜ್-ಮನಃ-ಕಾಯಾನಾಂ . ತೇಷು ಹ್ಯಾಶ್ರಯತಿ ವಿದ್ಯಾ ಯೇ ಅಮಾಯಾವಿನಃ ಸಾಧವಃ, ನ ಆಸುರ-ಪ್ರಕೃತಿಷು ಮಾಯಾವಿಷು . “ (೨೭೭) ನ ಯೇಷು ಜಿಹ್ಮಮನೃತಂ ನ ಮಾಯಾ ಚ” (ಪ್ರ. ೧.೧೬) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ . ತಸ್ಮಾತ್ ಸತ್ಯಮಾಯತನಮಿತಿ ಕಲ್ಪ್ಯತೇ . ತಪ-ಆದಿಷು ಏವ

ಪ್ರತಿಷ್ಠಾತ್ವೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಪುನರಾಯತನತ್ವೇನ ಗ್ರಹಣಂ ಸಾಧನಾತಿಶಯತ್ವ-
ಜ್ಞಾಪನಾರ್ಥಂ . “ಅಶ್ವಮೇಧ-ಸಹಸ್ರಂ ಚ ಸತ್ಯಂ ಚ ತುಲಯಾ ದೃತಂ . ಅಶ್ವಮೇಧ-
ಸಹಸ್ರಾಚ್ಚ ಸತ್ಯಮೇಕಂ ವಿಶಿಷ್ಯತೇ” (ವಿಷ್ಣುಸ್ತುತಿಃ ೮) ಇತಿ ಸ್ಮೃತೇಃ .. ೪.೮..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ತಸ್ಯಾ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾಯಾಃ (೨೭೮) ಉಪನಿಷದಃ ತಪಃ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದಿ, ದಮಃ
ಉಪಶಮಃ, ಕರ್ಮ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಇತಿ ಏತಾನಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಆಶ್ರಯಃ . ಏತೇಷು
ಹಿ ಸತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮ್ಯಪನಿಷತ್ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ ಭವತಿ . ವೇದಾಃ ಚತ್ವಾರಃ ಅಂಗಾನಿ ಚ
ಸರ್ವಾಣಿ . ಪ್ರತಿಷ್ಠೇತ್ಯನುವರ್ತತೇ . ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಯಾ ಹಿ ವಿದ್ಯಾ . ಸತ್ಯಂ ಯಥಾ-ಭೂತ-
ವಚನಮಪೀಡಾ-ಕರಂ ಆಯತನಂ ನಿವಾಸಃ . ಸತ್ಯವತ್ತು ಹಿ ಸರ್ವಂ ಯಥೋಕ್ತಂ
(೨೭೯) ಆಯತನೇ ಇವ ಅವಸ್ಥಿತಂ .. ೮..

ಮಂತ್ರ ೯

ಯೋ ವಾ ಏತಾಮೇವಂ ವೇದಾಪಹತ್ಯ ಪಾಪ್ಪಾನಮನಂತೇ ಸ್ವರ್ಗೇ ಲೋಕೇ
ಜ್ಯೇಯೇ

ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ .. ೪.೯..

ಪದಭಾಷ್ಯಂ

ಯೋ ವೈ ಏತಾಂ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿದ್ಯಾಂ “ಕೇನೇಷಿತಂ” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಯಥೋಕ್ತಾಂ ಏವಂ
ಮಹಾ-ಭಾಗಾಂ, “ಬ್ರಹ್ಮ ಹ ದೇವೇಭ್ಯಃ” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸ್ತುತಾಂ, ಸರ್ವ-ವಿದ್ಯಾ-
ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ (೨೮೦) ವೇದ “ಅಮೃತತ್ವಂ ಹಿ ವಿಂದತೇ” ಇತ್ಯುಕ್ತಮಪಿ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿದ್ಯಾ-
ಫಲಮಂತೇ ನಿಗಮಯತಿ - ಅಪಹತ್ಯ ಪಾಪ್ಪಾನಂ ಅವಿದ್ಯಾ-ಕಾಮ-ಕರ್ಮ-ಲಕ್ಷಣಂ
ಸಂಸಾರ-ಬೀಜಂ ವಿಧೂಯ ಅನಂತೇ ಅಪರ್ಯಂತೇ ಸ್ವರ್ಗೇ (೨೮೧) ಲೋಕೇ
ಸುಖಾತ್ಮಕೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಇತ್ಯೇತತ್ . ಅನಂತೇ ಇತಿ ವಿಶೇಷಣಾನ್ವ ತ್ರಿವಿಷ್ಟಪೇ . ಅನಂತ-
ಶಬ್ದಃ ಔಪಚಾರಿಕೋಽಪಿ ಸ್ಯಾದ್ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ಜ್ಯೇಯೇ ಇತಿ . ಜ್ಯೇಯೇ ಜ್ಯಾಯಸಿ
ಸರ್ವ-ಮಹತ್ತರೇ ಸ್ವಾತ್ಮನಿ ಮುಖ್ಯೇ ಏವ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ . ನ ಪುನಃ ಸಂಸಾರಮಾಪದ್ಯತ
ಇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ .. ೪.೯..

ವಾಕ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ತಾಂ ಏತಾಂ ತಪ-ಆಧ್ಯಂಗಾಂ (೨೮೨) ತತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಮುಪನಿಷದಂ
ಸಾಯತನಂ ಆತ್ಮ-ಜ್ಞಾನ-ಹೇತು-ಭೂತಾಂ ಏವಂ ಯಥಾವದ್ ಯೋ ವೇದ
ಅನುವರ್ತತೇನುತಿಷ್ಠತಿ, ತಸ್ಯೈತತ್ಪಲಮಾಹ - ಅಪಹತ್ಯ ಪಾಪ್ಪಾನಂ ಅಪಕ್ಷೀಯ
ಧರ್ಮಾಧರ್ಮೌ ಇತ್ಯರ್ಥಃ . ಅನಂತೇ ಅಪಾರೇ, ಅವಿದ್ಯಮಾನಾಂತೇ ಸ್ವರ್ಗೇ
ಲೋಕೇ ಸುಖ-ಪ್ರಾಯೇ ನಿರ್ದುಃಖಾತ್ಮನಿ ಪರೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಜ್ಯೇಯೇ ಮಹತಿ ಸರ್ವ-
ಮಹತ್ತರೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಸರ್ವ-ವೇದಾಂತ-ವೇದ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಆತ್ಮತ್ವೇನ ಅವಗಮ್ಯ
ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .. ೯..

ಓಂ ಆಪ್ಯಾಯಂತು ಮಮಾಂಗಾನಿ ವಾಕ್ಪಾಣಶ್ಚಕ್ಷುಃಶ್ರೋತ್ರಮಥೋ
ಬಲಮಿಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ ಸರ್ವಾಣಿ . ಸರ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮೌಪನಿಷದಂ .

ಮಾಹಂ ಬ್ರಹ್ಮ ನಿರಾಕುರ್ಯಾಂ . ಮಾಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ ನಿರಾಕರೋತ್ .

ಅನಿರಾಕರಣಮಸ್ತ್ವ ನಿರಾಕರಣಂ ಮೇ ಅಸ್ತು .

ತದಾತ್ಮನಿ ನಿರತೇ ಯ ಉಪನಿಷತ್ಸು ಧರ್ಮಾಸ್ತೇ ಮಯಿ ಸಂತು .

ತೇ ಮಯಿ ಸಂತು .. ಓಂ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಂತಿಃ ..

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪರಮಹಂಸಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯಸ್ಯ ಶ್ರೀಗೋವಿಂದಭಗವತ್ಪ್ರಜ್ಞಪಾದಶಿಷ್ಯಸ್ಯ

ಶ್ರೀಮಚ್ಛಂಕರಭಗವತಃ ಕೃತೌ ಕೇನೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಂ ಸಂಪೂರ್ಣಂ ..

ಕೇನೋಪನಿಷತ್ ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ ಏವಂ ಟಿಪ್ಪಣಿಸಹಿತಾ

ಟಿಪ್ಪಣೀ

- (೧) ಸಾಮವೇದೀಯಾಂತರ್ಗತ-ತಲವಕಾರ-ಶಾಖಾಯಾಃ ನವಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಇಯಮುಪನಿಷತ್ .
- (೨) ಅನ್ಯಕಾರಣತ್ವಂ ಅನ್ಯಫಲತ್ವಮಿತ್ಯರ್ಥಃ . ಫಲಮಪಿ ಹೇತುಃ .
- (೩) ವಸ್ತುಪ್ರಮಾಣಾಧೀನತ್ವಾದಿತಿ ಯಾವತ್ . ಪ್ರಮಾಣಸ್ಯ ವಸ್ತುನುಸಾರಿತ್ವಾತ್ ಪ್ರಮಾಣಾಪೇಕ್ಷಯಾ ವಿಷಯವಸ್ತುನಃ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾಂ ಇತಿ ಯಾವತ್ .
- (೪) ಉಚ್ಛೇತ್ತುಮಿಚ್ಛತಃ .
- (೫) ಪುನಃ ಪುನಃ ಮೃತ್ಯುಸಾಧಕಂ . ಅಥವಾ ಮೃತ್ಯುರಿತಿಪದಂ ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಃ ಯಸ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .
- (೬) ಯದ್ಯಪಿ ಸ್ವರ್ಗಕಾಮೋ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮೇನ ಯಜೇತ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾತ್ ಮನುಷ್ಯತ್ವದೇಹತ್ವಾದಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತಃ ಆತ್ಮಾ ಸ್ವರ್ಗಫಲಭುಗ್ ಅಂಗೀಕ್ರಿಯತೇ ಕರ್ಮಣಿ ತಥಾಪಿ ನ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮತತ್ವಂ ತತ್ರ ಆದರ್ಶಂ ಶಕ್ಯತೇ . ಸಾಧನಸಾಧ್ಯಾದಿವಿರೋಧಾತ್ .
- (೭) ಕರ್ಮಣಃ ಜ್ಞಾನೇನ ತ್ಯಜ್ಯತ್ವೇ ಸತಿ ಕರ್ಮ ನ ಆರಬ್ಧವ್ಯಮೇವ ಇತಿ ಶಂಕತೇ .
- (೮) ಪೂರ್ವಂ ಕರ್ಮ ಕೃತ್ವಾ ತತಃ ತ್ಯಕ್ತುಮಿಷ್ಟಂ .
- (೯) ಸ ಕಾಮಭಿರ್ಜಾಯತೇ ತತ್ರ ತತ್ರ .
- (೧೦) ತನ್ನಿರ್ವರ್ತಕಃ ಸಂಸ್ಕಾರ-ಸಂಪಾದಕಃ ಆಶ್ರಯಭೂತಃ ಯಃ ಪ್ರಾಣಃ ತದ್ವಿಜ್ಞಾನಂ ತದುಪಾಸನಂ ತತ್ಸಹಿತಾನಿ . ಪ್ರಾಣೋಪಾಸನಸಹಿತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ .
- (೧೧) ಫಲಕಾಮನಯಾ ದೇವಾನ್ ಯೋ ಯಜತೇ ಸಃ ಶ್ರೀಯಾನ್ ಉತ ಆತ್ಮಶುದ್ಧ್ಯರ್ಥಮೇವ ಯೋ ಯಜತೇ ಸಃ ಆತ್ಮಯಾಜೀ ಶ್ರೀಯಾನ್ ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನಂ ಕೃತ್ವಾ ಆತ್ಮಯಾಜೀ ಶ್ರೀಯಾನಿತಿ ನಿರೂಪಿತಂ ಶತಪಥಾಖ್ಯೇ ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ .
- (೧೨) ಅನ್ಯೇನ ಮೃದಾದಿಚೂರ್ಣೇನ ಅನ್ಯತ್ ಭಾಂಡಾದಿ ಸಂಸ್ಥಿಯತೇ .
- (೧೩) ಪತತಿ ಇತ್ಯನೇನ ಪಕ್ಷಿವತ್ ಮನಃ ವೇಗೇನ ಸ್ವವಿಷಯಂ ಪತತಿ ಇತಿ ವ್ಯಜಯತೇ .

(೧೪) ಇಷ ಆಭೀಕ್ಷ್ಯೋ (೧೫೨೫ ಸೇಟ್) ನವಮಗಣಕ್ಯಾದಿಃ ಇಷ್ಟಾತಿ . ಇಷಿತಂ . ಆಭೀಕ್ಷ್ಯಂ ಪೌನಃಪುನ್ಯಂ ಭೃಶಾರ್ಥೋ ವಾ . ತದ್ವಿಷಯಾಯಾಂ ಕ್ರಿಯಾಯಾಂ . ಇಷ ಗತೌ (೧೧೨೭ ಸೇಟ್) ಚತುರ್ಥಗಣದಿವಾದಿಃ ಇಷ್ಟಾತಿ . ಇಷಿತಂ . ಅತ್ರ ಇಷ (ಇಷು ವಾ) ಇಚ್ಛಾಯಾಂ (೧೨೫೧) ಷಷ್ಠಗಣತುದಾದಿಃ ಇಚ್ಛತಿ . ಇಷ್ಟಮಿತಿ . ಇಷಿತಂ ತು ಛಾಂದಸಂ . ತೌದಾಕಸ್ಯ ತೀಷನಹಲುಭರುಷರಿಷಃ (೭.೨.೪೮) ಇತಿ ವಿಕಲ್ಪೇನ ಇಡ್ವಿಧಾನೇಽಪಿ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷಾ (೭.೨.೧೫) ಇತಿ ನಿಷ್ಕಾಯಾಃ ಇಡ್-ನಿಷೇಧೇನ ಇಷ್ಟಮಿತ್ಯೇವ ರೂಪಂ ಸ್ಯಾತ್ . (ಇಟ್ಟಯೋಗೇ ತು ಗುಣೇನ ಭವಿತವ್ಯಂ . ಏಷಿತವ್ಯಮಿತಿ ಸ್ಯಾತ್ ತದಭಾವಃ ಛಾಂದಸತ್ವಾಭಿಧಾನಮಿತಿ ಆನಂದಗಿರಿಃ . ತಸ್ಯ ಮತೇ ವೇಟ್ . ಅನ್ವಿಷ್ಟಮನ್ವೇಷಿತಮಿತಿ ಪ್ರಯೋಗದ್ವೈವಿಧ್ಯೋಪಪತ್ತಯೇ .

(೧೫) ಪಾರಭೇದ - ಅಭ್ಯಗ್ರದುಃಖೇ ಇತಿ ವಾ .

(೧೬) ಮನಾದೀನಾಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಚೇತನಾಧಿಷ್ಠಾನಪೂರ್ವಿಕಾ ಅಚೇತನಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ವಾತ್ ರಥಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿವತ್ ಇತಿ ಪ್ರಯೋಗಃ . ಹೇತೌ ಅಚೇತನಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ವಂ ಅಸಿದ್ಧಂ ಮನಸಃ ಚೇತನತ್ವಾತ್ ಇತಿಶಂಕಾವಾರಣಾಯ ಮನಾದೀನಾಮಚೇತನತ್ವಮಾಹ .

(೧೭) ಯಥಾ ರಾಜ್ಞಃ ಭೋಜನೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ಭವತಿ ಚಕೋರಪಕ್ಷಿಣಃ ಸನ್ನಿಧಿಮಾತ್ರೇಣ . ಚಕೋರಸ್ಯಾಯಂ ವಿಶೇಷಃ ಯತ್ ವಿಷನಂಯುಕ್ತಾನ್ಯಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತಸ್ಯ ನೇತ್ರೇ ವರ್ಣವಿಕಾರೋ ಭವತಿ .

(೧೮) ಇಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಹಿ ಪ್ರಕರಣಮಿದಂ .

(೧೯) ಶಬ್ದಗ್ರಾಹಕತ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯಪ್ರದಂ . ಅನೇನ ಶ್ಲೋತ್ರಾದಿಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಂ ನಿರಸ್ತಂ .

(೨೦) ಅರ್ಥಃ ಪ್ರಯೋಜನಂ . ಕರಣಸ್ಯ ಕರಣಾಂತರಾಪೇಕ್ಷಾಯಾಮನವಸ್ಥಾನಾದಿತಿ ಭಾವಃ .

(೨೧) ತಸ್ಮಾಚ್ಛೋತ್ರಾದೌ ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿಃ ಸಂತ್ಯಕ್ತವ್ಯಾ ಇತಿ ಶೇಷಃ .

(೨೨) ಚೈತನ್ಯ-ಜ್ಯೋತಿಷಾ ದೀಪಿತಂ ಅಂತರೇಣ ಅಂತಃಕರಣಂ ಸ್ವ-ವಿಷಯ-ಸಬಕಲ್ಪಾಧ್ಯವಸಾಯಾದಿ-ಸಮರ್ಥಂ ನ ಹಿ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯನ್ವಯಃ .

(೨೩) ಸಃ, ಪ್ರಾಣಃ ಇತಿ ಶಬ್ದದ್ವಯಮಸ್ತಿ ಪ್ರಥಮಾಯಾಂ .

(೨೪) ಶ್ಲೋತ್ರಾದೀಂದ್ರಿಯ-ಪ್ರಸ್ತಾವೇ ಘ್ರಾಣಪ್ರಾಣಸ್ಯ ನನು ಯುಕ್ತಂ ಗ್ರಹಣಂ ಇತಿ ಪಾರಭೇದಃ .

(೨೫) ಘ್ರಾಣಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಇತಿ ವಾ . (ಘ್ರಾಣಾತ್ಮಕಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೨೬) ಶ್ರುತೇಃ ಏವಂ ಮನನಂ ತು ಕುತೋಽವಗಮ್ಯತೇ ತತ್ರಾಹ - ಸರ್ವಸ್ಮೈವ ಇತಿ .

(ಕೇನೇಷಿತಮಿದ್ಯಾದ್ಯುಪಕ್ರಮಸ್ಥಪ್ರಶ್ನ ಏವ ಗಮಕಃ ಅತ್ರ .) ಇಂದ್ರಿಯಮಾತ್ರೋಕ್ತೌ ಹಿ ಪ್ರಾಣವ್ಯಾಪಾರಃ ಅನನ್ಯಶೇಷಃ ಆಪದ್ಯೇತ ಇತಿ ಭಾವಃ .

(೨೭) ಜ್ಞಾತ್ವಾ ವಿಮುಚ್ಯತೇ ಇತಿ ವಾ ಪಾರಃ .

(೨೮) ನಿಮಿತ್ತತ್ವಂ ಅರ್ಥಃ ಅಭಿಧೇಯಂ ಯಸ್ಯೇತಿ ವಿಗ್ರಹಃ .

(೨೯) ಸಂಕ್ಷೇಪೇಣೋಕ್ತಂ ವಿವೃಣೋತಿ - ವಿಕ್ರಿಯೇತಿ .

(೩೦) ತದ್ಯದಧೀನಂ ಸ ಆತ್ಮಾ ಇತಿ ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಮಿತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶಬ್ದಾವಭಾಸಕತ್ವೇನ ಆತ್ಮಾ ಉಪಲಕ್ಷ್ಯತೇ ಇತಿ ಶೇಷಃ .

(೩೧) ಕ್ಷತ್ರಸ್ಯಾಪಿ ನಿಯಂತ್ಯ ಉಗ್ರಾದಪ್ಯುಗ್ರಂ . (ಬೃ.ಭಾ. ೧.೪.೧೪) (ಬಲವದಪಿ ಕ್ಷತ್ರಂ ಮರ್ಯಾದಾಂ ನಾತಿಕ್ರಾಮತಿ ಧರ್ಮೇಣ ನಿಯಮಿತತ್ವಾತ್ .

(೩೨) ಯೇನ ಆತ್ಮನಾ ಸಂಯೋಗಾತ್ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯರೂಪಾದ್ ಅನಿತ್ಯಂ ಶಬ್ದಾದ್ಯುಪಲಬ್ಧತ್ವಂ ಯತ್ರ ಶ್ರೋತ್ರಾದೌ ಪ್ರತೀಯತೇ ತತ್ಕರಣಮಿತ್ಯರ್ಥಃ . ಉಪಲಬ್ಧತ್ವಮಿತಿ ಕರಣಸ್ಯೈವ ಸತಃ ಸ್ವವ್ಯಾಪಾರೇ ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ .

(೩೩) ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿತೀಯಾ ಚ .

(೩೪) ಶ್ರೋತ್ರಾದೇಃ ಶಬ್ದಾದ್ಯುಪಲಬ್ಧೌ ನಿಮಿತ್ತಂ .

(೩೫) ತಾದಾತ್ಮ್ಯೇನ ಅಧ್ಯಾರೋಪಿತೋ ಯೋನವಬೋಧನಿಮಿತ್ತಃ ಅಜ್ಞಾನನಿಮಿತ್ತಃ ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿಃ ಸಂಸಾರಃ ತತಃ ಮೋಕ್ಷಣಂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಾಧ್ಯಾಸ-ನಿವೃತ್ತಿಃ ದೃಷ್ಟಂ ಫಲಂ (ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿಃ) .

(೩೬) ಅನಾರಭ್ಯಮಾಣೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ . ಪ್ರತಿಸಂದಧತೇ - ಸಂಯೋಜಯಂತಿ, ಆರಂಭಂತೇ ಇತಿ ಯಾವತ್ .

(೩೭) ಸರ್ವ-ಕರ್ಮಾರಂಭ-ನಿಮಿತ್ತಾಜ್ಞಾನಸ್ಯ (ಸರ್ವೇಷಾಂ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಣಾಂ ಯಃ ಆರಂಭಃ ತತ್ರ ನಿಮಿತ್ತಭೂತಂ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ-ವಯೋಸವಸ್ಥಾದ್ಯಭಿಮಾನ-ರೂಪಮಜ್ಞಾನಂ ತಸ್ಯ) ತದ್ವಿಪರೀತ-ವಿದ್ಯಾಗ್ನಿನಾ ವಿಪುಷ್ಪತ್ವಾತ್ ದಗ್ಧತ್ವಾತ್ .

(೩೮) ಕರ್ಮಣಾಮಪಿ ದಗ್ಧತ್ವಮಿತಿ ಇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಂ . ಕರ್ಮಣಾಮನಾರಂಭೇ ಇತಿ ವಾ ಪಾಠಃ . ತದಾ ಕರ್ಮಣಾಂ “ಸಂಬಂಧಃ ನ ಉಪಪದ್ಯತೇ” ಇತ್ಯಧ್ಯಾಹ್ಯತೇನ ಸಂಬಂಧಃ .

(೩೯) ಅನಾದಿಸಂಸಾರಪರಂಪರಯಾ ಅಹಂ ಪೂರ್ವಂ ಶರೀರೀ ಅಭವಂ ಪಶ್ಚಾಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಾಮಿ ಇತಿ ಯಃ ಶರೀರಾದಿಪ್ರವಾಹಃ ತತ್ಸಾತ್ಯಂ ಯತ್ ತಸ್ಯ ಪ್ರತಿಸಂಧಾನಂ ಧರ್ಮಾದ್ಯಧಿಕಾರಿತ್ವಾಧ್ಯಾಸಃ ಕಾಮಾದಿದೋಷಕಲ್ಪನಂ ಚ ಏತದಪೇಕ್ಷ್ಯ ಅಧ್ಯಾರೋಪಿತೋ ಯೋ ಮತ್ಯುಃ ತದ್ವಿಯೋಗಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಅಮೃತತ್ವೋಕ್ತಿಃ ತೇಷಾಮೌಪಚಾರಿಕೀ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೪೦) ಸ್ವರೂಪವತ್ವಾತ್ ಇತಿ ವಾ ಪಾಠಃ .

(೪೧) ನನು ಚಕ್ಷುರಾದಿವದ್ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಸ್ಯ (ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಭೂತಸ್ಯ) ಸ್ವವಿಷಯಂ ಪ್ರತಿ ಗಮನಸ್ಯ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ ಅಪ್ರಸಕ್ತಪ್ರತಿಷೇಧೋಸಯಂ ನ ವಾಗ್ ಗಚ್ಛತಿ ಇತ್ಯಾಶಂಕಾಹ - ವಾಚಾ ಇತಿ .

(೪೨) ವಿದಿತಸ್ಯ ಅಲ್ಪಾದಿರೂಪತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ .

(೪೩) ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದ್ ಅಹೇಯತ್ವಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ ಇತಿ ಯಾವತ್ . ಏವಮಗ್ರೇಽಪಿ .

(೪೪) ಅವಿದಿತಸ್ಯ ಉಪಾದೇಯತ್ವಮುಪಪಾದಯತಿ - ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಂ ಹಿ ಇತಿ .

(೪೫) ಅವಿದಿತಾದ್ ಅಧಿ ಇತ್ಯನೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಉಪಾದೇಯತ್ವನಿಷೇಧಾತ್ ವೇದಿತುಃ ಆತ್ಮನಃ ಸ್ವತಃ ಅನ್ಯಸ್ಮೈ ಕಸ್ಮೈ ಚಿತ್ತಯೋಜನಾಯ ಸ್ವತಃ ಅನ್ಯತ್ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ನ ಉಪಾದೇಯಂ ಭವತಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೪೬) ನಿರ್ವರ್ತಿತಾ ಇತಿ ವಾ .

(೪೭) ಅನುಯೋಗಃ ಪ್ರಶ್ನಃ . ಪರೀತ್ಯುಪಸರ್ಗೇಣ ತದ್ವಿಪರೀತತಾ ಬೋಧ್ಯತೇ . ಪ್ರಶ್ನವಿಪರೀತಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ . ಉತ್ತರಂ ಇತಿ ಯಾವತ್ . ಅಪ್ರತಿಪತ್ತೇಃ ಇತಿ ಹೇತ್ವರ್ಥೇ ಪಂಚಮೀ . ಉಕ್ತೇಽಪಿ ತತ್ತೇ ಅಪ್ರತಿಪತ್ತೇಃ ಇತಿ ಪರ್ಯನುಯೋಗೇ ಹೇತುಃ ಇತ್ಯನ್ವಯಃ . ಆಚಾರ್ಯೇಣ ಉಕ್ತೇಽಪಿ ತತ್ತೇ ಶಿಷ್ಯಸ್ಯ ತತ್ತತಿಪತ್ತಿಃ ನಾಸೀತ್ . ಅತಃ ಪುನಃ ಉತ್ತರಂ ದೀಯತೇ . ತಸ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮೇವ ದ್ವಿತೀಯವಾಕ್ಯಃ .

(೪೮) ಪರಿ ಅ ಅನು ಅ ಯುಜ್ ಅ ಸನ್ ಅ ಆಪ್ - ಪರ್ಯನುಯುಯುಕ್ಷಾ .

(೪೯) ಆಚಾರ್ಯ ಏವ ಶಿಷ್ಯಸ್ಯ ಪರ್ಯನುಯುಯುಕ್ಷಾಕಾರಣಮಾತ್ಮನಃ ಇಂದ್ರಿಯಾಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಂ ಆಹ ಇತ್ಯರ್ಥಃ . ತಥಾ ಚ ನ ತತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಆಚಾರ್ಯ ಏವ ನಿರ್ವಿಶೇಷಸ್ಯ ಪೂರ್ವಮುಕ್ತಮಿಂದ್ರಿಯಪ್ರೇರಕತ್ವಂ ಅವಸ್ತುತ್ವಾದಾಕ್ಷಿಪ್ಯತೇ ಇತಿ ಗಮ್ಯತೇ .

(೫೦) ಮನಸೋಽಪಿ ಇಂದ್ರಿಯತ್ವಮುಪಾದಾಯ ಏವಂ ವಚನಂ ಸ್ಯಾತ್ . (ಗೀತಾ ೧೫.೭)

(೫೧) ಜ್ಞಾತಾ ಏವ ಹಿ ಆತ್ಮೇತ್ಯರ್ಥಃ . ಅಹಮಸ್ಮಿ ಜಾನಾನ ಇತಿ ಜ್ಞಾತರ್ಥೇವ ಆತ್ಮತ್ವಾನುಭವಸ್ಯ ಸಾರ್ವಲೌಕಿಕತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ .

(೫೨) ನನು ಅಸ್ತು ಜ್ಞಾತೃವಾತ್ಮಾ . ತತಾಪಿ ಏಕಂ ಜ್ಞಾತಾ ಆತ್ಮಾ ಅಪೇರಣಾತ್ಮನಾ ಜ್ಞಾತ್ರಾ ಜ್ಞಾಯೇತ್ವೇವ ಇತಿ ವಿದಿತಾನ್ಯತ್ವಮಸಂಭವಿ ಇತ್ಯಾಶಬ್ದಕಾಹ - ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ ಇತಿ . ಸರ್ವಂ ಜ್ಞಾತೃಜಾತಂ ಆತ್ಮಾ ಸ್ವರೂಪಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ವಾತ್ . ಏಕೋ ದೇವಃ, ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ದ್ರಷ್ಟೃ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭ್ಯಃ ಜ್ಞಾತುಃ ಭೇದಾಭಾವಾತ್ . ಯುಕ್ತಿಃ - ಆತ್ಮಾ ವಿದಿತಾನ್ಯಃ ಜ್ಞಾತೃತ್ವಾದ್ ವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ಘಟವತ್ . ವಿದಿತಾನ್ಯತ್ವೇ ಶ್ರುತಿಃ - ಸ ವೇತ್ತಿ .

(೫೩) ಅಭಿವ್ಯಕ್ತನಾಮರೂಪಂ ಕಾರ್ಯಮೇವ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೫೪) ಅನಲ್ಪಮವಿರೋಧಮಿತ್ಯಾದಿ . ಏವಮೇವ ಪದಾರ್ಥಶೋಧನಂ ಜಿಜ್ಞಾಸುನಾ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ದರ್ಶಿತಂ .

(೫೫) ಅಪೇಕ್ಷಾಂ ವಿನೈವ ಸಂಪನ್ನತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ .

(೫೬) ಅಭಿವ್ಯಕ್ತೌ .

(೫೭) ನನು ಸ್ವರೂಪಾಭಿವ್ಯಕ್ತೌ ಸ್ವರೂಪಂ ತಾವದಪೇಕ್ಷ್ಯತೇ ಏವಾಂತರೇಣ ತು ಸ್ವರೂಪಂ ಕಸ್ಯಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಪ್ರದೀಪಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಂ ಚ ಪ್ರಕಾಶ ಏವ ತತಃ ಪ್ರದೀಪಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಾಭಿವ್ಯಕ್ತೌ ಆಗತ್ಯೈವ ಪ್ರಕಾಶಾಪೇಕ್ಷಾ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ಅಪೇಕ್ಷಿತೋಽಪಿ ಇತಿ .

(೫೮) ನ ಕೇವಲಂ ಆತ್ಮನೋ ವಿಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪತ್ವಾದ್ ವಿಜ್ಞಾನಾಂತರಸ್ಯ ಆನರ್ಥಕ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್, ಕಿಂ ತರ್ಹಿ ನಾನ್ಯಪಿ ವಿಜ್ಞಾನಾಂತರಂ ಯದಪೇಕ್ಷ್ಯತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೫೯) ಜ್ಞಾನಾದ್ವಿಪರೀತಂ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಂ ರಾಜದಂತಾದಿತ್ವಾತ್ ವಿಪರೀತಂ . ಅಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ .

(೬೦) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ ಶ್ರುತ್ಯಾ (ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಜ್ಞಾನಂ ವದಂತ್ಯಾ ಶ್ರುತ್ಯಾ) ಚ ವಿರೋಧಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೬೧) ಸಾಕ್ಷೀತ್ಯರ್ಥಃ . ತಥಾ ಚ ಸಾಕ್ಷಿತ್ವಮೇವ ತಸ್ಯ ಪರಮಾರ್ಥರೂಪಂ ತಚ್ಚ ಚಿನ್ಮಾತ್ರತ್ವಮೇವ ಪರ್ಯವಸಿತಂ ಸಾಕ್ಷಿತ್ವವ್ಯಪದೇಶಸ್ಯಾಪಿ ಸಾಕ್ಷ್ಯತಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾದಿತಿ ಬೋಧ್ಯಂ .

(೬೨) ಏಷ ತ ಆತ್ಮಾ ಸರ್ವಾಂತರಃ (ಬೃ. ೩.೪.೧)

(೬೩) ನಿತ್ಯವಿಜ್ಞಾನರೂಪಸ್ಯ ಆತ್ಮನಃ ಸನ್ನಿಧೌ ತದಾಭಾಸಾಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾಃ ವಿಜ್ಞಾನಶಬ್ದವಾಚ್ಯಾಃ ಆವಿರ್ಭವಂತಿ ತಿರೋಭವಂತಿ ಚ . ತೈರನಿತ್ಯವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಾ ಆಭಾತಿ . ಯೋ ಜೀವಃ ಸುಖೀ ದುಃಖೀ ಇತ್ಯಾದಿಭಿರ್ವಿಶೇಷಣೈಃ ಯುಕ್ತಃ ಅಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ ಲೌಕಿಕೈಃ ಸಃ .

(೬೪) ನಿತ್ಯವಿಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪಾದ್ ಭಿನ್ನೇ ಜೀವಾತ್ಮನಿ .

(೬೫) ಬುದ್ಧ್ಯಾದಯ ಏವ ಬುದ್ಧ್ಯಾದೀನಾಂ ವಾ ಕರ್ತೃತ್ವಾದಯೋಽನಿತ್ಯಾಃ ಧರ್ಮಾಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೬೬) ತತ್ರ - ಬೋಧಸ್ವರೂಪೇ ಆತ್ಮನಿ ಇತಿ ವಿಷಯಸಪ್ತಮೀಯಂ . ಆತ್ಮವಿಷಯೌ ಏವ ಬೋಧಾಬೋಧೌ ಯುಕ್ತೌ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೬೭) ಅನ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಅಹಂಕಾರಾದೌ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್ .

(೬೮) ಅನ್ಯತ್ರ - ಪಟಾದಿವಿಷಯೇಷು, ಅನಿತ್ಯೌ ಇವ ಉಪಚರ್ಯೇತೇ ಇತಿ ಸಂಬಂಧಃ . ತಥಾ ವ್ಯವಹಾರೇ ಹೇತುಂ ದರ್ಶಯತಿ - ಭಾವಾಭಾವಯೋಃ ಇತಿ . ವಿಷಯಸದ್ಭಾವಾಸದ್ಭಾವೌ ಏವ ತತ್ರ ನಿಮಿತ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ . ಅನಾತ್ಮನಿ ಬೋಧವಿಷಯತ್ವ-ತದಭಾವಯೋಃ ಅನಿತ್ಯತ್ವಾತ್, ವಿಷಯಪ್ರಕಾಶಾಪ್ರಕಾಶಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಆತ್ಮನಿ ಬೋಧಾಬೋಧೌ ಅನಿತ್ಯೌ ಇವ ಉಪಚರ್ಯೇತೇ ಯಥಾ ನಿತ್ಯೌಷ್ಣ್ಯಃ ಅಪಿ ಅಗ್ನಿಃ ವಿಷಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಧಕ್ಯತಿ ಇತಿ ಅವಿಷಯವದ್ ಉಪಚರ್ಯತೇ ಇತಿ ಭಾವಃ .

(೬೯) ಸ್ವಂ . ಅನ್ಯಪ್ರಕಾಶಾನಪೇಕ್ಷಃ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ವಾ ಪ್ರಯೋಗಃ . ಅಥವಾ ಯಥಾ ಆದಿತ್ಯಪ್ರಕಾಶಸ್ಯ ನಿತ್ಯತ್ವೇಽಪಿ ಪ್ರಕಾಶಯಿಷ್ಯತಿ ಘಟಮಿತಿ ಘಟನಿಮಿತ್ತಂ ಪ್ರಕಾಶೇ ಅನಿತ್ಯವೋಪಚಾರಃ ತದ್ವದ್ ಆತ್ಮನಃ ಬೋಧಸ್ಯ ನಿತ್ಯತ್ವೇಽಪಿ ಅಧ್ಯಾರೋಪಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಉಪದೇಶಃ .

(೭೦) ಅಬೋಧಕತ್ವತ್ವಂ - ಬೋಧಕತ್ವತ್ವಾಭಾವಃ ಇತಿ .

(೭೧) ಮುಖ್ಯಬೋಧಾವಿಷಯತ್ವಾತ್ .

(೭೨) ಅಭಿನ್ನಯೋಃ ಉಪರ್ಯಧೋಭಾವಾನುಪಪತ್ತೇಃ .

(೭೩) ಆತ್ಮಾ ಇತಿ ಶೇಷಃ .

(೭೪) ಹಸ್ತಾದಿನಾ ಏವ ಹಸ್ತಾದಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೭೫) ಅತಃ - ಅವಿಷಯತ್ವಾತ್ . ಅನ್ಯಸ್ಯಾಪಿ - ಇಂದ್ರಿಯಾದೇರಪಿ .

(೭೬) ಆತ್ಮೈವೇದಂ ಸರ್ವಮಿತಿ ಶ್ರುತೇಶ್ಚ .

(೭೭) ಜಿಹ್ವಾಮೂಲಃ, ಹೃದಯಂ, ಕಂಠಃ, ಮೂರ್ಧಾ, ದಂತಃ, ನಾಸಿಕಾ, ಓಷ್ಠೌ, ತಾಲು ಚ .

(೭೮) ಕರಣಾಭಿವ್ಯಂಗ್ಯಃ .

(೭೯) ಕಾದಯೋ ಮಾವಸಾನಾಃ .

(೮೦) ಯ-ರ-ಲ-ವಾಃ .

(೮೧) ಶ-ಷ-ಸ-ಹಾಃ .

(೮೨) ಸ್ಪೋಟಾಖ್ಯಾಯಾಃ ವಾಚಃ ವ್ಯಂಜಕವರ್ಣೋಪಾಧಿಭೇದೇನೋಕ್ತಂ ನಾನಾತ್ವಮೇವ ಪ್ರಪಂಚಯತಿ - ಮಿತಮಿತ್ಯಾದಿನಾ . ನಿಯತಾಕ್ಷರ-ಪಾದಾವಸಾನಾಃ ಗಾಯತ್ರಾದಿ-ಚ್ಚಂದೋ-ವಿಶಿಷ್ಟಾ ಮಂತ್ರಾಃ (ಋಗ್ವೇದಃ) .

(೮೩) ಅನಿಯತಾಕ್ಷರ-ಪಾದಾವಸಾನಾನಿ ವಾಕ್ಯ-ರೂಪಾಣಿ (ಯಜುರ್ವೇದಃ) .

(೮೪) ಪಾಂಚ-ಭಕ್ತಿಕಂ ಚ ಸಾಪ್ತ-ಭಕ್ತಿಕಂ ಚ ಸ್ತೋಭಾದಿ-ಗೀತ-ವಿಶಿಷ್ಟಂ (ಸಾಮವೇದಃ) .

(೮೫) ವಾಕ್ ಸತ್ಯಂ ವಾ ಅನ್ಯತಂ ವಾ ಭವತಿ . ವಿಕಾರಃ ವಿವರ್ತಃ .

(೮೬) ತಚ್ಚಕ್ಷುಃ ಪುರುಷೇ ಯೇನ ಸ್ವಪ್ನೇ ಪಶ್ಯತಿ (ಐ.ಭಾ. ೨.೧) ಇತಿ ಏತದಾಕಾರಸ್ಥಂ ದೃಶ್ಯತೇ .

(೮೭) ಇತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಏವ ಆತ್ಮನೋ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿತೇ ಅನಾತ್ಮನೋಽಬ್ರಹ್ಮತ್ವಮರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧತ್ಯೇವ ಇತಿ ತದೇವಂ, ನೇದಂ ಇತ್ಯನಯೋಃ ವಾಕ್ಯಯೋಃ ಪೋನರುಕ್ತಮಾಪನ್ನಂ ತತ್ರಾಹ .

(೮೮) ವಿಧಿರತ್ಯಂತಮಪ್ರಾಪ್ತೇ ನಿಯಮಃ ಪಾಕ್ಷಿಕೇ ಸತಿ . ತತ್ರ ಚಾನ್ಯತ್ರ ಚ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಪರಿಸಂಖ್ಯೇತಿ ಕೀರ್ತ್ಯತೇ (ತಂತ್ರ.ವಾ.ಸೂ.೧.೨.೪೨) ಇತಿ . ಪಕ್ಷೇ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ಅಪ್ರಾಪ್ತಾಂಶಪರಿಪೂರಣೋ ವಿಧಿರ್ನಿಯಮಃ . ನಿರುಪಾಧಿಕ ಆತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ

ಇತ್ಯದ್ವೈತಿನಾಂ ಮತಿಃ . ದ್ವೈತಿನಾಂ ಚ ಸೋಪಾಧಿಕ ಈಶ್ವರಾದಿಃ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ ಜ್ಞಾನಂ . ಏವಂ ಚ ಆತ್ಮನಃ ತಥಾ ಅನಾತ್ಮನಃ ಈಶ್ವರಾದೇಃ ಉಪಾಸ್ಯಸ್ಯ ಚ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ನೇದಮಿತಿ ಅನಾತ್ಮನಃ ಅಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ ಅಭಿಹಿತೇ ಆತ್ಮೈವ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ ನಿಯಮ್ಯತೇ . ಆತ್ಮನಃ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ ಯಾ ಪಾಕ್ಷಿಕೈಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿರಾಸೀತ್ ಸಾಪಗತಾ . ತಥಾ ಚ ಅಪ್ರಾಪ್ತಾಂಶಪರಿಪೂರಣಾದ್ ನಿಯಮಃ ಸಿದ್ಧತಿ .

(೮೯) ನೇದಮಿತ್ಯತ್ರ ನಿಷೇಧಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾದ್ ನಿಷೇಧಫಲಕಃ ಪರಿಸಂಖ್ಯಾ ಲಬ್ಧಪ್ರಸರೇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ಪುನರಾಹ - ಅನ್ಯೇತಿ . ದ್ವಯೋಃ ನಿತ್ಯಪ್ರಾಪ್ತೌ ಏಕಸ್ಯ ನಿವೃತ್ತಿಫಲಕೋ ವಿಧಿಃ ಪರಿಸಂಖ್ಯಾ . ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಆತ್ಮನ್ಯನಾತ್ಮನ್ಯಪಿ ದ್ವಯೋಃ ಯುಗಪದ್ ಬ್ರಹ್ಮಬುದ್ಧೌ ಪ್ರಾಪ್ತಾಯಾಮನಾತ್ಮನ್ಯನುಪಾಸ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಬುದ್ಧಿಂ ನಿರಾಚಿಕೀರ್ಷುಃ ಶ್ರುತಿರಾಹ - ನೇದಮಿತಿ . ತಥಾ ಚ ಅತ್ರ ಪರಿಸಂಖ್ಯಾ ಪದಂ ಲಭತೇ .

(೯೦) ಮಂತ್ರೈಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾನುವಾದಃ . ವಾಗಾದ್ಯವಿಷಯತ್ವ-ತತ್ತ್ವಕಾಶಕತ್ವಯೋಃ ಅನುವಾದಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೯೧) ಅಭಿಧೇಯಪ್ರಕಾಶನಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ . ವಾಚಃ ಅಭಿಧಾನಸ್ಯ ವಾ ಯದಭಿಧೇಯಪ್ರಕಾಶಕ ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಏವ .

(೯೨) ಗ್ರಹೀತುಮಿಚ್ಛಾ . ಗ್ರಹಣಂ ಚ ಅತ್ರ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥೇ . ಜಿಜ್ಞಾಸಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ .

(೯೩) ಇತರಬೋಧಾಯ ಯತ್ನಂ ಮಾ ಕಾಷೀಃ ಇತ್ಯರ್ಥಕೇನ ಲಕ್ಷಣಯಾ ವಿದ್ಧೀತಿ ಪದೇನ ವೇದಾಚಾರ್ಯೋ ಬುಭುತ್ಸುಂ ಇತರಬೋಧಯತ್ನಾದ್ ನಿವರ್ತಯತಿ ಇತ್ಯಾಹ - ವಿದ್ಧೀತಿ .

(೯೪) ನನು ಮಾ ತಾವದ್ ಇತರಬೋಧಾಯ ಕಾರಿ ಯತ್ನಃ ಬ್ರಹ್ಮಬೋಧಾಯ ತು ತದುಪಾಸನಯತ್ನೋಽಪೇಕ್ಷತವ್ಯಃ ಏವ . ನ ಇತ್ಯಾಹ - ನೇದಮಿತಿ . ಶದ್ಧಧಿಯಃ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಪ್ರಯತ್ನೋಪರಮೇ ಯಃ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಃ ಚಿತ್ತಾಕಾರಃ ಸ ಏವ ಬ್ರಹ್ಮಬೋಧ ಇತಿ ಭಾವಃ . (ಅನೇನ ನಿರೋಧಃ ನಿರಸ್ತಃ ಯತ್ನಸಾಧ್ಯತ್ವಾತ್ಸಸ್ಯ.)

(೯೫) ಮನುತೇನೇನ ಇತಿ ವ್ಯುತ್ಪಾದನಾದ್ ಮನನಕ್ರಿಯಾಂ ಪ್ರತ್ಯೇವ ಮನಸಃ ಕರಣತ್ವಂ ನ ತು ರೂಪಾದಿದರ್ಶನಾದಿಕ್ರಿಯಾಂ ಪ್ರತಿ ಇತ್ಯಾಶಂಕಾಂ ವಾರಯಿತುಮಾಹ - ಸರ್ವಕರಣೇತಿ . ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಸಹಕಾರಿತ್ವೇನ ಇಂದ್ರಿಯಕ್ರಿಯಾಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರತಿ ಕರಣಮಿತಿ ಯಾವತ್ . ತತ್ರ ಹೇತುಮಾಹ - ಸರ್ವವಿಷಯೇತಿ . ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯವಿಷಯಜ್ಞಾನೇ ಜನನೀಯೇ ತತ್ಸಂಬಂಧಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾದಿತಿ ಯಾವತ್ .

(೯೬) ಮನಸಃ ಕರಣಲಕ್ಷಣಮುಕ್ತ್ವಾ ಶ್ರುತಿಮುಖೇನ ಸ್ವರೂಪಂ ದರ್ಶಯತಿ - ಕಾಮ ಇತ್ಯಾದಿನಾ .

(೯೭) ಲೋಕಃ ಇತಿ ಶೇಷಃ .

(೯೮) ಅವಭಾಸಕತ್ವಾತ್ಕ-ನಿಯಂತ್ರತ್ವಾತ್ . ಅಭೇದಾರ್ಥಾ ತೃತೀಯಾ .
ಚೈತನ್ಯಜ್ಯೋತಿಷಃ ಇತಿ ಶೇಷಃ .

(೯೯) ಸ್ವಭಾಸ್ಯಂ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮೈವ ಚೈತನ್ಯಮಿತಿ ಸ್ವಾತ್ಮನಿ ತಸ್ಮಿನ್ ನ
ಅಂತಃಕರಣಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೧೦೦) ತೇನ ಅಂತಃಸ್ಥೇನ ಜ್ಯೋತಿಷಾ... ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ . ಅಥವಾ ಪಂಚಮ್ಯರ್ಥೇ
ತೃತೀಯಾ . ಯಸ್ಮಾದ್ ಅಂತಃಸ್ಥೇನ...ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ತಸ್ಮಾತ್ ಸವೃತ್ತಿಕಂ .

(೧೦೧) ಕರಣಾನಿ .

(೧೦೨) ಯತ್ ಸರ್ವಕರಣಾನಾಮವಿಷಯಂ ಯೇನ ನಿತ್ಯ-ವಿಜ್ಞಾನ-ಸ್ವರೂಪಾವಭಾಸತಯಾ
ತಾನಿ (ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ) ಸವ್ಯಾಪಾರಾಣಿ ಸವಿಷಯಾಣಿ ಅವಭಾಸ್ಯಂತೇ ಇತ್ಯನ್ವಯಃ .

(೧೦೩) ಸಂಯುಕ್ತೇನ ಚಕ್ಷುಷಾ ಇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರ ಸಂಬಂಧಃ .

(೧೦೪) ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯಸ್ಯ ಏಕತ್ವೇನಪಿ ಅಂತಃಕರಣವೃತ್ತಿಭೇದಾತ್ ಚಕ್ಷುವ್ಯತ್ತಯೋಽಪಿ
ಭಿನ್ನಾಃ . ತಾಃ ಚಾಕ್ಷುಷವೃತ್ತಿಃ .

(೧೦೫) ಭಿನ್ನಾಃ ಸಂಭಿನ್ನಾಃ ಸಂಯುಕ್ತಾಃ . ನಾನೇತಿ ವಾ .

(೧೦೬) ಯೇನ ಆತ್ಮಜ್ಯೋತಿಷಾ ಲೋಕಃ ಚಕ್ಷುವ್ಯತ್ತಿಃ ಪಶ್ಯತಿ ವಿಷಯೀಕರೋತಿ .

As one cannot see the eyes it means the acts of seeing .

(೧೦೭) ಶ್ರೋತ್ರಮಿದಮಿತಿ ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಇದಮಾ ನಿರ್ದೇಶಂ ಸ್ಪುಟಯತಿ -
ಯತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಿತಿ . ಯದಿದಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಶ್ರೋತ್ರಂ ತದ್ಯೇನ ಶ್ರುತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ .

(೧೦೮) ಪ್ರಕಾಶಿತಂ .

(೧೦೯) ಸುಷ್ಮ ವೇದಾಹಮಿತಿ ಮಾ ಗೃಹ್ಣೀಯಾದಿತ್ಯಾಶಯಾದಾಹಾಚಾರ್ಯಃ...
ಯದೀತ್ಯಾದಿ ಇತಿ ವಾ ಪಾಠಃ

(೧೧೦) ವೇದಿತುಃ ಸ್ವರೂಪಮಿತಿ ಯಾವತ್ .

(೧೧೧) ದಭ್ರಮೇವಾಪಿ ಇತಿ ಪಾಠಾಂತರಂ .

(೧೧೨) ನ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ಇತಿ .

(೧೧೩) ಅವಿದಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ ವಾ ಪಾಠಃ .

(೧೧೪) ದುರ್ಬೋಧತ್ವಾದ್ವಸ್ತುನಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೧೧೫) ಕಥಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ರೂಪಂ ನಾಸ್ತಿ ಇತಿ ಮಯಾ ಆಕ್ಷಿಪ್ಯತೇ ಇತಿ ಯಾವತ್ .

(೧೧೬) ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನಾಮಿತ್ಯಾದಿ ನ ಭವತಿ ಇತ್ಯಂತಂ ಹೇತುವಾಕ್ಯಂ .

(೧೧೭) ಯದಿ (ಮನುಷ್ಯೇಷು) ಅಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಯದಿ ವಾ ದೇವೇಷು ಅಧಿದೈವತಂ
ತದಪಿ ಚ (ಉಭಯಂ) ದಹರತ್ವಾದ್ ನ ನಿವರ್ತತೇ, ಉಪಾಧಿ-ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವಹೇತೋಃ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ . ಯದಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಯದಪಿ ದೇವೇಷು ತದಪಿ ಚ ಉಪಾಧಿ-ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವಾದ್
ಇತಿ ವಾ ಪಾಠಃ .

(೧೧೮) ನಿರಂಕುಶೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇ ಇತಿ ಯಾವತ್ .

- (೧೧೯) ಇತಿ ಆಚಾರ್ಯಃ ಮನ್ಯತೇ .
 (೧೨೦) ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಂ ಮನುಷ್ಯೇಷು ಇತಿ ತ್ವಂ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಅಯಮರ್ಥಃ .
 (೧೨೧) ತದಲ್ಪಮೇವ ಇತಿ ಸಂಬಂಧಃ .
 (೧೨೨) ನಾಹ ಇತಿ ಪಾಲಾಂತರಂ . ವಾಕ್ಯ-ಭಾಷ್ಯ-ಪಾಲಾನುಸಾರೀ ಚ . ನ ಅಹ ಇತಿ ಪದಭೇದಃ . ಅಹ ಇತ್ಯೇವಾರ್ಥಃ ನಿಪಾತಃ .
 (೧೨೩) ಅಗರ್ಜನೋ ಹಿ ಮಂದಬುದ್ಧಿಃ ಅಸೌ ಮೌನಾವಲಂಬನಾದ್ ಇತ್ಯಾಚಾರ್ಯಸ್ಯ ಬುದ್ಧಿಃ ಸ್ಯಾತ್ ತನ್ನಿರಸನಾರ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ .
 (೧೨೪) ಇತ್ಯಾಚಾರ್ಯಬುದ್ಧಿಸಂವಾದೇ ಸತಿ ಅರ್ಥಾಂತರಾನಭಿಧಾನೇ ಸತಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .
 (೧೨೫) ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ನ ವೇದ ಇತಿ ಚ ನೈವ ಮನ್ಯೇ .
 (೧೨೬) ತತ್ರ ಹೇತುಮಾಹ - ಅವಿದಿತೇತಿ . ಅವಿದಿತಾದಧಿ ಇತ್ಯಾಗಮೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣೋವಿದಿತತ್ವಸ್ಯ ನಿಷೇಧಾತ್ .
 (೧೨೭) ಯೋ ನಃ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಮಧ್ಯೇ ಸ ಏವ ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ವೇದ ನಾನ್ಯಃ . ಉಪಾಸ್ಯ-ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿತ್ವಾದ್ ಅತೋಽನ್ಯಸ್ಯ ಯಥಾ ಅಹಂ ವೇದ ಇತಿ . ಇತಿ ವಾ ಪಾಲಃ .
 (೧೨೮) ವಿಜಾನತಾಂ ಮತಂ ಕಿಂ? ಅವಿಜ್ಞಾತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ, ವಿದಿತಾದನ್ಯದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ . ಅವಿಜಾನತಾಂ ಮತಂ ಕಿಂ? ಮಯಾ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಜ್ಞಾತಂ ಇತಿ . ಕಥಂ ವಿಜ್ಞಾತಂ? ಉಪಾಧಿಮಿಶ್ರಿತತ್ವೇನ .
 (೧೨೯) ಯಸ್ಮಾದ್ವಿದಿತವತಾಂ ಅಮತಂ ತಸ್ಮಾದ್ ಅಜ್ಞಾನಾಂ ಮತಂ ಇತಿ ಹೇತ್ವರ್ಥಃ . ವಾ.ಭಾ - ಅವಿಜ್ಞಾತಂ...ತದೇವ ಜ್ಞಾನಂ .
 (೧೩೦) ಆಚಾರ್ಯಪರಂಪರೋಪದೇಶಃ ಆಗಮಃ ತನ್ನಾತ್ರಪ್ರಧಾನೇನ .
 (೧೩೧) ಯದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದಿತಾದನ್ಯದ್ ಉಕ್ತಂ ವಾಗಾದೀನಾಮಗೋಚರತ್ವಾತ್, ಮೀಮಾಂಸಿತಂ ಚ ಅನುಭವೋಪಪತ್ತಿಭ್ಯಾಂ ತತ್ ತಥೈವ ಜ್ಞಾತವ್ಯಮಿತಿ ಅನ್ವಯಃ .
 (೧೩೨) ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಾಯನಾರ್ಥಂ ಇತಿ ಶೇಷಃ .
 (೧೩೩) ಪೂರ್ಣತಯಾ ನಿಶ್ಚಿತತ್ವಾತ್ . ಜ್ಞಾತುಮನವಶಿಷ್ಟತ್ವಾದಿತಿ ವಾ .
 (೧೩೪) ಸರ್ವತಃ ಕಾರ್ಯಭಾವಃ ಇತಿ - ಇಹ ವಾ ಪರತ್ರ ವಾ ಫಲಾಯ ಕರ್ತವ್ಯಾಭಾವಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .
 (೧೩೫) ಕರ್ತೃತ್ವಾದ್ಯಧ್ಯಾಸನಿವೃತ್ತಿಃ ಇತಿ ವಾ . ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಪಂಚಸ್ಯ ಅಭಾವಃ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವನಿಶ್ಚಯಃ ಇತಿ ವಾ . ಅನಿಷ್ಟತ್ವಾದಿತಿ ವಾ ಪಾಲಃ .
 (೧೩೬) ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವಸ್ಯ ಸ್ಥಿತತ್ವಾತ್ .
 (೧೩೭) ಅಜ್ಞೈಃ ವಿದಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸವಿಕಲ್ಪಮೇವ ಭವತಿ .
 (೧೩೮) ಉಕ್ತಶಂಕಾನಿವೃತ್ಯರ್ಥಂ .

- (೧೩೯) ವಿಕ್ರಿಯಾ ಆತ್ಮಾ ಸ್ವರೂಪಂ ಯಸ್ಯ . ವಿಕಾರವಾನ್ .
 (೧೪೦) ಬೋಧಗುಣಸ್ಯ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶವತ್ಕ್ಷೇಪಿ ತದಾಶ್ರಯ-ದ್ರವ್ಯಭೂತಸ್ಯ
 ಆತ್ಮನಃ ಯಥಾವದ್ ಅವಸ್ಥಿತತ್ವಾತ್ ಸ ನಿರ್ವಿಕಾರ ಏವೇತಿ ಭಾವಃ .
 (೧೪೧) “ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ” (ಐ. ೩.೧.೩) ಇತ್ಯಾದಿಪದಾತ್ .
 (೧೪೨) ಸ್ಮೃತಿರಿತಿ ಜ್ಞಾನಾದೇಃ ಉಪಲಕ್ಷಣಂ . ಸ್ಮೃತೇಃ ಉತ್ಪತ್ತಿಃ ನಿಯಮಶ್ಚ
 ತಯೋಃ ಅನುಪಪತ್ತಿಃ .
 (೧೪೩) ಸ ಹಿ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತ್ಯನುಕೂಲೋ ಭವತಿ ಇತಿ ವರ್ಣಯಿತುಃ ಅಭಿಪ್ರಾಯಃ .
 (೧೪೪) ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೋಕ್ತಮುಪಪಾದಯತಿ - ಬುದ್ಧೀತ್ಯಾದಿ .
 (೧೪೫) ಇತ್ಯರ್ಥಕೋ ವ್ಯವಹಾರಃ . ತಮೇವ ದರ್ಶಯತಿ - ಆತ್ಮನೈವೇತಿ .
 (೧೪೬) ಆತ್ಮನೈವಾತ್ಮಾನಂ ಪಶ್ಯತಿ ಇತಿ ವಾ .
 (೧೪೭) ಪ್ರಮಾಣವೃತ್ತಿನಿರಪೇಕ್ಷಃ .
 (೧೪೮) ಅನಾತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಃ .
 (೧೪೯) ಯದವಿದ್ಯಯಾ ಅನಾತ್ಮತ್ವ-ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ ಆತ್ಮನಃ ಏವಂ ಮರ್ತ್ಯತ್ವಂ .
 (೧೫೦) ನ ಹಿ ಮೃತ್ಯುಂ ಅಮಾರಯಿತ್ವಾ ಅಮೃತತ್ವಂ ನಾಮ ಸುಲಭಂ, ನ ಚ
 ಅಂತರೇಣ ತಾದೃಶಂ ಬಲಂ ಮಾರಣಂ ಮೃತ್ಯೋಃ ಇತ್ಯಾಶಯಃ .
 (೧೫೧) ಮುಖ್ಯಾಮೃತತ್ವಲಾಭಾನುಕೂಲ-ಮೃತ್ಯ್ವ ಭಿಭವೌಪಯಿಕಬಲಾಯ
 ನಾವಿದ್ಯಾ ಅನುಸರ್ತವ್ಯಾ ತಸ್ಯಾಃ ತತ್ರ ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದಿತ್ಯಾಶಯೇನಾಹ - ಧನೇತಿ
 .
 (೧೫೨) ಮೃತ್ಯೋರಾವಿದ್ಯಕತ್ವಾತ್ ಆತ್ಮವೀರ್ಯೇ ಸತಿ ಅವಿದ್ಯಾನವಸ್ಥಾನಾತ್
 ಸುಕರೋ ವೀರ್ಯೇಣ ಯಥೋಕ್ತೇನ ಮೃತ್ಯೋರಭಿಭವ ಇತಿ ಭಾವಃ .
 (೧೫೩) ಅಮೃತತ್ವಪಯಿಕಮೃತ್ಯುತರಣಾನುಕೂಲ-ವೀರ್ಯೋತ್ಪಾದನೇ ವಿದ್ಯಾಯಾಃ
 ಸಹಕಾರ್ಯಂತರಾನಪೇಕ್ಷತ್ವಾದಿತಿ ಯಾವತ್ .
 (೧೫೪) ಮೃತ್ಯ್ವ ಭಿಭಾವಕಬಲಸ್ಯ ವಿದ್ಯಯೈವ ಲಭ್ಯತ್ವಾತ್ ಪ್ರತಿಬೋಧವಿದಿತಸ್ಯ
 ಮತತ್ವಸಾಧಕೋ ಹೇತುಃ ಸೂಪಪನ್ನಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .
 (೧೫೫) ಆತ್ಮನಾ ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ಹೇತುಃ .
 (೧೫೬) ವ್ಯಾಪ್ತಿಂ ವ್ಯಂಜನ್ ತಯಾ ವ್ಯಾಪಕಲಬ್ಧ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಯಥೋಕ್ತದ್ವಾರತಾಂ
 ಸ್ಫುಟಯತಿ - ಬೌದ್ಧಾ ಇತ್ಯಾದಿನಾ .
 (೧೫೭) ಆತ್ಮವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾತ್ - ವ್ಯಾಪ್ತಿರಿಹ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಂ ತಥಾ ಚ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಾಪನ್ನತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ
 . ತಪ್ತಲೋಹವದಿತಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಾನುರೋಧಾತ್ .
 (೧೫೮) ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮತ್ವೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿಜ್ಞಾನಂ . ನ ವಿಷಯವಿಜ್ಞಾನಂ -
 ವಿಷಯತ್ವೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿಜ್ಞಾನಂ .

(೧೫೯) ಸ್ವಾತ್ಮ-ಸ್ವರೂಪತ್ವೇನ ಏವಾವಸ್ಥಾನಂ ಅಮೃತತ್ವಂ ವಿಂದತೇ .
ಸ್ವಾತ್ಮರೂಪತಯಾ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಮೇವ ಅಮೃತತ್ವಂ ವಿದ್ಯಯಾ ವಿಂದತೇ ನ ತಯಾ
ಉತ್ಪಾದ್ಯಂ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೧೬೦) ಆತ್ಮನಾ ಸ್ವಾಭಾವಿಕೇನ ಏವ ಅಮೃತತ್ವಂ .

(೧೬೧) ಬಲಾಧಿಕೋಽಪಿ ಹಸ್ತ್ಯಾದಿಃ ಅಂಕುಶಾದಿವಿದ್ಯಾವತೋ ಹಸ್ತಿಪಕಾದೇಃ ಭೃಶಂ
ಬಿಭೇತ್ಯೇವ ಇತಿ ಸುವ್ಯಕ್ತಂ ಲೋಕೇ .

(೧೬೨) ಯಥಾ ಸ್ವಪ್ನಸರ್ಗಭಾರ್ತ ಸ್ವಾಪಾತ್ ಕೇನಚಿನ್ಮಹತಾ ಶಬ್ದೇನ ಝಟಿತಿ
ಪ್ರಬೋಧಿತಸ್ಯ ಸದ್ಯ ಏವ ನಿಃಶೇಷಸ್ವಾಪ್ನಾಭಾವೋಪಲಕ್ಷಿತಃ ಆತ್ಮಾ ಏವ ವಿದಿತೋ
ಭವತಿ . ತಥಾ ತತ್ತ್ವಮಸೀತಿ ಮಹತಾ ಶಬ್ದೇನ ಗುರ್ವಾದಿಪ್ರತಿಬೋಧಿತಸ್ಯ ದ್ರಾಗೇವ
(quickly) ಕೃತ್ವಾವಿದ್ಯಾ-ತತ್ಕಾರ್ಯಭಾವೋಪಲಕ್ಷಿತೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಅನುಭೂಯತೇ
ಯೇನ ಬೋಧೇನ ಸ ಬೋಧಃ ಪ್ರತಿಬೋಧಶಬ್ದಾರ್ಥಃ ತೇನೈವ ವಿದಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮ
ಮತಂ ಭವತಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೧೬೩) ಮುಕ್ತಿವಿಲಂಬಃ ಏವಾತ್ರ ಪೂರ್ವಸ್ಮಾದ್ವಿಶೇಷಃ .

(೧೬೪) ಸಧರ್ಮಿಣಾಂ ಸಮುದಾಯೋ ನಿಕಾಯಃ ಇತ್ಯಮರಃ . ಪ್ರಾಣ್ಯಂತರ್ಗತಸುರಾದಿಸಜಾ
ಸಮೂಹೇಷು ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೧೬೫) ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಮಿತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತರೂಪಂ .

(೧೬೬) ತದ್ವಿದಿತಾವಿದಿತಾಭ್ಯಾಮನ್ಯದಿತ್ಯೇವಂರೂಪೇಣ .

(೧೬೭) ವೇದನಾವೇದನಯೋಃ .

(೧೬೮) ಪೂರ್ವಂ ಮನುಷ್ಯಃ ಅಧಿಕೃತಃ ಇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯಮುಕ್ತ್ವಾ ಸಂಪ್ರತಿ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ ಇತಿ ವಿಶೇಷಂ ಬ್ರುವನ್ ವೇದನಭಾರಂ (ನಾವೇದೀತ್ ಚೇತ್ ಮಹತೀ
ಘೃಣಾ ಇತಿ) ನಿಕ್ಷಿಪತಿ .

(೧೬೯) ಸತ್ಯಂ ಅವೇದೀತ್ ಚೇತ್ ಸತ್ಯಮಸ್ತಿ ಇತ್ಯನ್ವಯಃ .

(೧೭೦) ಯೇನ ಜನ್ಮಸಾಫಲ್ಯಮುಚ್ಯತೇ ಇತಿ .

(೧೭೧) ಇತ್ಯಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಃ ಕಥ್ಯತೇ ಇತಿ ಶೇಷಃ .

(೧೭೨) ಉಪನಿಷತ್ - ಉಪಾಸ್ತಿಃ (ರಹಸ್ಯಂ) .

(೧೭೩) ತಾದರ್ಥ್ಯೇ ಚತುರ್ಥಿ . ದೇವಾನಾಂ ಕೃತೇ .

(೧೭೪) ವ್ಯಾವೃತ್ತಾಃ ನಿವೃತ್ತಾಃ ಬಾಹ್ಯಗೋಚರಾಃ (ಘಟಾದಿವಿಷಯಾಃ)
ಮಿಥ್ಯಾಪ್ರತ್ಯಯಾಃ ದೇಹಾದಿಗೋಚರಾಭಿಮಾನಾದಿರೂಪಾಃ ಯಸ್ಯ ತೇನೈವ
ಅಧಿಕಾರಿಣಾ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ಯತ್ವಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೧೭೫) ಬ್ರಹ್ಮ ಹ ದೇವೇಭ್ಯಃ" ಇತ್ಯತ್ರ .

(೧೭೬) ಏತಸ್ಯ ಜಗತ್ಸಂಬಂಧಿನಃ ಯೇ ಭೋಕ್ತಾರಃ ಪ್ರಾಣಿನಃ ಕರ್ಮಾಣಿ
ಚ ತೇಷಾಂ ವಿಭಾಗಜ್ಞಃ ಯಃ ನಿರ್ಮತಾ ಸ ಏವ ಈಶ್ವರಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

ತಸ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಃ ಪೂರ್ವಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಜಗತಿ ಏತಾದೃಶಂ ವಿಚಿತ್ರಂ ಜಗತ್ ಭೋಕ್ತೃಕರ್ಮವಿಭಾಗಜ್ಞೇನ ನಿರ್ಮಿತಂ . ಯಶ್ಚ ಅಸೌ ನಿರ್ಮಾತಾ ತಸ್ಯ ನಿತ್ಯತ್ವೇನ ಪ್ರಾಕೃತೇಷು ಅನಂತಭಾವಾದ್ ಈಶ್ವರತ್ವಂ ಇತಿ ಭಾವಃ .

(೧೭೭) ಆದಿನಾ ಆಕಾಶಾದಿಗ್ರಹಣಃ . ತಥಾ ಚ ಆತ್ಮನಃ ರೂಪಮಾಕಾಶಾದಿಭ್ಯೋ ವಿಚಿತ್ರಂ ವಿಲಕ್ಷಣಂ (ಆಕಾಶಾದಿರೂಪಂ ಚ ಆತ್ಮವಿಲಕ್ಷಣಂ) ನ ಚ ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕಮಿತಿ ವ್ಯಭಿಚಾರಃ (ಸಾಧ್ಯಾಭಾವೇ ಹೇತೋಃ ಉಪಸ್ಥಿತಿಃ) ಸ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯರ್ಥಃ . ಅನಾದಿರನಿರ್ವಾಚ್ಯಾ ಮಾಯೈವ ವಾ ಆದಿಶಬ್ದಗ್ರಾಹ್ಯಾ . ಆತ್ಮಾಕಾಶಯೋಃ ತಾರ್ಕಿಕಮತೇ ನಿತ್ಯತ್ವಂ .

(೧೭೮) ಅಚಿಂತ್ಯಃ ಪ್ರಭಾವಃ ಯಸ್ಯ . ಗಹನಾ ಕರ್ಮಣೋ ಗತಿರಿತಿ ಭಗವತಾ ಉಕ್ತತ್ವಾತ್ .

(೧೭೯) ಪ್ರಯೋಕ್ತೃ ಅನಪೇಕ್ಷ್ಯ ಕರ್ಮ ಕರ್ತುಃ ಫಲಂ ಜನಯಿಷ್ಯತಿ ಇತಿ ನ ಯುಕ್ತಂ . ನ ಹಿ ಧನುಃ ನಿರ್ಮಾತ್ರಾ ನಿರ್ಮಿತಮೇವ ಧನುರ್ಧಾನುಷ್ಕ-ಚೋದನಾಂ (ಧನುರ್ಧಾರಿವೃತ್ತಿಂ) ವಿನಾ ಪ್ರಹರಣಂ ಭವತಿ ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮೇವ .

(೧೮೦) ಸ್ವಸ್ಯ ಸ್ವಸ್ಮಾದ್ವಾ . ಆತ್ಮನಃ೧ (ಸ್ವಸ್ಮಾತ್) (ಕರ್ಮಣಃ) ಅನ್ಯತ್ ಪ್ರಯೋಕ್ತೃ ಇತಿ ಪಂಚಮೀ . ಆತ್ಮನಃ೬ (ಸ್ವಸ್ಯ) (ಕರ್ಮಣಃ) ಅನ್ಯತ್ ಪ್ರಯೋಕ್ತೃ ಇತಿ ಷಷ್ಠೀ . ಸ್ವವ್ಯತಿರಿಕ್ತಮಿತಿ ಯಾವತ್ .

(೧೮೧) ನನು ಯಥಾ ಶರೀರೇ ಚರ್ಮ ಕಾಲಾಂತರೇಣ ನಿಮಿತ್ತಂ ವಿನಾ ವರ್ಧತೇ ಅಪಕ್ಷೀಯತೇ ಚ ಶೋಫಸ್ಪೋಟಾದಿವಿಕಾರಂ ಚ ಲಭತೇ . ನ ಚ ತತ್ರ ಕರ್ತುಃ ಶರೀರಿಣಃ ಇಚ್ಛಾದಿನಿಮಿತ್ತಂ ಭವತಿ . ತದ್ವತ್ ಕರ್ಮವಿಕಾರಃ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಃ ಏವ ಸ್ಯಾದ್ (ಜಗದ್ರೂಪಂ ವಿಕಾರಂ ಲಭತೇ . ಅತೋ ನಾಸ್ತಿ ಪ್ರಯೋಕ್ತುಃ ಅಪೇಕ್ಷಾ) ಇತ್ಯಾಶಂಕ್ಯ ಪರಿಹರತಿ - ನ ಚ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಂ ಇತ್ಯಾದಿನಾ . ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಂ ಆತ್ಮ-ಸಮವೇತಂ (ಆತ್ಮಸಂಬಂಧಂ) ತತ್ ಕರ್ಮ ತದನಿಚ್ಛಯಾ ನ ವಿಕರೋತಿ ಚರ್ಮವತ್ ಇತ್ಯನ್ವಯಃ . ಚರ್ಮವಿಕಾರಸ್ಯಾಪಿ ಕರ್ಮನಿಮಿತ್ತಕತ್ವಾತ್ (ಆತಪವಾಯ್ವಾದಿನಿಮಿತ್ತಕತ್ವಾತ್) ದೃಷ್ಟಾಂತಾಸಿದ್ಧಿಃ ಇತಿ ಭಾವಃ .

(೧೮೨) ಚಾರ್ವಾಕಮತೇ ಚತ್ವಾರಿ ಭೂತಾನಿ ಸಂಭೂಯ ಶರೀರಮುತ್ಪಾದಯಂತಿ . ಕಿಣ್ವಾದಿಭ್ಯಃ (substance used to cause fermentation in the production of alcohol is called ಕಿಣ್ವ) ಮದಶಕ್ತಿವತ್ ಅಚೇತನೇಭ್ಯಃ ಅಪಿ ಭೂತೇಭ್ಯಃ ಚೇತನೋತ್ಪತ್ತಿಃ ಇತಿ . ತನ್ನತಸ್ಯ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧತ್ವಾದಗ್ರಹಣಂ . ಪಂಚಭೂತಾನಾಂ ಜಗದುತ್ಪತ್ತೇಃ ಸಾಧನಭೂತತ್ವಾತ್, ಸಾಧನಾನಾಂ ಚ ಕ್ರಿಯಾವಸಾನೇ ಉಪರತವ್ಯಾಪಾರವತ್ವಾತ್ ಚ ಇತಿ ಚಾರ್ವಾಕ-ಕರ್ಮವಾದಿಪಕ್ಷಯೋಃ ದೂಷಣಂ .

(೧೮೩) ಶರೀರಾಕಾರೇಣ ಪರಿಣತಾನಿ ಭೂತಾನಿ ನ ಕರ್ತಾ ಭವಿತುಮರ್ಹಂತಿ ಕರಣತ್ವಾದ್ ಲಾಂಗಲಾದಿವದಿತಿ ಭಾವಃ .

(೧೮೪) ಭೂತಾನಾಂ ಕರಣತ್ವಂ ಸ್ಫುಟಯತಿ ಅನುಭೂತೇತಿ . ಸವ್ಯಾಪಾರಾಣಿ ಇತಿ ಯಾವತ್ . ಪರಿತ್ಯಕ್ತಾನಿ - ಪ್ರಸ್ತುತವ್ಯಾಪಾರ-ಪರಾಜಮುಖೀಕೃತಾನಿ .

(೧೮೫) ಕರಣತ್ವೇನ ಅನುಭೂಯಮಾನಸ್ಯಾಪಿ ಕರ್ಮಾಶ್ರಯತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇ ಕರ್ತೃತ್ವಾಪತ್ತ್ಯಾ ನೇದಮುಪಪದ್ಯೇತ ಇತ್ಯಾಶಯೇನಾಹ - ನ ಹಿ ಇತಿ .

(೧೮೬) ಇತಶ್ಚ ಭೂತಕರ್ಮಪ್ರಯೋಕ್ತಾ ಚೇತನೋಽಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಃ ಇತ್ಯಾಹ - ಭೂತೇತಿ . ಸ್ವತಃ - ಚೇತನಾಧಿಷ್ಠಾನಮನಪೇಕ್ಷ್ಯ .

(೧೮೭) ವಾಯೋಃ ಚಲನದರ್ಶನಾದ್ ಭೂತಾನಾಮಚೇತನತ್ವೇಽಪಿ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ .

(೧೮೮) ಸಿದ್ಧಾ ನಿಶ್ಚಿತಾ ಪ್ರಮಾಣೇನ .

(೧೮೯) ಸಕಾಶಾತ್ .

(೧೯೦) ಯಾ ಫಲೋದಯ-ಸಮಯೇ ಏವ ನಷ್ಟಾ ಭವತಿ .

(೧೯೧) ಸ್ವಯಂ, ಕರ್ಷಕಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೧೯೨) ಯಥೋಕ್ತನಿಯಮದ್ವಯಮನಪೇಕ್ಷ್ಯ ಜಾಯಮಾನಮಿತಿ ಸಮುದಾಯಾರ್ಥಃ .

(೧೯೩) ಕಾಲಾಂತರಿತಾ ದೃಷ್ಟಫಲಾ ವಾಗಾದಿಕ್ರಿಯಾ . ಕಾಲಾಂತರದೃಷ್ಟಫಲಸೇವಾದಿ-ಸಾಮ್ಯಾತಿಕ್ರಮಂ ನಾರ್ಹತಿ ಇತ್ಯುಕ್ತಮುಪಸಂಹರತಿ .

(೧೯೪) ಸೇವಾಫಲವದ್ ವ್ಯವಹಿತಫಲತ್ವಾತ್ ದೃಷ್ಟನ್ಯಾಯಾನುಸಾರೇಣ ಕರ್ಮಫಲಸ್ಯ ಕಲ್ಪಯಿತವ್ಯತ್ವಾತ್ .

(೧೯೫) ಈಶ್ವರಃ ಫಲದಾತಾ ಉಪಪದ್ಯತೇ ಇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರ ಅನ್ವಯಃ .

(೧೯೬) ಜೀವೇಶ್ವರಯೋಃ ಅಭೇದಾತ್ . ಸಂಸಾರಿಜೀವೇನ ಅಭೇದಾತ್ ಸಂಸಾರಧರ್ಮಾಃ ಸಂಭವೇಯುಃ ಇತಿ ಚೇನ್ನ . ಭೇದಸ್ಯ ಕಲ್ಪಿತತ್ವಾತ್ . ನ ಹಿ ಸರ್ಪಾಭೇದೇಽಪಿ ತದಾತ್ಮಭೂತಾ ರಜ್ಜುಃ ಸರ್ಪಧರ್ಮೈಃ ಸಂಸ್ಪೃಶ್ಯತೇ .

(೧೯೭) ಸಾಕ್ಷಾದ್ ದೃಷ್ಟರಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ೫.೨.೯೧) ಸಾಕ್ಷಾಚ್ಛಬ್ದೋಽವ್ಯಯಂ . ತಸ್ಮಾದಿನಿಃ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ದೃಷ್ಟರಿ ವಾಚ್ಯೇ . ಸಂಜ್ಞಾಗ್ರಹಣಮಿಧೇಯನಿಯಮಾರ್ಥಂ . ತಸ್ಮಾದುಪದ್ರಷ್ಟಾ ಏವ ಉಚ್ಯೇತ ನ ತು ದಾತಾ ಗ್ರಹೀತಾ ವಾ .

(೧೯೮) ನನು ಏತದಸಂಗತಂ . ಯಾವತೋದಾಹೃತಾಃ ಸರ್ವಾ ಅಪಿ ಶ್ರುತಯೋ ಜೀವೇಷು ಉಪಪದ್ಯಮಾನಾನ್ ಏವ ಧರ್ಮಾನ್ ದರ್ಶಯಂತ್ಯಃ ಜೀವಾತ್ಮ-ಪರಮಾತ್ಮಭೇದಮೇವ ವ್ಯಂಜಂತಿ ಇತಿ ಚೇದ್ ಮೈವಂ . ಬ್ರಹ್ಮೈವೇದಂ ಸರ್ವಂ ತತ್ವಮಸಿ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಸ್ವಾರನ್ಯಾನುರೋಧಾತ್ ಬಿಂಬಪ್ರತಿಬಿಂಬಯೋಃ ಇವ ಕಲ್ಪಿತಭೇದಮಾತ್ರೇಣಾಪಿ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಾವಭಾಸೋಕ್ತೇಃ ಸಂಪನ್ನತ್ವಾದಿತಿ .

(೧೯೯) ಅನ್ಯವಿದ್ಯಶೇಷತ್ವಾತ್ .

- (೨೦೦) ಇದಂ ಜಗದ್ ಭೋಕ್ತೃಕರ್ಮವಿಭಾಗಜ್ಞಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕಂ ಭವತೀತಿ ಅನುಮಾನಸ್ಯ ಉಕ್ತತ್ವಾತ್ .
- (೨೦೧) ಕರ್ಮಣಃ ಇತಿ ಶೇಷಃ .
- (೨೦೨) ಸೇವಕೇನೇತಿ ಸೇವಕಸ್ಯ ಸೇವಯಾ . ಸೇವಯಾ ಯಥಾ ಸೇವ್ಯಬುದ್ಧೌ ಸಂಸ್ಕಾರಃ ಉತ್ಪದ್ಯತೇ ತಥಾ .
- (೨೦೩) ನನು ಸೇವ್ಯಬುದ್ಧಿವತ್ ಸೇವಕೇನ ಇತಿ ವಿಷಮೋಪನ್ಯಾಸಃ . ಸೇವ್ಯಸ್ಯ ಹಿ ಸೇವಕಸನ್ನಿಧಾನಾದ್ ಭವೇದ್ ಇಯಂ ಬುದ್ಧಿಃ ಅನೇನ ಅಹಂ ಸೇವಿತಃ ಇತಿ . ಈಶ್ವರಸ್ತು ಕಥಂ ವಿದ್ಯಾದ್ ಅನೇನ ಅಹಮಿಷ್ಟಃ ಇತಿ . ಅತ ಈಶ್ವರಂ ವಿಶಿನಷ್ಟಿ - ಸರ್ವಜ್ಞೇತಿ . ಸ ಹಿ ನಿತ್ಯಂ ಸರ್ವಸನ್ನಿಹಿತಃ . ಈಶ್ವರಃ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ಹೃದ್ದೇಶೇ ಇತಿ ಸ್ಮೃತೇಃ .
- (೨೦೪) ಉಕ್ತಮರ್ಥಂ ನಿಗಮಯತಿ - ಅಪಿ ಚ ಇತಿ . ತಥಾ ಚ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .
- (೨೦೫) ಜ್ಞಾನಾದಿಲಕ್ಷಣಭೇದಾದಿತ್ಯತ್ರ ಲಕ್ಷಣಭೇದಾದಿತಿ ಯದುಚ್ಯತೇ ತನ್ನ ಸಂಗತಂ ಲಕ್ಷಣಭೇದಸ್ಯ ಅದ್ವೈತಿಮತೇ ಅಸ್ವೀಕೃತತ್ವಾದಿತ್ಯಾಹ .
- (೨೦೬) ಯಾದೃಶಾಃ ತಾರ್ಕಿಕೈಃ ಉಪಗಮ್ಯಂತೇ ತಾದೃಶಾಃ . ವಿಲಕ್ಷಣಾಃ ಇತ್ಯಸ್ಯೈವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ಈಶ್ವರಾದ್ ಭಿನ್ನಲಕ್ಷಣಾ ಇತಿ .
- (೨೦೭) ಸ್ವಾಭಿಮತಂ ಜೀವಸ್ವರೂಪಂ ನಿರೂಪಯಿತುಂ ತದಂಗಂ ಈಶ್ವರಸ್ವರೂಪಮಾಹ - ಏಕ ಇತ್ಯಾದಿನಾ .
- (೨೦೮) ಬಾಹ್ಯಃ ಜೀವಃ .
- (೨೦೯) ಚಕ್ಷುರಾದೀನಾಂ ಸಮಾಹಾರಃ ಸಂಘಾತಃ ತತ್ಸಂತಾನಃ ತತ್ಪರಂಪರಾ ತತ್ರ ಅಹಂಕಾರಾದಿ-ವಿಪರೀತ-ಪ್ರತ್ಯಯ-ಪ್ರಬಂಧಾವಿಚ್ಛೇದೇನ (ಅಹಂಕಾರ-ಮಮತ್ವಾದಯೋ ಯೇ ವಿಪರೀತಪ್ರತ್ಯಯಾಃ ತೇಷಾಂ ಪ್ರಬಂಧಸ್ಯ ಸಾತತ್ಯಸ್ಯ ಯಃ ಅವಿಚ್ಛೇದಃ ತೇನ) ಲಕ್ಷ್ಯತೇ ಇತಿ ತಥಾ . ಯದ್ವಾ ತದವಿಚ್ಛೇದೋ ಲಕ್ಷಣಂ ಧರ್ಮಃ ಯಸ್ಯ ಇತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ಯಾ ತಾದೃಶಾವಿಚ್ಛೇದವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ .
- (೨೧೦) ನಿತ್ಯವಿಜ್ಞಾನೇನ ವಿಶೇಷ್ಯಭೂತೇನ ಚೈತನ್ಯಜ್ಯೋತಿಷಾ ಅವಭಾಸತೇ ಇತಿ ತಥಾ .
- (೨೧೧) ಬೀಜೋಽವಿದ್ಯಾದಿ . ಬೀಜೇ ಶರೀರಾದಿ .
- (೨೧೨) ಅಸತ್ತ್ವಾತ್ ತುರೀಯಕಲ್ಪಸ್ಯ ನಿಷೇಧೋಕ್ತಿಯಂ ನ ಪುನಃ ಇತ್ಯಾದಿಃ . ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿ-ಇತ್ಯಾದಿ-ತೃತೀಯೋಕ್ತೃನಂತರಂ ಯೋಜ್ಯಾ ಅರ್ಥಾನುರೋಧಾತ್ .
- (೨೧೩) ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಭಿಃ ವಾಸ್ತವಾಭೇದಸ್ಯ ಏವ ಸಿದ್ಧತ್ವಾದ್ ಔಪಾಧಿಕೇ ಬಂಧಮೋಕ್ಷವ್ಯವಸ್ಥಾಪಿ ಅವಿರುದ್ಧಾ ಇತ್ಯುಪಸಂಹಾರವ್ಯಾಜೇನ ಆಹ - ತಸ್ಮಾದಿತ್ಯಾದಿ .

(೨೧೪) ಅಜ್ಞಾನಮಾತ್ಮಾವಿದ್ಯಾ ಬೀಜಮುಪಾದಾನಂ ಯಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ . ನಿಮಿತ್ತಮಾಹ - ನಿತ್ಯೇತಿ . ನಿತ್ಯವಿಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮಚೈತನ್ಯಮೇವ ಅನ್ಯದ್ ಉಪಾದಾನಾದತಿರಿಕ್ತಂ ನಿಮಿತ್ತಂ ಯಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೨೧೫) ಅಜ್ಞಾನಾಖ್ಯಸ್ಯ ಬೀಜಸ್ಯ ವಿನಿವೃತ್ತೌ ಸತ್ಯಾಂ ಇತ್ಯನ್ವಯಃ .

(೨೧೬) ಬುದ್ಧ್ಯಾದ್ಯುಪಾಧಿವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಸ್ಯ . ಸ್ವರೂಪಸ್ಯ ಬಂಧಮೋಕ್ಷೌ ವಕ್ತವ್ಯೌ . ಉಭಯೋರಪ್ಯವಸ್ಥಯೋಃ ಅನುವೃತ್ತೇಃ ತಸ್ಯ . ಸ್ವರೂಪಸ್ಯ ಚ ವಿಶೇಷಾಭಾವೇ ಅವಿದ್ಯಾತನ್ನಿವೃತ್ತಿಕೃತೌ ಏವ ಬಂಧಮೋಕ್ಷೌ ಇತ್ಯಾಯಾತಿ ಇತಿ ಭಾವಃ .

(೨೧೭) ತದ್ಧೈಷಾಮಿತ್ಯಾದಿಃ ಬ್ರಹ್ಮ-ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವಿಷಯಃ ಆಮ್ನಾಯಃ .

(೨೧೮) ಯಕ್ಷ ಪೂಜಾಯಾಮಿತ್ಯತಃ ಕರ್ಮಣಿ ಘೃಣ್ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯೇಣಾಹ - ಯಕ್ಷಂ ಪೂಜ್ಯಮಿತಿ . ಮಹದ್ಭೂತಂ - ಮಹತ್ ಸತ್ತ್ವಂ .

(೨೧೯) ತದುಕ್ತಂ ನಿರುಕ್ತೇ - ಅಗ್ನಿಃ ಕಸ್ಮಾತ್? ಅಗ್ರಣೇರ್ಭವತಿ ಇತಿ . (ಉತ್ತರಷಟ್ಕೀ ದೈವತಕಾಂಡೇ ಚತುರ್ಥಪಾದೇ) .

(೨೨೦) ತದುಕ್ತಂ ನಿರುಕ್ತೇ - ಜಾತವೇದಾಃ ಕಸ್ಮಾತ್? ಜಾತಾನಿ ವೇದ ಇತಿ . (ಉತ್ತರಷಟ್ಕೀ ದೈವತಕಾಂಡೇ ಪಂಚಮಪಾದೇ ೧) .

(೨೨೧) ಈಷದಸಮಾಪ್ತೌ ಕಲ್ಪಪ್-ದೇಶ್ಯ-ದೇಶೀಯರಃ ಇತಿ ಸೂತ್ರೇಣ (ಪಾ. ೫.೩.೬೭) ಕಲ್ಪಪ್ರತ್ಯಯಃ . ಕಿಂಚಿತ್ ನ್ಯೂನಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಸರ್ವಜ್ಞಕಲ್ಪಃ . ಈಶ್ವರಃ ಜಾತಂ ವಾ ನ ಜಾತಂ ವಾ ಸರ್ವಂ ಜಾನಾತಿ ಇತಿ ಸರ್ವಜ್ಞಃ . ಸ ಏಕ ಏವ .

(೨೨೨) ಆತ್ಮನಿ ಮಹತ್ಪ್ರಾಭಿಪ್ರಾಯಃ .

(೨೨೩) ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಾತ್ಮಾಭಿಮಾನಸ್ಯ ಲಿಂಗಮೇತತ್ .

(೨೨೪) ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಉಣಾದಿ ಕನ್ನಿ ಪ್ರತ್ಯಯಃ (೧.೧೫೬) ಹಸ್ಯ ಘಃ ವುಗಾಗಮಶ್ಚ .

(೨೨೫) ಅಂತರ್ಧೌ೭.೧ ಯೇನ ಅದರ್ಶನಮಿಚ್ಛತಿ (ಪಾ. ೧.೪.೨೮) ಇತಿ ಪಂಚಮೀಯಂ . ವ್ಯವಧಾನಮಂತರ್ಧಿಃ . ಅಂತರ್ಧಿನಿಮಿತ್ತಂ ಯೇನ ಅದರ್ಶನಮಾತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ತತ್ಕಾರಕಮುಪಾದಾನಸಂಜ್ಞಂ ಭವತಿ .

(೨೨೬) ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಜೈಷ್ಠಮಾಸಿಕಃ (ಮಾಸೇ ಭವಃ ಮಾಸಿಕಃ) ಆದಿತ್ಯಃ ಇಂದ್ರನಾಮಾ ಸ್ಮರ್ಯತೇ . ತದಭಿಪ್ರಾಯೇಣಾಹ . ಮಹಾಭಾರತೇ ಧಾತಾರ್ಯಮಾ ಚೇತಿ ಆರಭ್ಯ ದ್ವಾದಶ ನಾಮಾನಿ ದತ್ತಾನಿ . ಆದಿತ್ಯಹೃದಯೇ ಚ ಇತ್ಥಂ ದೃಶ್ಯತೇ - ಅರುಣೋ ಮಾಘಮಾಸೇ ತು ಸೂರ್ಯೋ ವೈ ಫಾಲ್ಗುನೇ ತಥಾ ಚೈತ್ರೇ ಮಾಸಿ ಚ ವೇದಜ್ಞೋ ವೈಶಾಖೇ ತಪನಃ ಸ್ಮೃತಃ . ಜೈಷ್ಠೇ ಮಾಸಿ ಭವೇದಿಂದ್ರಃ ಆಷಾಢೇ ತಪತೇ ರವಿಃ . ಗಭಸ್ತಿಃ ಶ್ರಾವಣೇ ಮಾಸಿ ಯಮೋ ಭಾದ್ರಪದೇ ತಥಾ .

ಇಷೇ ಹಿರಣ್ಯರೇತಾಶ್ಚ ಕಾರ್ತಿಕೇ ಚ ದಿವಾಕರಃ . ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷೇ ತಪೇಚ್ಚಿತ್ರಃ ಪೌಷೇ ವಿಷ್ಣುಃ ಸನಾತನಃ . ಇತ್ಯೇತೇ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯಾಃ ಕಾರ್ಯಪೇಯಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ .. ಇತಿ . ವಜ್ರಭೃದ್ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ ದೇವರಾಟ್ .

(೨೨೭) ಬ್ರಹ್ಮ ಹ ದೇವೇಭ್ಯೋ ವಿಜಿಗ್ಯೇ ಇತಿ ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರಸ್ತಾವೇ ಇಂದ್ರಪದಂ ಉಕ್ತಾನ್ಯತರಪರಂ ನ ವಿರುದ್ಧತೇ ಉಭಯೋಃ ದೇವತ್ವಾವಿಶೇಷಾತ್ .

(೨೨೮) ವಿದ್ಯಾ ಸ್ತ್ರೀರೂಪಾ ಸತೀ ಪ್ರಾದುರಭೂದಿತ್ಯನ್ವಯಃ . ಸ್ತ್ರೀರೂಪೇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯೋಕ್ತೇಃ ವಿಶೇಷೇ ಪರ್ಯವಸಾನಮಾಹ - ಉಮಾರೂಪಿಣೀ ಇತಿ .

(೨೨೯) ಪ್ರಕೃತಾಯಾಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಃ ವಿದ್ಯಾತ್ವೇ ಸತ್ಯೇವ ಇತಿ .

(೨೩೦) ಛಾಂದಸಂ ಇವಶಬ್ದಲೋಪಂ ಮತ್ವಾಹ - ಇವೇತಿ .

(೨೩೧) ಸ್ತ್ರೀಪದಂ ಲಕ್ಷಿತಲಕ್ಷಣಯಾ ವಿದ್ಯಾಪರಮಿತ್ಯಾಶಯೇನಾಹ .

(೨೩೨) ಸ್ತ್ರೀ ವಿದ್ಯಾ ಅತ್ರ ವಿವಕ್ಷಿತಾ ಇತ್ಯತ್ರ ಹೇತುಮಾಹ - ಅಭಿಪ್ರಾಯೋದ್ಭೋಧಹೇತುತ್ವಾದಿ . ಕಿಮಿದಂ ಯಕ್ಷಮಿತಿ ಚ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯಃ = ವಿಶಯವಿಷಯಃ ಇತಿ ಯಾವತ್ . ಬೋಧಹೇತುತ್ವಾತ್ ಸ್ತ್ರೀ ಅತ್ರ ವಿದ್ಯಾಬೋಧಹೇತುಃ . ಸತ್ತ್ವಪ್ರಧಾನಾ ಶಕ್ತಿಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ . (ಬೋಧಃ ತದೀಯಃ ಸಮ್ಯಗ್ಬೋಧಃ) .

(೨೩೩) ಅಷ್ಟಾವಕ್ರೇಽತ್ರ ನಿದರ್ಶಯಿತವ್ಯಃ . ಕೇಯೂರಾ ನ ವಿಭೂಷಯಂತಿ ಪುರುಷಂ ಹಾರಾ ನ ಚಂದ್ರೋಜ್ಜ್ವಲಾ . ನ ಸ್ನಾನಂ ನ ವಿಲೇಪನಂ ನ ಕುಸುಮಂ ನಾಲಂಕೃತಾ ಮೂರ್ಧಜಾಃ . ವಾಣ್ಯೇಕಾ ಸಮಲಂಕರೋತಿ ಪುರುಷಂ ಯಾ ಸಂಸ್ಕೃತಾ ಧಾರ್ಯತೇ ಕ್ಷೀಯಂತೇ ಖಲು ಭೂಷಣಾನಿ ಸತತಂ ವಾಗ್ಭೂಷಣಂ ಭೂಷಣಮಿತಿ . ವಾಕ್ ಚ ಸರಸ್ವತೀ ವಿದ್ಯೇತಿ ಯಾವತ್ .

(೨೩೪) ಏತದಿತಿ ನ ವಿಜಯಶಬ್ದಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣಂ . ತಥಾ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಏವ ವಿಜಯೇ ಯೂಯಂ ಏವಂ ಮಹೀಯದ್ವಮಿತಿ ಯೋಜನಾ .

(೨೩೫) ವಿದ್ಯಾಯಾ ಏವೋಮಾತ್ವೇ ಸ್ಮೃತಿಂ ಪ್ರಮಾಣಯತಿ - ವಿದ್ಯೇತಿ . ಉಮಾಸಹಾಯಂ ಪರಮೇಶ್ವರಂ ಪ್ರಭುಮಿತಿ ಕೈವಲ್ಯಸ್ಮೃತಿಮೂಲಾ ಸ್ಮೃತಿಃ .

(೨೩೬) ವರ್ತಂತೇ ಅನ್ಯೇಭ್ಯಃ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ್ಯಂತೇ ಇತಿ ಯಾವತ್ .

(೨೩೭) ಅಂತಿಕಬಾಡಯೋಃ ನೇದಸಾಧೌ (ಪಾ. ೫.೩.೬೩) . ಅಜಾದ್ಯಾಃ ಪರತಃ . ಅಂತಿಕ ಇಷ್ಠನ್ = ನೇದ ಇಷ್ಠ .

(೨೩೮) ಪ್ರಿಯತಮತ್ವಮೇವ ವಾಸ್ತವಾಂತಿಕತಮತ್ವಂ, ಅಪ್ರಿಯಸ್ಯ ಸಮೀಪಸ್ಥಸ್ಯಾಪಿ ದೂರಸ್ಥಕಲ್ಪತ್ವಾತ್ ಇತ್ಯಾಶಯೇನಾಹ - ಪ್ರಿಯತಮಮಿತಿ .

(೨೩೯) ಪ್ರಕ್ರಮಾನುರೋಧೇಣ ವಚನಪರಿಣಾಮಃ ಕಾರ್ಯಃ ಇತಿ .

(೨೪೦) ಜಾತ್ಯಾದ್ಯಭಾವಾದ್ ವಸ್ತುತಃ ಸಾದೃಶ್ಯಾದಿರಹಿತಸ್ಯ .

(೨೪೧) ಉಪಮಾನೇನ ಕಲ್ಪನಯಾ .

(೨೪೨) ತದುಪಮಾನಂ ಕಿಂ ಇತ್ಯನ್ವಯಃ .

(೨೪೩) ವಿ ದ್ಯುತ ಲುಜ್ . ಅತ್ರ ತು ವಿದ್ಯೋತನಂ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ಕಲ್ಪ್ಯತೇ .

(೨೪೪) ವಿದ್ಯುತಃ ತೇಜ ಇವ ಸಕೃದ್ ವಿದ್ಯೋತಿತವದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯನ್ವಯಃ .

(೨೪೫) ವಿದ್ಯುತಃ ವಿದ್ಯೋತನಂ ಇವ ಇತಿ ಇಯತೀ ಏವ ಉಪಾಸನಾ ಇತಿ ಪ್ರದರ್ಶ್ಯತೇ .

(೨೪೬) ನಿಮಿಷ್ ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಣಿಚ್ ಚಜ್ ಲುಜ್ . (ಪಾ. ೩.೧.೪೮, ೨, ೪, ೯೪)

(೨೪೭) ಏತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿ ಮನಃ ಗಚ್ಛತಿ ಇವ ಇತ್ಯೇವಮನೇನ ಮನಸಾ ಸಾಧಕಃ

ಏತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಉಪಸ್ಮರತಿ = ಉಪಸ್ಮರೇತ್, ಧ್ಯಾಯೇದಿತಿ ಯತ್ ತದಧ್ಯಾತ್ಮಂ (ಸಾಮಾನ್ಯೇ ನಪುಂಸಕಂ . ಇತಿ ಯಃ ಆದೇಶಃ ಸ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಃ ಇತಿ ಯಾವತ್.)

ಇತಿ ಏಕಃ ಅನ್ವಯಃ . ಸಂಕಲ್ಪಶ್ಚ ಅಭೀಕ್ಷಂ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಃ ಇತಿ ಚ ಅನೇನ ಮನಸಾ ಉಪಸ್ಮರೇದಿತಿ ಯತ್ ತದಧ್ಯಾತ್ಮಮಿತಿ ಅಪರಃ .

(೨೪೮) ಯಚ್ಚ ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಸ್ಥಾನೇ ಯಥಾ ಇತಿ ವಾ ಪಾಠಃ .

(೨೪೯) ಯಥಾ ತೋಯೋಪಾಧಿಕಃ ಭಾಸ್ವಾನ್ ತೋಯಸ್ಯ ವೀಚ್ಯಾದಿಭಿಃ ಅಭಿವ್ಯಜ್ಯತೇ ತತ್ರ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಂ . ಏವಂ ಮನಉಪಹಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ತತ್ಪ್ರತ್ಯಯೈರೇವ ತತ್ಸಾಕ್ಷಿತಯಾ ಅಭಿವ್ಯಜ್ಯತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೨೫೦) ನಾ ಚ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಃ ಧ್ಯಾನಮಪಿ ಅನುಸರತಿ ಇತ್ಯಾಹ - ವಿಷಯೀಕ್ರಿಯಮಾಣಮಿವ ಇತಿ . ವಸ್ತುತಃ ಸಾಕ್ಷಿತ್ವೇನ ಏವ ಅಭಿವ್ಯಜ್ಯಮಾನಮಪಿ ತಂ ಯಥಾ ಯಥಾ ಉಪಾಸತೇ ಇತಿ ನ್ಯಾಯಾದ್ ವಿಷಯೀಭವದಿವ ಆಭಾತಿ ಇತಿ ಭಾವಃ .

(೨೫೧) ಉಪಾಸ್ಯತಯಾ ಉಪದಿಶ್ಯಮಾನಂ . ಉಪಾಸನಯಾ ಬುದ್ಧಿಮಾಂದ್ಯಾಪಗಮೇ ಸತಿ ಸುಗಮಂ ಭವತಿ ಇತಿ .

(೨೫೨) ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಂ (ಅಧ್ಯಾಸಂ) ಉರರೀಕೃತ್ಯಾಹ - ಗಚ್ಛತಿ ಇವ ಇತಿ .

(೨೫೩) ಅನೇನ ಸಮೀಪವರ್ತಿತ್ವೇನ ಮನಸಾ ಸ್ಮರ್ಯಮಾಣಂ (ಸ್ಮರಣವಿಷಯಂ) ಅಭೀಕ್ಷಂ ಸಂಕಲ್ಪಯಮಾನಂ ಮನಸಃ ಪ್ರತ್ಯಗ್ರೂಪಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಅಹಮಸ್ಮಿ ಇತ್ಯಧ್ಯಾತ್ಮೋಪಾಸನಸ್ವರೂಪಂ .

(೨೫೪) ಆತ್ಮಾನುಗತಿಮಂತರೇಣ ಜಡಸ್ಯ ಮನಸಃ ಸ್ಮರಣಾದಿಪರಿಣಾಮಾಸಂಭವಾತ್ ತೇಷಾಂ (ಉಪಸ್ಮರಣಸಂಕಲ್ಪಾದೀನಾಂ) ತಲ್ಲಿಂಗತ್ವಂ (ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗತ್ವಂ) ಇತಿ ಭಾವಃ .

(೨೫೫) ಅತ್ರ ಮನಸಃ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಭೂತಮಿತಿ ಪಾಠಂ ಸಂಯಂಚಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯೇ . ಭೂತಂ - ಸ್ವರೂಪಂ .

(೨೫೬) ಮನಸಃ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಭೂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಅಹಮಸ್ಮಿ ಇತ್ಯೇವಮುಪಾಸಿತವ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ

(೨೫೭) ಆತ್ಮನಃ ಪರಮಪ್ರೇಮಾಸ್ವದತ್ವಾತ್ .

(೨೫೮) ತದ್ವನತ್ವಗುಣಬೋಧಕೇನ ನಾಮ್ನಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೨೫೯) ಉಪಲಕ್ಷಣಮಿದಂ . ಗುಣವತ್ತ್ವೇನಾಪಿ ಇತಿ .

(೨೬೦) ಸಂಭಜನಂ ಕರ್ಮಾ ಯಸ್ಯ ಧಾತೋಃ ಸಃ . ತತ್ಕರ್ಮಣಃ . ಸಂಭಜನಾರ್ಥಕಃ

(೨೬೧) ಪರೋಕ್ಷತ್ವೇ ಸತಿ ಸಂಭಜನೀಯತ್ವೇನ ರೂಪೇಣ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೨೬೨) ತಂ ಯಥಾ ಯಥೋಪಾಸತೇ (ಮುದ್ಗಲಶ್ರುತಿಃ) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ .

(೨೬೩) ಸಮಸ್ತ-ಯಜ್ಞಾನಾಂ ಪರಿಸಮಾಪ್ತೌ ಸೂಕ್ತವಾಕಮಂತ್ರದ್ವಾರಾ ದೇವತಾನುಮಂತ್ರಣ

ಕ್ರಿಯತೇ . ತತ್ರ ಯದ್ಯಪಿ ಸೂಕ್ತವಾಕೇ ಬಹ್ವ್ಯಃ ದೇವತಾಃ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾಃ ತಥಾಪಿ

ಆವಾಹಿತ-ದೇವತಾನುಸಾರೇಣ ಮಂತ್ರಾಣಾಂ ವಿನಿಯೋಗೋ ಭವತಿ .

(೨೬೪) ಕರ್ಮರೂಪೋ ಯಃ ಶೇಷಃ ಅಂಗಂ ಸಹಕಾರೀ ವಾ ತದಪೇಕ್ಷೇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೨೬೫) ಪಿಪ್ಪಲಾದೋಕ್ತವದೇವ .

(೨೬೬) ಬ್ರಾಹ್ಮೀಂ ಇತಿ ಶೇಷಃ .

(೨೬೭) ಕುತೋ ವಕ್ಷ್ಯತಿ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ನೋಕ್ತಾ ಇತಿ . ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನುಷ್ಠೇಯ-

ಸಾಧನವಿದ್ಯಾ ಯತೋ ನಾಧುನಾ ಅವಧ್ಯುಕ್ತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

(೨೬೮) ಕಾ ತರ್ಹಿ ಅಧುನಾಽವಧಿ ಉಕ್ತಾ ಇತ್ಯತ್ರಾಹ - ಉಕ್ತೇತಿ . ಸಾಧ್ಯವಿದ್ಯೈವ

ಉಕ್ತಾ ಏತಾವದಿತ್ಯರ್ಥಃ .

(೨೬೯) ಬ್ರಾಹ್ಮ್ಯಃ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್ .

(೨೭೦) ಅಬ್ರೂಮ ಇತಿ ತಸ್ಯೈ - ಇತಿ ವಾ ಪಾಠಃ .

(೨೭೧) ಭಕ್ತಿದ್ವಾರಾ ಅಂತಃಕರಣಶುದ್ಧಿಃ ಭವತಿ . ತಸ್ಮಾದ್ ಅರ್ಥಾಃ ಪ್ರಕಾಶಂತೇ .

(೨೭೨) ಸ ಚ ತಪಾಯತ್ತಃ ಏವ ಇತಿ ಭಾವಃ .

(೨೭೩) ಪ್ರತಿಷ್ಠತೇ ಯಾಭ್ಯಾಂ .

(೨೭೪) ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷೇ ತಪೋದಮಕರ್ಮಣಾಂ ಸಹ ವೇದೈಃ ಸಾಂಗೈಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾತ್ವಂ,

ದ್ವಿತೀಯಪಕ್ಷೇ ತಪಾದಿತ್ರಯಸ್ಯ ಪಾದತ್ವಂ ವೇದಾನಾಂ ತು ಸಾಂಗಾನಾಂ

ಶಿರಾದಿತ್ವಮಿತಿ ವಿಶೇಷಃ .

(೨೭೫) ಸರ್ವಾಂಗಾನಿ ಇತ್ಯನೇನ (ಅಂಗಪದೇನ ವೇದಾಂಗಗ್ರಹಣಂ ವಿಹಾಯ)

ಶಿರಾದ್ಯವಯವ-ಗ್ರಹಣೇ ಶಿಕ್ಷಾದೀನಾಂ ಗ್ರಹಣಂ ಕಥಂ ಅತ ಆಹ - ಅಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ

. ವೇದಪದೇನ ಶಿಕ್ಷಾದಿಗ್ರಹಣೇ ಯುಕ್ತಿಮಾಹ - ಅಂಗಿನಿ ಇತಿ .

(೨೭೬) ತದಾಯತ್ತತ್ವಾದಂಗಾನಾಂ ಇತಿ ವಾ ಪಾಠಃ . ಯತ್ರ ತಿಷ್ಠತಿ ತದಾಯತನಂ .

(೨೭೭) ತೇಷಾಮಸೌ ವಿರಜೋ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಃ ನ ಯೇಷು...ಇತಿ .

(೨೭೮) ಉಕ್ತಾಯಾಃ ಏವ ಉಪನಿಷದಃ ಸಾಧ್ಯತ್ವೇನ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತಪಃಪ್ರಭೃತಿ-
ಸಾಧನ-ವಿಶಿಷ್ಟತ್ವೋಕ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಾದ್ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಂ . ಅನಂತರಂ ತಪಃಪ್ರಭೃತ್ಯತಿರಿಕ್ತಾಯಾಃ
ಉಪನಿಷದಃ ಅನುಕ್ತೇಃ ಇತ್ಯವಧೇಯಂ . (ಸಾಧನವಿಶಿಷ್ಟಸಾಧ್ಯತ್ವೇನ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾ
ಇತಿ ಯಾವತ್) . ಯದ್ವಾ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತಪಃಪ್ರಭೃತ್ಯಂಗಕಲಾಪಃ ಏವ . ಅಂಗಿನೀ
ಉಪನಿಷದ್ ಬ್ರಾಹ್ಮೀ . ಅಂಗಸಮೂಹಾನತಿರಿಕ್ತತ್ವಾದ್ ಅಂಗಿನಃ . ತದಾ ಚ ಸರ್ವಂ
ಯಥೋಕ್ತಮಿತ್ಯಸ್ಯ ತಪಃಪ್ರಭೃತ್ಯೇವಾರ್ಥಃ . ಅಂಗಿನೀತ್ವೇನ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾಯಾಃ
ಇತಿ ಯಾವತ್ .

(೨೭೯) ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಂ ಆತ್ಮೋಪಾಸನಂ ಚ ತಪಃಪ್ರಭೃತ್ಯಪಿ .

(೨೮೦) ಸರ್ವವಿದ್ಯಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಹೇತುತ್ವಾತ್, ಸರ್ವವಿದ್ಯಾವೇದ್ಯವಸ್ತುಜ್ಞಾಪಕತ್ವಾತ್
ವಾ . ಸರ್ವಾಸು ವಿದ್ಯಾಸು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಪೂಜ್ಯತ್ವಮುತ್ಕರ್ಷಃ ಯಸ್ಯಾಃ ತಾಂ,
ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಿದ್ಯಾ ವಿದ್ಯಾನಾಮಿತ್ಯುಕ್ತೇಃ . ಸರ್ವಾಸಾಂ ವಿದ್ಯಾನಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ
ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಃ ಯತ್ರ ತಾಂ, ಸರ್ವಂ ಕರ್ಮಾಖಿಲಂ ಪಾರ್ಥ... ಇತ್ಯುಕ್ತೇಃ ಕರ್ಮಣಶ್ಚ
ವಿದ್ಯೋಪಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್ .

(೨೮೧) ಯನ್ನ ದುಃಖೇನ ಸಂಭಿನ್ನಂ ನ ಚ ಗ್ರಸ್ತಮನಂತರಂ . ಅಭಿಲಾಷೋಪನೀತಂ
ಚ .. ಸ್ವರ್ಗಪದವಾಚ್ಯಂ . ಕಿಂತು ನ ಸುಖಾತ್ಮಕಂ .

(೨೮೨) ದ್ವಿತೀಯಕಲ್ಪೇ (ವಿದ್ಯಾಯಾಃ) ತಪಾದ್ಯಂಗಸಮೂಹಾತ್ಮಕತಯಾ
ತಪಾದಿರೂಪಾಂ ಇತ್ಯರ್ಥಃ .

Prepared by svAminI tattvapriyaAnanda tattvapriya3108 at gmail.coM

—
Kenopanishat with Shankarabhashya and Notes
pdf was typeset on August 28, 2025
—

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

